

Hary Kuller
MITURI, RITURI
ȘI ÎNȚELEPCIUNI
IUDAICE

PRIVIRE ETNOLOGICĂ

Hary Kuller

MITURI, RITURI ȘI ÎNȚELEPCIUNI IUDAICE
Privire etnologică

Imaginea de pe coperta I: *Parohet* (draperie) pentru Chivotul Legii,
din pluș și cu broderie în fir de aur.

Îngrijire ediție: Francisca BĂLTĂCEANU

Coperta: Done STAN

Redactor: Andreea-Maria OLARU

Corector: Otilia CONSTANTINESCU

Tehnoredactare: Alexandra CRĂCIUN

© Editura Hasefer a FCER

Str. Maria Rosetti, nr. 17

București 020481 – România

Tel./Fax: 004-021.308.62.08

E-mail: hasefer@hasefer.ro

Pentru comenzi: difuzare@hasefer.ro

www.hasefer.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KULLER, HARY

Mituri, rituri și înțelepciuni iudaice: privire etnologică / Hary Kuller;

prefață: Aurel Vainer. - București: Hasefer, 2016

ISBN 978-973-630-348-7

I. Vainer, Aurel (pref.)

39(=411.16)

296

Hary Kuller

MITURI, RITURI ȘI ÎNȚELEPCIUNI IUDAICE

PRIVIRE ETNOLOGICĂ

Prefață

de

dr. AUREL VAINER,
președintele F.C.E.R.

**Carte editată cu sprijinul
Departamentului pentru Relații Interetnice.**

*Comunitățile din Palestina,
în care profeții noștri au rostit
discursurile lor milenare
și au intonat psalmul etern,
comunitățile din Babilonia,
unde înțelepții noștri au propovăduit
înalta etică a iudaismului,
comunitățile din Evul Mediu,
pentru care au murit martirii noștri,
comunitățile din timpurile noi,
conduse de eroi ai spiritului,
toate formează o unitate.*

Dr. I. I. NIEMIROWER,
primul șef-rabin
al Cultului Mozaic din România

Câteva gânduri și recomandări

Cartea doctorului Hary Kuller, sociolog, istoric evreu-român și amplu cunoscător în ale iudaismului, se constituie într-un șir de răspunsuri elaborate la întrebări generate de relația dintre iudaism, religia mozaică și mituri.

Încă de la început, autorul surprinde această relație formulând următoarele întrebări: „cuprinde oare și iudaismul mituri, respectiv povestiri populare sau literare cu ființe supranaturale și acțiuni imaginare, în care se petrec evenimente fantasmagorice reale sau dorite, ori în care sunt proiectate anumite complexe individuale sau structuri subiacente raporturilor familiale și de grup? Ori poate istorii fabuloase asociate de zei, semizeii și eroii din mitologia greco-latină de pildă, istorii în care se puteau derula evenimente fabuloase și misterioase?”

Se cunoaște că mozaismul și iudaismul se află la o distanță de nestrăbătut de lumea miturilor, proprie religiilor nemonoteiste. Dar citind cele câteva rânduri reproduse din Martin Buber pe coperta a patra a lucrării de față, ne-am putea pătrunde de acest nou concept-cheie care acoperă sumedenia de ființe și acțiuni excepționale relatate în Biblia ebraică, respectiv în Pentateuh, în Mișna și în Talmud, în literatura ebraică apocrifă și mistică. Cu atât mai mult în prelu-

crările literare generate de toate povestirile Cabalei sau ale adeptilor lor din lumea hasidimilor, apoi filtrate de prelucrările scriitorilor idiș atât de sensibili la mentalul evreului simplu, pentru care mitul nu este o invenție, o ficțiune ori o fabulație.

Iată citatul din Martin Buber la care facem referire: „Istoria dezvoltării religiei evreilor este într-adevăr istoria luptei dintre structura naturală a religiei populare mitico-monoteiste și structura intelectuală a religiei raționalist-monoteiste, rabinice. Dar [...] nu este defel adevărat că monoteismul și mitul se exclud reciproc și un popor cu înclinații monoteiste este implicit văduvit de capacitatea de a produce mituri. Dimpotrivă, orice monoteism viabil este saturat cu elemente mitice și viază doar atât timp cât le conține [...]. Numai zelul orb de a ridica un zid în jurul iudaismului a urmărit să întroneze o credință în Dumnezeu complet purificată de mit. Dar rezultatul acestei strădanii nu a fost decât un lamentabil homunculus [...]și, astfel izgonit, mitul a trebuit să se refugieze în turnul Cabalei [...], fiind tolerat doar ca o doctrină ezoterică sau considerat superstiție [...] până când hasidismul l-a așezat din nou pe tronul său binemeritat în iudaism.”

Așadar, există o modalitate de a introduce în real dimensiuni sacrale, chiar și în acte banale și repetitive. Cu atât mai mult în coincidențe și în sincronicități uimitoare.

Asemenea propensiuni care încheie ciclul miturilor, riturilor și înțelepciunilor sunt adunate și prezentate de-a lungul volumului, în care sunt valorificate și riturile asociate sărbătorilor, rugăciunilor, interferențelor etno-folclorice, dissociindu-se credințele de superstiții sau de acele viziuni

afla la marginea cunoașterii comune.

În acest cadru de referință, o sumedenie de exemplificări privesc cosmologia mitică, monștrii primari, luceferii, nevestele lui Adam ori revolta lui Samael. Sau mănunchiul de obiceiuri asociate ritologiei iudaice, care, deși mai sever canonizată de Talmud, nu a cunoscut variabilitatea universului Agadei, adică al povestirilor biblice! Dar, se întreabă retoric autorul, câte izvoare populare n-au implicat obiceiurile de trecere, cele domestice, de sociabilitate și chiar sacerdotale în acele milenii de peleginare a evreilor printre popoare.

Întrebările cabalistice, fie sofisticate, fie fruste, se regăsesc la rândul lor în cele mai fantastice povestiri zămislite de creatorii mesianismului și, mai aproape de evul modern, în hasidism. Acest din urmă curent, originar din Polonia, iar după unii chiar din Moldova începutului de veac XVIII. Una dintre sintezele cele mai recente și mai bogate ale misticismului evreu-popular și al vieții de taumaturg a lui Baal Shem Tov (ori pe numele său, Israel ben Eliezer) și a profetului itinerant Dow Baier (1710-1772) au constituit laolaltă izvorul unor povestiri folclorice demne de a figura într-o neomitologie iudaică. Această soartă nu se bazează pe faptul că hasidimii recunosc prezența divinului în cele mai profane activități, precum mâncatul, dormitul, amorul și câte și mai câte; de unde și miturile corespunzătoare.

În același timp, trăim astăzi o epocă în care oamenii vor să găsească identitate, înțeles și speranță cât mai aproape de năzuințele și intuițiile lor.

Științele umane – pentru interesul de față etnologia –, dezbătând ideea miturilor iudaice, ne atrag atenția asupra câtorva specificități: faptul că un popor cu credințe monote-

iste nu este implicit văduvit de capacitatea de a produce mituri, atât de fertile în planul răspândirii lor în cultura populară și literară, după cum se dovedește în lucrarea de față, implicit a evreilor.

La fundamentarea acestei importante susțineri a contribuit în mod științific, se arată în carte, și un mare etnolog, James George Frazer (1854-1941), studiind în detaliu folclorul Vechiului Testament și răspândirea sa în lume (Folklore in the Old Testament Studies in Comparative Religion Legend and Law, în 1918). În Biblia mozaică scrisă, dar mai ales în cea orală, așadar în scrierile codificate, dar cu precădere în cele apocrife, necuprinse în codul sacerdotal, se regăsesc variante ale facerii și căderii omului, ale semnelor lui Cain, ale potopului lui Noe, ale turnului lui Babel ș.a.m.d. Mănunchiul de viață și vrăjitoarea din Endor deschid un adevărat univers de tanatologie și metapsihică.

„A fi evreu implică a cunoaște și a trăi anumite lucruri din Tradiția generală – afirmă, pe bună dreptate, autorul în Introducerea cărții. Nu poți aparține unei etnii într-o superbă și elitară vacuitate! Nu poți fi evreu fără s-o știi și fără o anume Voință de a te identifica cu spiritualitatea unei totalități, a unui ansamblu (în ebr. Am – ansamblu, popor) din care micuța biografie personală, cu tot traseul ei cultural-existențial și tot Weltanschauung-ul propriu, nu sunt decât o parte infimă. Iar dacă «sufletul întregului», depozitat în străfundurile «inconștientului colectiv», nu produce modulații sufletești, nuanțate ce-i drept în nesfârșite feluri, este doar un simptom al necunoașterii de sine, al necunoașterii mai «adâncului» din propriul suflet. Or, Tradiția reprezintă și Voința nevăzută a acestui suflet colectiv. Minima coerență

necesară între ins și ipostaza sa de exponent al unei etnii date poate fi sesizată tocmai prin perceperea și raportarea la acest «suflet colectiv», într-unul sau altul din ipostazele sale.”

Lucrarea de față a fost concepută, mărturisește autorul, „ca o antamare treptată a felurilor dimensiuni ale Tradiției vechi și noi: mai întâi, cea mozaică «clasică», apoi cea mitologică și ritologică, deopotrivă iudaice, dar la urmă cea a obiceiurilor și a credințelor «sacro-fane» (recte, sacre și profane). Raportarea la una sau alta dintre dimensiunile Tradiției astfel concepute devine, în concret, și un test pentru perceperea de sine a unora care nu conștientizează decât aspectul de ruptură, și nu pe cel de coerență între «sineitate» și condiția de exponent al unei iudaități pluri-dimensionale.”

Fără îndoială, cartea domnului doctor Hary Kuller se impune prin cunoștințe solide în materie, fiind concepută ca o lucrare-răspuns în diferite ipostaze ale miturilor, riturilor și înțelepciunilor iudaice. Este o lucrare de ținută, de învățătură, care îndeamnă la reflecție mai cu seamă pe cititorii interesați în principii de credință religioasă, abordate într-o optică relațională, de „impuls și feed-back”, de mare complexitate umană.

Dr. AUREL VAINER,
președintele F.C.E.R.

Introducere

Enunțul „Tradiția iudaică ori este mozaică, ori nu este defel”, rostit la indicativ prezent, poate friza dogmatismul, iar la interogativ, relativism nemăsurat. De aceea, „dreapta cumpănă” între extreme se dovedește o „cale” dacă nu scur-tă, cel puțin ferită de exagerări.

După o perioadă de viațuire în propriul lor stat, între secolele XI î.e.n. - III e.n.¹, evreii au supraviețuit timp de două milenii printre cele mai diferite popoare și în cele mai multe din țările continentelor. Pe o asemenea întindere spațio-temporală, Tradiția nu putea rămâne imuabilă: mai cu seamă în perioadele de aculturație intensă, cu începere încă

---

¹ De la 1050, judele și clarvăzătorul Samuel l-a numit pe Saul ca rege al Israelului. David a fost desemnat apoi ca succesor al acestuia și rege de către tribul meridional al lui Iuda. Lui David i-a urmat fiul său, Solomon (cca 961-922), legendar prin înțelepciune și ciitor al Templului din Ierusalim. După moartea lui Solomon, statul s-a scindat în regatul de la nord (Israel) și regatul de la sud (Iudeea). În 722 î.e.n., Israelul a fost apoi cucerit de Imperiul Asirian, iar în 578, împăratul babilonian Nabucodonosor distruge Templul și aservește Iudeea. Cyrus, împăratul persan, eliberează evreii din captivitatea babiloniană. Reîntorși în țara lor, evreii reconstituie Templul cu ajutorul lui Cyrus. Marele Alexandru (323 î.e.n.) va deschide stăpânirea ptolemeilor, iar din 198, a seleucizilor, asupra teritoriului evreiesc. Urmează stăpânirea romană, distrugerea Templului și împrăștierea.

din epoca elenistică, dar culminate după deghetoizare și emancipare, când o seamă de tendințe și de curente modernizatoare cereau ca evreul să devină un om al națiunilor și chiar al lumii. Ca o consecință au apărut și „inovațiile în tradiție”, impunându-se chiar o tradiție a inovațiilor în modul de viață, în stilul de existență, în curentele de gândire (unele forțând chiar devenirea spre extrema dizolvării etnice). Realitățile s-au dovedit însă încăpățanate: fie că nu s-a putut, fie că nu s-a știut cum, fie că nu s-a vrut! Rezultatul a fost că evreii au supraviețuit ca etnie împrăștiată între noile națiuni ivite de modernitate: au supraviețuit chiar, prin reînființarea Statului Israel și reafirmarea, fără complexe, în Diaspora, a unei evreități deopotrivă tradiționale, cât și „inovaționale”.

În epicentrul Datinei iudaice se află mozaismul, factorul lăuntric cel mai important al păstrării evreimii ca grup etnic, după care urmează, pe același palier al spiritualității și conștiinței colective de sine, cultura iudaică, în sens larg; cultura populară evreiască cuprinzând și modul de existență cu reflexul său în fizionomia moral-caracteriologică specifică.

După cum se știe, la evreii Diasporei, Tradiția generală, atât cea canonizată, cât și cea „folclorizată”, a jucat un rol proeminent în menținerea etniei și Identității ei. Pe orice meleaguri s-ar fi așezat, evreii aduceau cu ei învățătura biblică, „folclorul Vechiului Testament” și prescripțiile rituale, care presupuneau cu prioritate instituțiile cultice aferente (sinagoga, baia rituală, cimitirul ș.a.), cât și așezămintele comunitare. Deși, cu timpul, între religiozitatea evreilor și integrarea lor în societatea modernă se putea constata, adeseori, un raport de inversă proporționalitate, totuși, nicicând ireli-

giozitatea nu s-a dovedit atât de generalizată, sau de prea lungă durată, încât Tradiția, sub unul sau altul din aspectele ei, să fi fost total abolită, văduvind identitatea etnică și scheletul ei susținător. Este rațiunea pentru care orice referire la Tradiția și obiceiurile evreilor, dintr-un anumit spațiu sau dintr-o anumite epocă, „inclusiv cea modernă și contemporană”, trebuie să înceapă cu Tradiția general-iudaică, fie ea cuprinsă în scrieri („sfinte” ori apocrife), fie trăită nemijlocit ca viață religioasă, cultură folclorică sau mod de a fi.

Suntem conștienți că problema Identității iudaice comportă diverse „palieri”, cel al Tradiției și obiceiurilor fiind doar unul dintre ele. De n-ar fi să amintim, în acest sens, decât de acele categorii de evrei, din zilele noastre, nu puțini la număr, care deși își recunosc apartenența etnică, consideră că provin din familii asimilate, nu se socotesc mozaici „în sensul ortodoxiei tradiționale”, sunt integrați deplin în cultura și limba țării de care aparțin, creând valori corespunzătoare, nu-și recunosc urmele unei educații iudaice, nu se raportează în vreun fel specific la Israelul „pământesc” sau „ceresc”, nu au un sentiment acut al „destinului evreiesc comun” (nici chiar al holocaustului din acest ev). Și totuși se consideră evrei, recunoscându-se ca atare în alte „palieri” ale fenomenului etnic decât religia, limba, teritoriul, istoria ș.a.m.d.

Ar fi prea simplu să expediem problematica reală referitoare la „imponderabilele” prin care aceste categorii de evrei își concep identitatea persistând întru semnalarea autorătăcirii, zbuciumului și „conștiinței lor individuale”.

A fi evreu implică totuși a cunoaște și a trăi anumite lucruri din Tradiția generală. Nu poți aparține unei etnii într-o

superbă și elitară vacuitate! Nu poți fi evreu fără s-o știi și fără o anume Voință de a te identifica cu spiritualitatea unei totalități, a unui ansamblu (în ebr. Am – ansamblu, popor) din care micuța biografie personală, cu tot traseul ei cultural-existențial și tot Weltanschauung-ul propriu, nu sunt decât o parte infimă. Iar dacă „sufletul întregului”, depozitat în străfundurile „inconștientului colectiv”, nu produce modulații sufletești, nuanțate ce-i drept în nesfârșite feluri, este doar un simptom al necunoașterii de sine, al necunoașterii mai „adâncului” din propriul suflet. Or, Tradiția reprezintă și Voința nevăzută a acestui suflet colectiv. Minima coerență necesară între ins și ipostaza sa de exponent al unei etnii date poate fi sesizată tocmai prin perceperea și raportarea la acest „suflet colectiv”, într-unul sau altul din ipostazele sale. Recunoaștem că aceste ipostaze sunt însă numeroase, ceea ce îngăduie ca oricine dorește să se considere evreu s-o poată face, optând însă pentru una din treptele întinsei scale a Tradiției.

De aceea am conceput lucrarea de față ca o antamare treptată a feluritelor dimensiuni ale Tradiției vechi și noi: mai întâi, cea mozaică „clasică”, apoi cea mitologică și ritologică, deopotrivă iudaice, și la urmă cea a obiceiurilor și a credințelor „sacro-fane” (recte, sacre și profane). Raportarea la una sau alta dintre dimensiunile Tradiției astfel concepute devine, în concret, și un test pentru perceperea de sine a unora care nu conștientizează decât aspectul de ruptură, și nu pe cel de coerență între „sineitate” și condiția de exponent al unei iudaități pluri-dimensionale. În acest sens se poate considera evreu și acel ins cu o iudaitate „împuținată”, dar nu până la limitele neasumării concepției iudaice

despre: libertatea și etica umană; pierderea „memoriei iudaice”; neîmbinarea particularismului cu deschiderea spre universalitate; abolirea Weltanschauung-ului iudeu, ostil naturii brute, spontaneității agresive (pariul de „antinatură”) și spiritului problematic. Cultivarea extremismului praxiologic sau al celui metafizic, văduvirea existențialului de etic, nerecunoașterea supremației valorii față de eveniment sau a preeminenței cunoașterii față de putere, excluderea „minimei biblice” (interzicerea uciderii, a idolatriei, a adulterului și obligația democrată de a aduce orice litigiu în fața unui „tribunal imparțial”), neasumarea responsabilității întru dreptate sau militarea pentru o societate nesabatică nu pot fi „mărci” ale evreității.

*

În variantă mitologică, Tradiția se întregește cu „deschideri” spre soluții mustind de ingenuitatea și poezia „originarului”, a situațiilor fruste, în care omul era mai aproape de condiția sa generică, în care raționalul și eticul erau premerse de estetic și de bucuria genuină, necontrafăcută de așa-zise „acte civilizatorii”. Este rațiunea pentru care ne-am luat curajul de a prenumera mitologia biblică și apocrifă a poporului evreu printre elementele „evoluției iudaice” din illus tempora, ca și de azi, cărora le acordăm un loc aparte în lucrare.

Sunt mituri descrise mai ales în Geneză, prima carte a Pentateuhului, și care au constituit deopotrivă obiect de credință, iar în timp, de întinsă folclorizare. Faptul că acordăm un atare loc capitolului mitologic-iudaic în lucrarea de față

nu trebuie să conducă la ideea că el ocupă un loc central în religia mozaică. Dimpotrivă, chiar monoteismul sinaitic, „treapta cea mai înaltă a acestei religii”, conferă narațiunilor mitice importanță doar în măsura în care ele reprezintă epifanii ale Dumnezeului Unic. În popor, mitologia iudaică este valorificată însă în sensuri multiple.

AUTORUL

PARTEA I

Tradiția și sensurile ei

Tradiție și istorie

Tradiția reprezintă o dimensiune ce poate fi regăsită atât în literatura cultă și populară, cât și în istoria, filozofia, morala, politica și, bineînțeles, religia unui popor; la fel și în viața sufletească, socială ori în stilul de viață. Tradiția poate trimite la vremuri imemorabile, dar și la trecutul apropiat, abia scurs.

Cultura iudaică, concentrată în vremuri de demult în Palestina, apoi în Alexandria, Babilon și mai târziu, rând pe rând, în țările arabe, în Peninsula Iberică, în Europa de Vest, în Europa de Est, în America și în cele din urmă pe întreg mapamondul, iar din prima jumătate a secolului al XX-lea din nou în Palestina, devenită din 1948 Statul Israel, trăiește.

La rândul său, poporul evreu, care a parcurs, între istorie și legendă, un traseu milenar, cu fapte, evenimente și moduri de trai, subîntinse ca infrastructură a acestei culturi, există.

Cronologia ce o reproducem la sfârșitul capitolului de față marchează doar „modurile” acestei ființări în spațiu și timp; ea indică momentele de vitejie în trecutul îndepărtat și de vitregie, în antichitate și medievalitate; de energii reînnoite în modernitate. Cultura și religia, Tradiția, reprezintă

însă un „continuum” pe parcursul întregii deveniri.

De aceea, *Cronologia* consemnează în principal fenomenologia culturală, fie în ipostaza ei „gândită”, fie în cea „trăită”, cultă și populară deopotrivă.

În secolele VIII-IX e.n., academiile iudaice din Babilon mai lumineau calea unei evreimi împrăștiată deja în numeroase țări ale Orientului. Din secolul al X-lea însă, centrul se va muta în lumea arabă, în țările Africii septentrionale, dar mai ales în Peninsula Iberică. Contactul reînnoit, prin cultura arabă cu cea greacă, va face ca evreii să joace un anume rol în redescoperirea elenismului, pentru Europa creștină. Raționalismul unui Maimonide și chiar misticismul Cabalei sunt simptomatice în acest sens.

Apoi, în timp ce spiritul iudaic se pătrunde el însuși de spiritul cartezian european, prin Spinoza, iar Wessely și Mendelssohn încorporează, pentru evreii porniți pe drumul emancipării moderne, iluminismul, asistăm la cea de a doua „revoluție iudaică”, cea modernă, prima fiind cea religioasă, moisdico-sinaitică, produsă de vechea istorie a lui Israel. Aparent opuse, cele două revoluții cultural-iudaice nu s-au negat, ipostazele lor majore realizând doar o negare a negației, în sensul că ortodoxia nu a fost lăsată să degenereze în formalism, moisdismul în abstractism, talmudismul în arguție, iar misticismul iudaic, cuprins în *Tora* orală și scrierile apocrife, într-o poziție ireconciliabilă cu dinamica gândirii raționale. La rândul ei, devenirea modernă și contemporană a evreilor printre zecile de popoare ale Europei și ale altor continente nu a condus – atât din motive obiective, cât și imanente – la degenerarea mișcării de integrare și a aculturației din centrele de cultură, într-un asimilism dizolvant. Dimpotrivă, din extre-

mul punct integraționist al „pendulului evreiesc” (cazul Europei occidentale, mai ales al Germaniei în secolul al XX-lea, de pildă) se produce, în contextul unor puternice „forțe de recul”, revenirea „limbii pendulului”, în întreaga Europă și lume, spre evreitate și Tradiție, „asezonată” atât în Diaspora, cât și în formele sale multiple din Eretz Israel.

Întreaga istorie a evreilor, mai ales cea contemporană, pare a fi astfel „reglată” de o ciudată „lege a pendulului”, supusă când tendințelor de conversiune, de inovaționism extremist și asimilist, când de reconversiune spre ceea ce Tradiția a acumulat ca pozitivitate de-a lungul unei evoluții pline de străinătați și stranietăți. Pentru europenii așchenazi (germani etc.) din vestul și estul Europei, asemenea „momente” au fost cruciadele, prigoanele (inșpirate de lutheranism), întreținute în est de-o ortodoxie xenofobă (vezi rebeliunea cazacilor din 1648), iar pentru sefarzi, inchiziția sud-europeană și iberică. Evreii Diasporei europene au trecut astfel alternativ când prin momente de integrare, când prin unele de expulzare, când prin cele de rechemare, când prin cele de excludere, când în acordarea unor privilegii (pentru cei convertiți mai ales), când în pierderea tuturor drepturilor sau claustrarea în ghetto-uri – toate ca factor de mișcare a aceluși „pendul” de care am amintit.

În plin secol al XX-lea, al culturii și civilizației, al emancipării și drepturilor omului, se înalță, ca o trombă de sacrificiu, Holocaustul european inițiat și realizat de Germania național-socialistă (secondată de „sateliții” ei), ceea ce a reprezentat un ultim moment de conștientizare a existenței unei bizare dialectici în istoria conversiunii și reconversiunii evreilor din Diaspora.

Este tocmai ceea ce mărturisește succint cronologia ce urmează privind întreaga istorie a evreilor.

Secol	Istorie	Tradiție (religie, morală, cultură)
XX-XIV î.e.n.	Patriarhii	Strat antemoisidic, mitologie, aculturație egipteană.
XIV-X î.e.n.	Sclavia în Egipt. Primii regi: Saul, David, Solomon.	Ieșirea din Egipt. Deșertul. Revelația sinaitică. Monoteismul. Înflorirea vieții statale.
X-VIII î.e.n.	Regatele: Iuda (cei 14 regi); Israel (cei 19 regi).	Profeții, morala ebraică.
VII-VI î.e.n.	Primul exil babilonian; distrugerea Ierusalimului (586); Regatul Iuda (cei șase regi).	Aculturația babiloniană; neomitologia iudaică.
VI-V î.e.n.	Rezidirea Templului (445).	Canonizarea <i>Pentateuhului</i> ; Ezra editează <i>Tora</i> .
IV-II î.e.n.	Dominația macedoneană.	Canonizarea textelor profeților; <i>Septuaginta</i> (sec. III).

II-I î.e.n.	Revolta hașmoneilor; recucerirea Ierusalimului (164 î.e.n.).	Antiohus al IV-lea interzice practicarea iudaismului (167). Resfințirea Templului după victoria lui Iuda Macabeul (Hanuka).
I î. e.n.	Dominația romană (din 63 î.e.n.: Pompei).	Fariseii și saduceii.
I e.n.	Revolta împotriva Romei; distrugerea Templului (70); căderea Massadei.	<i>Sanhedrinul</i> stabilit la Iavne; școala din Iavne; primii tanaimi; Josephus Flavius.
II	Căderea Betharului.	Canonizarea „Scrierilor” (<i>Ketuvim</i>); <i>Sanhedrinul</i> la Ușa.
III	Evreii în Babilon.	Academiile din Pumbedita, Nehardea ș.a.; redactarea <i>Mișnei</i> .
VI	Diaspora europeană la începuturile ei.	În Babilonia, începutul perioadei gaonimilor.
V-VIII	Evreii în Imperiul Roman sub primii împărați creștini; evreii în Babilonia; evreii în Imperiul Bizantin.	<i>Talmudul Ierusalimi</i> și <i>Talmudul Babilii</i> .

VIII-XI	Evreii în Arabia, în Spania.	Exilarhii, gaonii.
XI-XVI	În țările creștine, epoca maranilor (1391-1500); Inchiziția; izgonirea în masă a evreilor din Spania.	Rași (1040-1105); tosafiștii; maimoniștii și adversarii lor; Cabala.
XVI-XVIII	De la Reformă până la Revoluția Franceză; evreii în toate țările Europei.	Curente mesianice, talmudiști celebri; hasidismul; Mendelssohn și hascala.
XIX	Emanciparea evreilor; Napoleon și evreii; Reacțiunea; a doua emancipare (1848-1881); a doua reacție la emanciparea evreilor (1881-1897); pogromuri în Rusia; apariția sionismului cultural și politic.	Integrarea evreilor în știință, arte și în cultura modernă; curente reformatoare în mozaism; <i>Wissenschaft des Judentums</i> ; comentatori moderni ai <i>Bibliei</i> ; fundamentarea iudaismului modern; sionismul – Th. Herzl.
XX	Marile centre ale iudaismului: evreii ruși, americani, vest și central-europeni,	Curente în iudaism; continuarea reformelor în mozaism; sionismul spiritual, cultural și politic; contribuția

orientali etc.
Declarația Balfour;
cele două războaie
mondiale;
Holocaustul;
mișcarea sionistă;
proclamarea
Statului Israel.

evreiască la cultura
universală: științe, arte,
literatură, filozofie,
umanistică în general.

Tradiție și gândire religioasă

Cele 13 articole de credință sintetizate în explicațiile date *Mișnei* – *Tratatul Sanhedrin*, capitolul Halek – de către rabi Moses ben Maimon (zis Maimonide) și acceptate unanim de către evreii mozaici, de orice rit ar fi ei, sunt:

a. există un Dumnezeu, creator a toate, principiu prim a tot ce există și singurul care poate exista fără acestea toate, dar ele nu pot fi fără să subziste în El;

b. Dumnezeu este o unitate indivizibilă, diferită de orice altă entitate;

c. Dumnezeu este incorporeal, fără calități corporale pe care să ni le putem imagina;

d. Dumnezeu este etern, iar toate celelalte, câte sunt, condiționate temporal;

e. doar Dumnezeu trebuie adorat: niciun altul, fie el mediator sau interpus;

f. El poate alege însă Profeti, apți să primească Inspirația Sa;

g. Moise a fost unul dintre aceștia, pentru revelațiile ce le-a primit de la Divinitate;

h. Legea lui Moise a fost dictată de Dumnezeu însuși;

i. Legea este imuabilă și mai presus de accidentele ei istorice;

j. Dumnezeu cunoaște și dispune toate acțiunile omului;

k. Dumnezeu îi răsplătește pe cei ce se pătrund de spiritul Legii și îi pedepsește pe cei ce o siluiesc; recompensa maximă este Viața de Apoi, iar pedeapsa maximă este condamnarea sufletului;

l. va veni Mesia: El trebuie așteptat;

m. atunci Dumnezeu va învia morții pentru Judecata de Apoi.²

Aceste articole de credință trimit deopotrivă la o Ontologie, precum și la o antropologie și istoriosofie religioasă – ca izvoare primare și esențiale ale unei culturi iudaice, cărțurări și populare, milenare.

Ontologia moisidică operează disocierea radicală a unei lumi create de o divinitate increată și în regim de creativitate continuă: deci, o dublă Ontologie (aici nu în sens aristotelic, ci maimonidean), Dumnezeu și lumea, primul nefiind consubstanțial lumii, naturii sau umanității.

O viziune ebraică asupra lumii, timpului și devenirii: revând un proces ireversibil, orientat, evolutiv-istoric. Lumea comportă un început (*beresit*, „la început”), se dezvoltă și

---

² Credința într-o viață viitoare, după moarte, nu apare în mod explicit în scrierile moisidice, vechi. Sintagma *olam haba* („Lumea viitoare”) avea altă accepțiune escatologică, recte de „Eon fericit al omenirii”.

tinde spre un termen, un sfârșit, o împlinire, care în *Biblie* e comparată cu „coacerea grânelor”, cu „arborele care dă fructe”, cu „femeia care naște”. Istoria Creației e unică, neciclică: nu se repetă în caruselul unui *éternel retour*, cum ar zice Mircea Eliade.

Potrivit antropologiei moisidice, deși „omul” nu s-a ivit din substanța divină, nu este consubstanțial divinității – ci este doar după „chipul și asemănarea Lui” – , el este totuși apt să dialogheze cu Divinitatea, să comunice cu *Ruah Elohim* (*pneuma, spiritus*). Spiritul este acela prin care omul poate deveni profet, recte poate primi direct de la Divinitate: informație, știință, inteligență (*hohma*).

A treia dimensiune a gândirii moisidice o constituie istoriosofia clădită pe cele anterioare și dedusă din ele.

Istoria umană este o creație ce se continuă, în care se întretes două libertăți cauzale: cea divină (*causa causarum*) și cea umană (cauzalitatea nemijlocită). De aceea: de răul intervenit în istoria umană, omul, cu „O” mare, este responsabil: mai întâi Adam, prin care se desemnează nediferențiat omnirea, apoi „poporul ales”, ca un tot – de la protopărinții primului legământ până la ultimul evreu dinaintea ivirii *eshaton*-ului (*Olam haba* – Lumea viitoare).

De la sfârșitul sec. al XVIII-lea și în tot sec. al XIX-lea, specialiștii în *Biblie*, pornind chiar de la ipoteze mai vechi, au presupus existența mai multor straturi, sau mai degrabă componente, în *Pentateuh*. S-a vorbit întâi de existența mai multor documente: *Iahvistul*, din timpul lui Solomon și care revelează un Dumnezeu mai apropiat de oamenii pe care i-a creat, mai ales de „poporul său”, hărăzit să-i ducă mesajul printre semeni; *Elohistul*, redactat cam prin sec. al IX-lea

î.e.n. și în care tonul este mai sobru, mai moralizator; *Deuteronomistul*, scris sub domnia lui Ezechia, prin secolul al VIII-lea î.e.n. și, în sfârșit, *Sacerdotalul*, scris în Babilon, în jurul secolului al VI-lea î.e.n., când textul a căpătat forma celor cinci cărți ale *Torei*, alcătuite de Ezra. Mai târziu, presupunerea existenței unor „documente” prelabile a fost înlocuită cu aceea a unor tradiții diferite, păstrate întâi oral, apoi puse treptat în scris. În zilele noastre se vorbește mai degrabă de existența unor tradiții vechi folosite, apoi rescrise, completate în cadrul unui curent deuteronomist și, în exil sau chiar după, în cadrul curentului sacerdotal (preoțesc). *Pentateuhul* va fi apoi comentat, începând cu *Sanhedrinul*, la Ierusalim, care încă cu două veacuri înainte de era creștină se dedică *Mișnei*, primului comentariu. Forma scrisă a *Tanachului* este canonizată definitiv abia în sec. I al erei creștine, când sunt adăugate *Pentateuhului* celelalte texte – incluzându-se *Psalmi*, *Cântările*, *Rut*, *Profeții*, dar nu *Enoh* ș.a. – și a rămas, în principiu, neschimbată în forma ei ebraică, potrivit celor mai recente descoperiri (Geniza din Cairo și textele descoperite la Qumran, în 1947). Iar privitor la *Tanach*, în forma sa actuală, varianta ebraică definitivă, potrivit lui Dubnov, nu este mult anterioară Codicelui din Cairo, din anul 916 e.n.

Chiar dacă, parcurgând textul *Tanachului* din unghiul de privire al „criticii biblice”, respectiv cel al istoriei și științei religiilor, am pune între paranteze inspirația supranaturală în scrierile biblice (gândirea biblică a evreilor biblici, așa cum erau cea hindusă, cea asiro-babiloniană, cea egipteană ș.a.m.d. a popoarelor respective), originalitatea acestei gândiri, printre toate celelalte, atât ca formă de expresie, cât și în conținut, este și mai de admirat. Căci ea comunică analizele

care i-au condus pe evrei la concluzii atât de insolite și universal valabile, chiar dacă, uneori, exprimarea pare naivă. Găsim la profeți, de pildă, o critică pe care am putea-o numi raționalistă: a fetișismului, idolatriei, superstițiilor de tot felul; iar concepția *monoteistă* ebraică este o culme a gândirii religioase antice, fapt probat și prin importanța ce a avut în ivirea celorlalte două religii universale: creștinismul și mahomedanismul.

Fiind produsul unei istorii de aproape un mileniu – după cum apreciază critica științifică – *Biblia (Tanachul)* este expresia unei stratificări în timp, și nu fără zig-zaguri, a gândirii mozaice cristalizate în *Tora, Neviim* și *Ketuvim*: gândire aptă să marcheze saltul decisiv de la structurile religioase fataliste sau/și magice de tip cosmic la cele de tip istoric, bazate pe responsabilitatea speciei umane pentru propriile acte. După cum atestă cele mai multe lucrări științifice de istorie a *Bibliei*, cel puțin trei mari perioade pot fi puse în acest sens în evidență.

1. *Perioada proto-mozaică* – sau mai degrabă *pre-mozaică*, despre care aflăm câte ceva prin unele referiri (în *Levitic, Isaia, Cartea a doua a regilor* ș.a.) la animism, demonism, vrăjitorie, interzise cu insistență; iar în *Cartea judecătorilor*, în *Samuel* și în *Geneză* apar unele urme ale unor credințe în zeei familiari și naționali.

(O excelentă lucrare, *Originile folclorice ale Vechiului Testament*, datorată lui Sir James Frazer – și de la care vom porni pentru a construi întreaga parte de personologie biblică a lucrării de față – aruncă o lumină seducătoare asupra ipostazelor stratului proto-mozaic, depistabil în *Tora*, precum și în numeroase comentarii necanonizate ale acestuia. Un anumit

gust modern pentru universul povestirilor biblice face deosebit de actuală tocmai *această* ipostază a „*Vechiului*” *Testament*, în mod cert Neînvechit, după cum se va putea observa și din pătrunderea lui în folclorul și cultura mai tuturor popoarelor lumii.)

2. *Perioada mozaismului*: de până la marele exil în Babilon, culminând cu înfruntarea deschisă a tendințelor politeiste – cândva tolerate de regi – de către monoteismul categoric profesat de profeții aflați în veșnic război cu politeismul (vezi: Ieremia, Micha).

3. Perioada „*mozaismului târziu*”, marcată de influențe ale concepțiilor iraniene, apoi elenistice etc., și exprimată, în modalități relativ noi, „în probleme, ca: dreptatea divină, răul, nemurirea, mesianismul ș.a.”.

Pe versantul istoriosofic, în funcție de cele trei perioade disociate inițial de istorici ai religiilor și în nemijlocită legătură cu felul de a privi problemele relației de cauzalitate în cuplul „Dumnezeu – Istoria evreilor”, vom evidenția, pe baza literaturii de specialitate, religiologice, următoarele abordări:

Iahvismul național (henoteistic sau familial): Dumnezeul lui Avraam, Isaac și Iacov *cauzează* istoria univoc, conferind poporului evreu, prin *Primul Legământ*, o *responsabilitate limitată* și o putere de cunoaștere, și ea limitată, a intențiilor divine, ce nu se lăsau dezvăluite, în esența lor, ci, dimpotrivă, învăluindu-se în *kratofanii* (adică duale ca semnificație). De pildă: valoarea exemplară a kratofaniei „sacrificiul lui Isaac” consistă în impunerea unei *logici ascunse*, în toate problemele tragice ale istoriei lui Israel, sau, după cum ar spune filosoful evreu Leon Cestov – din păcate prea puțin cunoscut – kratofaniile arată că adevărata credință *implică* o

singură certitudine „Pentru Dumnezeu, totul e posibil”.

Într-o atare paradigmă, pedeapsa trebuie suportată, nu gândită. Ceea ce va exclama rabi Levi Ițhac din Berdicev într-un moment contemporan nouă, de crâncenă prigoană dezlănțuită de opresori împotriva evreilor – „Doamne, ori conduci această lume după mintea noastră, ca să-Ți înțelegem și noi faptele, ori ne dă altă minte, ca să Te putem înțelege” – indică o profundă neînțelegere.

Etapa „în care Dumnezeu nu poartă nicio răspundere pentru deteriorarea capodoperei sale («poporul ales»)", cum scrie Mircea Eliade, cunoaște așadar o culminație, mai ales după ce, prin Moise, a fost dăruită *Legea*, prin Iehoșua – Canaanul, prin judecători – un antidot la sincretismul iudeo-canaanit, iar prin regi – un *stat*, un punct terminus al unei evoluții în care religia a trebuit să se întrupeze într-o organizare teocratică.

Monoteismul definitivează transformarea structurilor religioase în evenimente ale istoriei sfinte. Evreii sunt unicul popor care și-a convertit istoria în religie, practicând un *cult* al istoriei sacralizate și radical deosebite de orice tip de istorie mitizată sau de mitologie istoricizată. Elementele acestui cult: un Dumnezeu sugerând totalitatea ființei și existenței – *causa-causarum*, de ultimă instanță, a toate cele. „Eu sunt cel ce sunt” – (*Ehyeh așer Ehyeh*); un „popor ales” cu *responsabilitatea deplină* asupra destinului său istoric – idee derivată din concepția „dublei cauzalități” divin-umane a tramei istorice concrete (și de unde o viziune nouă asupra pedepsei și răsplății).

Profeții se vor dovedi categorici și fervenți în conștientizarea acestei paradigme istoriosofice ebraice, amenințând de

fiece dată cu judecata lui Dumnezeu contra lui Israel, în de-gringoladă.

Rând pe rând: Amos, Osea, Isaia, dar mai ales Ieremia, Ezekiel și toți cei post-exilici vor anunța rechizitoriul divin chiar dacă acesta este adresat împotriva regilor lui Iehuda și Efraim (Israel)

Răspunsul pe care profeții l-au dat crizei istorice ce amenința regatele evreiești este o acută spiritualizare a credinței monoteiste prin devalorizarea activităților culturale, rituale și prin valorizarea credinței și responsabilității umane.

Dumnezeu judecă faptele „poporului ales” în raport cu Legământul, în vederea realizării exemplarității umane, manifestată în conformitate cu principiile eticii și moralei practice (de excepțională importanță în mozaism): monoteism – etică – politică fiind trei termeni ai unei triade indestructibile.

Rațiunea istoriei este conferită de principiul etic transformat în morală practică, drept unică Politică Sacră: prin Necesitate (ca Rațiune Absolută). Sau cum ar spune istoriosoful idealist Hegel: „La evrei, spiritualul reprimă tot ce nu participă la divinitate. Unicul, spiritul... reprezintă singur adevărul. Gândirea este liberă pentru sine, iar moralitatea și dreptatea în adevăratul sens își pot face apariția. Deoarece Dumnezeu e venerat pentru dreptate, iar acțiunea potrivit dreptății este a merge pe căile Domnului. Aici își află originea fericirea, viața, prosperitatea lumească drept răsplată, căci stă scris: „așa să trăiești mult pe pământ”.

Este ceea ce pare să sugereze, la niveluri diferite de profunzime, un Maimonide, un Mendelssohn, un Spinoza și câte alte personalități ale iudaismului medieval și modern: în acest sens, evreul nu poate spune nicicând că libertatea este un jug

prea mare pe capul prea mic al omului. De aceea – după spusa unui filosof contemporan –, istoria devenirii personalității umane, responsabile la modul sacru, nu poate cunoaște decât două mari sfâșieri: iudaică, prin Iov, și rusă, prin Dimitri, care raționează în felul următor: „Dacă există Dumnezeu, răspunde de ceea ce fac, dacă nu există, pot face orice”.

Istoriosofia iudaică mai deschide o perspectivă: Dumnezeu există și poate face orice intervenind în istorie și în lume după vrerea Sa, fără a fi supus determinismului. Aceasta este a treia și ultima paradigmă a mozaismului; ea apare prefigurată după ce profețiile din Deutero-Isaia – creatorul unei escatologii vestind zorii unei ere noi – au produs o decepție amară. Este paradigma în care omul, decepționat că s-ar putea salva el însuși, îi reconferă lui Dumnezeu responsabilitatea unică, socotind răscumpărarea drept opera exclusivă a lui YHWH.

M. Eliade va scrie: „Confruntarea cu elenismul, mai ales după Alexandru, sub guvernarea ptolemeilor, conduce spre un neosincretism cu efecte în conceperea nihilistă, eudemonistă și vag decadent-mesianică a vieții și valorizării istorice într-o perspectivă individualistă, specifică Aufklärung-ului elenist, cosmopolit și hedonist”. Viața devine astfel valoare prin: reabilitarea lui Eros ca divinitate, sănătate naturală transfigurată de delicatețe, elan dansant în toate actele vieții, grație în loc de regret, ironie în loc de reflecție, idee, avânt în loc de pasiune și moartea ca o rușine.

Suprasolicitarea morală, implicată în exigențele stricte ale profesiilor, conform concepției responsabilității depline, primește astfel – am zice – replica unor începuturi de concepție a *iresponsabilității istorice a individului*, cu toate conse-

cințele ce derivă.

Laic vorbind, această paradigmă pare realistă și mai conformă nu numai cu marea istorie a decadenței imperiilor, ci și cu „mica istorie” privată a popoarelor în general, a evreilor din Diaspora în speță. Căci satisfacerea egoismului pare a fi actul covârșitor în „mica istorie”: în revanșă însă, filistinismul indivizilor jertfește măreția popoarelor, după cum susține Hegel, de care am mai amintit și căruia întreaga gândire antiumanistă (în sensul lui Althusser) îi datorează atât. Hegel, creatorul celei mai complete istoriosofii întemeiate pe o Teodicee, vede în stat întruparea supremă a rațiunii, dat fiind că doar Statul – și numai într-o anumite ipostază a sa – poate subordona egoismele particulare unor esențe superioare ca morală, religie etc. Ca și în istoriosofia iudaică, și la Hegel, legile moralității nu sunt întâmplătoare, ci sunt însăși ideea rațiunii istoriei. Întâmplarea rămâne ceea ce pare, până nu cunoaștem ceea ce este, respectiv, abatere de la necesitatea istorică.

În acest spirit, dacă Statul este Necesitate, atunci pentru evrei, Diaspora și viața lor nestatală – stihinic damnată la filistinism – este întâmplătoare. Se știe doar că evreii și-au realizat existența lor statală cu intermitențe de milenii. Pentru acest motiv, un Hegel le-ar retrage evreilor (pentru perioada de exil) dreptul de a se numi popor. Căci în istoria universală „nu se poate vorbi de popoare, decât de acelea cu existență statală”. Gravitatea acestei teze nu trebuie subestimată. De aceea ne vom întreba dacă evreii n-au întrupat în Diaspora o viață politică comunitar-comunională, realizând în acest fel Binele public într-o formă poate mai productivă decât în unele manifestări de existență statală: o sumedenie de creații

instituționale, de opere de civilizație și cultură o atestă, fapt contestat însă, de regulă, de toți cei care văd în evrei un factor dizolvant de instituții și dogme, contribuind la năruirea statelor, obiecție gravă, ce impune istoricilor sarcina dificilă de a urmări relația dintre evrei și state, pe de o parte, dintre evrei și moralitate, pe de altă parte.

Desigur statele sunt mijloace de stăvilire a egoismelor individuale: dar nu întotdeauna în favoarea moralității. Pe de altă parte, unele egoisme naționale pot fi tot atât de pernicioase ca și cele individuale.

Vocația temporară a evreilor biblici pentru Stat a fost dublată de propensiunea lor spre o ideologie a moralității și religiei monoteiste.

Faptele istoriei „mici” devin astfel la evrei „situații” morale ale omului față de Dumnezeu și doar în această ipostază dobândesc o valoare religioasă. Evreii au fost primii care au descoperit semnificația istoriei ca epifanie a lui Dumnezeu și această concepție, cum era de așteptat, a fost reluată și amplificată de creștinism și islamism și pusă la temelia unora dintre marile culturi ale lumii occidentale și orientale.

Tradiție și morală

Decalogul – fundament al eticii iudaice

Decalogul

(Exodul, cap. 20:1-17)

*Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, care te-a scos din țara
Egipului, din casa robiei:*

Să nu ai alți dumnezei afară de Mine;

Să nu-ți faci chip cioplit;

Să nu te închini înaintea lor și să nu le slujești;

Să nu iei în deșert Numele Domnului, Dumnezeului tău;

*Adu-ți aminte de ziua de odihnă, ca s-o sfințești. Să lu-
crezi șase zile... dar ziua a șaptea este ziua de odihnă închi-
nată Domnului, Dumnezeului tău;*

Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta;

Să nu ucizi;

Să nu preacurvești;

Să nu furi;

Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău;

Să nu poștești casa aproapelui tău;

Să nu poștești nevasta aproapelui tău, nici robul, nici roaba lui, nici boul, nici măgarul lui, nici vreun alt lucru care este al aproapelui tău.

Pirkei Avot / Maxime ale părinților

Dublul sens al ambelor noțiuni: 1) idei în exprimarea lor de maximă concentrare și maximă înțelepciune generalizată; 2) cuvântul „părinți” face trimitere deopotrivă la cei biologici, care te-au crescut în spiritul „Legii”, ca și la învățații de la care ai deprins spiritul *Torei*, „coloanele pe care a fost construită casa *Torei*”. Așadar, o culegere de maxime iudaice care, prin aria lor de cuprindere, se inspiră din *Decalog*, ce are în vedere, în prima sa poruncă, doar „poporul ales” și oferă o chintesență de înțelepciune *pentru orice om onest și doritor de bine*, pentru sine și pentru alții. O succintă reamintire a *Decalogului* va putea compara sfera și conținutul maximelor cu poruncile *Decalogului*.

Reunite de către Iehuda Hanassi, în sec. al II-lea e.n., „Maximele” exprimă gândurile a 11 generații de înțelepți, rabi Hillel (sec. I î.e.n.), rabi Elizei (sec. al II-lea) rabi Akiva (sec. al III-lea) ș.a. Cel dintâi amintit, rabi Hillel cel Bătrân, venit din Babilon la Ierusalim și care aparține perioadei celui de-al doilea Templu, tranșează grava problemă a sensului prezenței omului pe pământ prin următoarea maximă: „Dacă nu mă ocup eu de mine, cine s-o facă? Dar nu mă ocup decât de mine, ce mai sunt eu? Și dacă nu acum, atunci când?”. Ea vine să completeze faimoasa poruncă biblică „să nu faci altuia ce ție nu-ți place”, cu precizarea aspectului ei activ, acțional „să-i faci ceea ce ție îți place”, să te ocupi de semenul tău cu aceeași grijă și promptitudine ca aceea, pe deplin lăuda-

bilă, pe care ți-o porți ție însuși.

Fariseii (funciar antisaducei, deci anticonservatori) au generat iudaismul rabinic începând cu școala faimosului rabin Hillel ce reducea iudaismul la o regulă morală de aur: „Să nu-i faci aproapelui tău ceea ce nu vrei ca el să-ți facă ție”; regulă pe cât de realizabilă și de respectată, pe atât de umanistă. Efortul concretizării ei nu depășește puterile omului, ci reclamă doar o rațională înțelegere a egoismului și o bună dozare a voinței întru înfăptuirea binelui.

Ulterior, o impresionantă literatură midrașcă și talmudică va adânci și detalia multitudinea de situații social-juridice, economice, politice, cultural-religioase ce reclamă această regulă și pot fi infuzate moral sau, dimpotrivă, buruienite prin amoralitate și imoralitate.

Data fiind, pe de o parte, importanța *Talmudului* în folclorul și în cultura populară evreiască de-a lungul veacurilor, până azi și, pe de altă parte, răstălmăcirile răuvoitoare în jurul moralei talmudice, vom zăbovi în cele ce urmează asupra câtorva adevăruri talmudice, excerptate atât în scrieri savante rabinice, cât și în lucrări de hermeneutică iudaică de pe meleagurile noastre.

Spicuiuri din tratatul talmudic *Pirkei Avot*³.

Ben Zoma a zis: „Cine e deștept? Acela care învață de la fiecare. Cine e erou? Acela care știe să-și stăpânească pornirile rele. Cine e bogat? Acela care se mulțumește cu ceea ce are. Cine e stimat? Acela care știe să-și respecte semenul.” (IV, I).

---

³ Vezi și volumul *Pirkei Avot. Sfaturile înțelepților poporului evreu*. Ediție de Baruch Tercatin, Editura Hasefer, București, 2004 și reeditat în 2014.

Ben Azai a zis: „Răsplata unei fapte bune este o altă faptă bună și pedeapsa păcatului este alt păcat.” (*idem*, 2).

S. Ben Gamliel a zis: „Pe trei lucruri se sprijină lumea: dreptate, adevăr și pace.” (*idem*, 17, 18).

Ben Zakai a zis: „Dacă ești foarte învățat, nu te mândri, căci pentru aceasta ai fost creat.” (*idem*, 10).

Ben He remarcă: „După cum îți este munca, e și răsplata.” (*idem*).

Hillel a insistat: „Să nu-l condamni pe aproapele tău până nu te vei fi aflat în situația lui pentru a cunoaște ce l-a silit să facă ce a făcut.” (II, 5).

Simon Hațadic a găsit că lucrurile pe care se sprijină lumea sunt: „cultura, munca și caritatea” (*idem*, 2).

Rabi Hanina a zis: „Să te rogi pentru pacea și binele țării în care trăiești, căci de n-ar fi frica de legi, respectate în timp de liniște, unul pe altul s-ar înghiți de vii.” (III, 2).

Ben Perahia a zis: „Să judeci cu indulgență pe orice om până afli adevărul.” (1, 6).

Un rabin nenominalizat în *Talmud* arată că omul trebuie să-și aleagă în viață acea cale care prezintă avantaje pentru el, dar este și spre folosul altuia (II, I).

Rabi Eliezer recomandă: „Onoarea aproapelui să-ți fie la fel de scumpă ca și a ta.” (*idem*, 15, 16).

Rabi Ioșua înfiera „invidia și pornirile rele, ca și mizantropia, care îl scot pe om din rândul lumii” (*idem*, 16).

Rabi Akiba spune: „Omul generic merită dragostea, fiindcă fiecare ins e făcut după chipul lui Dumnezeu.” (*idem*, 18).

Rabi Ișmael recomandă: „Niciodată să nu judeci singur, căci numai unul este cel care poate judeca singur, Dumnezeu.” (IV, 10).

Rabi Matia consideră că politețea trebuie să te îndemne ca tu „să fii întotdeauna cel dintâi care să-l salute pe celălalt” (*idem*, 20).

Rabi Iacob observă: „Un ceas de pocăință și de fapte bune pe această lume valorează mai mult decât toată existența pe lumea cealaltă.” (*idem*, 22).

„O dragoste care depinde de o cauză dispare odată cu ceea ce a cauzat-o; o dragoste curată însă, care nu depinde de nimic, nu se stinge niciodată.” (V, 19).

„David, regele israeliților”, a învățat de la Ahitofel doar două lucruri și totuși i-a spus: „maestre, stăpâne, prietene” (VI, 3).

Rabi Iosif povestește: „Când omul moare, nu-l conduc în groapă nici argintul, nici aurul, nici pietrele prețioase, ci numai cultura și faptele lui bune.” (VI, 10).

Puținele excerptări din *Avot* reproduse mai sus reprezintă un eșantion infim din bogăția morală a acestei cărți. *Talmudul*, alcătuit din *Mișna* și urmarea ei, cele două serii de talmuduri, unul numit *Ierușalmi* și celălalt *Babli*, reprezintă de asemenea o adevărată pepinieră de reguli, unele interpretabile, actualizabile, ce-i drept, dar și de înțelepciuni perene. Doar *Mișna*, terminată pe la 200 e.n., conține 65 de tratate, grupate în 6 secțiuni (*sedarim*), numite *zraim* (semințe), *moed* (sărbători), *nașim* (femei), *nezikin* (pagube), *kodașim* (lucruri sfinte), *teharot* (purificări). Tradițiile neincluse în *Mișna* (*berahot*) au fost adunate într-un supliment (*tosefta*). *Talmudul Ierușalmi*, mai vechi și de trei ori mai scurt decât *Talmudul Babli*, ultimul terminat pe la anul 500, sunt alcătuite, primul, din zece cărți, iar ultimul din 36, fiecare din ele conținând și comentarii morale referitoare la cele mai tipice si-

tuații în care omul se află față de Dumnezeu, față de sine, de alții, de adevăr, de pocăință, de solidaritate, de natură, de cultură ș.a.m.d.

Iată doar câteva fragmente semnificative din unele tratate:

Despre *Dumnezeu* și om: „După cum Dumnezeu iubește dreptatea, tot așa fii și tu drept; după cum Dumnezeu e milos, fii și tu milos; după cum Dumnezeu e îngăduitor, fii și tu îngăduitor; Dumnezeu îl iubește pe străin, iubește-l și tu.” (*Sifre, Vaethanan*, 33).

Despre adevăr: „Pedeapsa mincinosului este că nici atunci când spune adevărul nu mai este crezut.” (*Sanhedrin*, 29).

„N-au parte de izbăvire: cei care își bat joc de alții, lingușitorii, mincinoșii și intriganții.” (*Seta*).

Despre *iubirea de oameni și stăpânirea de sine*: „și precum ai un merit de a spune ceva care va fi ascultat, tot așa ai un merit când nu spui ceva despre care nu ești sigur că va fi luat în seamă.” (*Haghiga*, 4 b).

„Invidia, dorul neînfrânat și goana după onoruri îl neomenesc pe om.” (*Abot*, 4).

„Cine urăște pe aproapele său face parte din categoria celor ce pot deveni asasini.” (*Dereh Ereț*, 12).

Despre *pace*: „Oamenii cu adevărat învățați răspândesc doar pacea în lume.” (*Berahot*, 64 a).

„Toate binecuvântările cuprinse în rugăciunile evreilor se sfârșesc cu cuvântul *pace*.” (*Sifre, Naso*, 42).

Despre *pocăință*: „Gradul pe care-l ating cei pocăiți nu-l pot atinge cei care au fost întotdeauna nepătați.” (*Erubin*, 13 b).

„Pocăiește-te cu o zi înainte de a muri, de parcă ai muri mâine!” (*Sabat*, 153 a).

Despre *educație*: „Deprinde-ți copilul, din frăgezimea

sa, cu purtări bune și atunci când va deveni mare nu se va purta altfel.” (*Midraș, Mișle*, 21).

„Trei tovarăși conlucrează la crearea unui om: Dumnezeu și cei doi părinți.”

Despre *solidaritate*: „Omul să nu se vaite când se află între oameni care se bucură și să nu se bucure între oameni care se vaită.” (*Dereh Eref*, VII).

Despre *muncă*: „Cine nu-l învață pe copilul său o meserie e ca și cum l-ar învăța să fure.” (*Kiduşim*, 30 b).

Despre *sănătate*: „Cine se îngrijește de propriul său corp e un om de bine.” (*Vaikra Raba*, 34).

Despre *animale și vegetale*: „Mila pentru animale și interzicerea de a le maltrata este o poruncă biblică.” (*Baba Metsia*, 32 b).

„Dumnezeu a poruncit milă pentru animale, pentru păsări și cruțarea plantelor folositoare.” (*Devarim Raba*)

„Despre *risipă și zgârcenie*: „Cine disprețuiește o viață mai bună, agonisită cinstit, este disprețuit.” (*Eliahu Raba*, 114).

„Dacă cineva a avut de unde și n-a gustat din toate cele permise, el va da socoteală pentru aceasta pe lumea cealaltă.” (*Ierușalmi, Kiduşim*).

Despre *cultură*: „Cultura întrece toate virtuțile... este unul din cei trei stâlpi care susțin lumea.” (*Avot*, 1).

„Câtă vreme cultura ei nu va fi atinsă, națiunea e sigură că nu va pieri.” (*Ghitin*, 54, a.b.).

„Dumnezeu a spus: mi-e mult mai plăcută o zi de învățatură decât 1.000 de jertfe.” (*Sabat*, 31 a).

„Nu se poate dărâma clădirea unei școli nici măcar în scopul de a se reclădi acolo sfântul Templu.” (*Sabat*, 119 b).

Tradiție și modernitate

Cele trei aspecte majore ale iudaismului modern sunt: iudaismul neoconservator, pe de o parte, sionismul nereligios, de altă parte și iudaismul reformat, ivit în epoca modernă, în al treilea rând.

Adeptii *iudaismului neoconservator* pornesc de la ideea că adaptarea și aducerea la zi a mozaismului pe potrivă fiecărei țări și fiecărei epoci, pe care evreii le-au străbătut în Diaspora, ar fi condus de mult la dispariția etniei lor. Căci ce ar fi devenit iudaismul dacă cele mai recente modele culturale ale fiecărei epoci și fiecărui secol ar fi produs reforme? Dacă ar fi preluat cumva în Egipt înțelepciunea preoților din Meroe, în Babilonia – misterele din cultul Melitei, în Persia – magia zoroastriană, în Grecia – misterele din Eleusis sau legendele populare ale Olimpului ori sistemele filosofice din Alexandria sau Roma, ori învățăturile druizilor și galilor sau ale episcopilor din Evul Mediu, ori, mai aproape de noi, evreii și-ar acomoda credința la cea din toate țările, la ideile și obiceiurile compatrioților? Opiniile, moravurile și trebuințele variind de la țară la țară și de la secol la secol, preluate, *tale*

quale, sunt ruinătoare pentru acele popoare lipsite de teritoriu, de limbă și alte mărci etnice. De aceea, susțin conservatorii dintotdeauna, religia în forma ei perenă este destinată, prin rigorile ei, mai mult decât orice altceva, să-i ajute pe evrei să-și păstreze identitatea de-a lungul timpurilor și locurilor lor de împrăștiere. Religia nu-l împiedică pe israelit să respecte însă legea țării de adopțiune și nu împiedică nici integrarea lui în viața secularizată. Religia prevede dragostea pentru patria de adopțiune, pentru pacea dinlăuntrul ei: căci lupta între război și pace nu este decât lupta între principiul monoteist și aspectele războinice ale idolatriei tribale, între credința în valoarea omului și încălcarea principiului dragostei față de aproape.

Sionismul are și el un îndelung fundament istorico-religios: de n-ar fi să ne referim decât la acel *Leşana habaa b'Ieruşalaim* („la anul, la Ierusalim”) cuprins în mai toate rugăciunile evreiești. Sionismul politic, ca nou aspect al iudaismului contemporan, nu s-a complăcut însă în repetarea unui precept religios, consubstanțial utopic. De aceea, lupta pentru făurirea statului iudeu a contravenit în bună măsură așa-numitului sionism religios asociat speranței într-un Mesia care-i va elibera pe evrei și-i va duce în Țara Sfântă. Rabinii ortodocși, atașați ideii mesianice, nici chiar după înființarea Statului Israel nu au încetat să spere într-un Mesia care abia El va proclama sfințenia acestui Stat.

Contrar unei atari tendințe, sionismul politic, laic, continuator al celui intelectual, a condus la o renaștere pe sol palestinian a unei realități și spiritualități iudaice, a reînviat limba ebraică și, după peste 2.000 de ani de exil, a edificat o națiune în plenitudinea dimensiunilor ei: de la teritoriu și limbă

până la cultură și spiritualitate.

Iudaismul reformat, apărut în ultimele două secole, se întemeiază atât pe ideea revelației progresive, cât și pe ideea necesității adaptării credinței la sensurile evoluției umanității.

Progresul în religie, potrivit acestui iudaism, nu constituie o contradicție în termeni, mai ales dacă se are în vedere relația intimă cu viața morală și chiar cu cea cotidiană. Religiiile universaliste au un conținut foarte bogat și cu o acțiune profundă: iudaismul profetic, fiind de această natură, nu poate să rămână mult timp în afara progresului laic, în întârziere față de revelațiile științei, ale istoriei față de exigențele morale de un gust tot mai rafinat. Ceea ce nu presupune a schimba religia după mode: dar nici a întoarce cu obstinație spatele adevărilor stabilite de științe ori unor sofisticări ale gândirii prin filosofie. Pentru a supraviețui, religia trebuie să se adapteze lumii moderne. Ceea ce presupune: reformarea cotidianității evreiești, fapt petrecut deja la o scară foarte mare în universul de viață al evreimii moderne; reformarea teologiei, prin adăugarea la vechile adevăruri ale *Torei* și *Talmudului* a altora noi, rezultate din tendințele ecumenice ale gândirii religioase moderne; admiterea, ca un dat, a posibilității revelației progresive, concepând-o în sensul moisdic că Dumnezeu trebuie luat „ca un om care vorbește altui om”, admiterea unui nou mesianism în spiritul cuvintelor rostite de cel de-al doilea Isaia, care se referea la un izbăvitor ce va veni chiar pe această lume; introducerea unor reforme în cult în așa fel încât menținerea slujbei în limba ebraică să aibă drept complement o bună înțelegere a fiecărui cuvânt rostit și a fiecărui gest împlinit. Sărbătorile să fie respectate și celebrate în sensul lor cel mai umanist posibil: Pesah-ul (Paștele), ca sfârșit al servi-

tuții egiptene și început al formării poporului evreu demn și liber, destinat să împlinească o misiune istorică și religioasă; Șavuot (Rusaliile), ca zi a revelației morale sinaitice, ca fuziune definitivă a ideii religioase cu cea morală, a joncțiunii cultului divin cu comportarea interumană, Iom Kipur-ul, cu postul pe care-l presupune o cale de autoconfesiune și redempțiune, salutară oricărui suflet uman ș.a.m.d.

Evreul modern, adept al iudaismului liberal (expresia îi aparține lui E. Renan, care, într-o conferință ținută la 26 mai 1883, arăta în ce fel vechea credință moisidică, deschizătoare de orizonturi, poate servi în contemporaneitate cauzelor liberalismului și spiritului modern) se consideră ca având menirea de a servi o operă de universalizare a gândirii libere, a ecumenismului, a înfrățirii între oameni, făcând ca religia pură să devină cea a tuturor conștiințelor umane, fie că ele se revendică din puterea etică a lui Isus, din frumusețea spirituală a lui Buddha ș.a.m.d. Rupând barierele unor religii diverse, o unică credință trebuie să-i unească pe oameni. Orice închistare în izolaționism contravine monoteismului care prevede „un Dumnezeu al tuturor oamenilor și popoarelor”, așa cum scrie în *Tora*.

Critica iudaismului reformat este și ea întreprinsă astăzi de către mozaismul ortodox cu mijloace tot mai rafinate și persuasive.

Izvoarele iudaismului modern, fie el neoconservator sau neoliberal, au drept caracteristică relația lor intimă cu mari curente filosofice, cu exponenții de seamă ai acestora. Cum ar fi, de pildă, neokantianismul prezentat de Herman Cohen, filosof de mare prestigiu pentru construirea filosofiei kantiene, dar și prin noile argumente raționale incluse în favoarea

monoteismului și a destinului său etic și ontologic. Esența iudaismului lui Cohen profund rațională luminează într-un fel inedit ritualul și preceptele mozaice fundamentale.

Cu privire la conștiința religioasă aduce noi elemente cărturarul Lee Beck care fundează, pe temeuri „infraraționaliste”, o teorie a armoniei în lume, a misiunii „poporului ales” și a insuficienței „raționaliste” în perceperea tuturor laturilor iudaismului. Gânditorul M. Kaplan, în contribuțiile sale filosofice, dezvoltă premisele iudaismului modern, definește iudaismul ca o civilizație, elaborează un program „naturalist” de remodelare a teologiei iudaice, a doctrinei ei despre Dumnezeu și diavol, despre rugăciune și rit, despre necesitatea reconstrucției în iudaism.

În lumea evreimii vest-europene și americane s-au impus în ultima vreme șase poziții majore în hermeneutica Cărilor Sfinte: existențialistă, prin Franz Rosenzweig; existențialist-religioasă, prin Martin Buber; neotradiționalistă, prin Abraham Heschel; modern-ortodoxă, prin rabi Joseph Soloveitchik; liberal-autonomistă (religia personalizată), reprezentată prin Alvin Reines și Scherwine și integralistă, printr-o întreagă școală asociată Centrului Reformativ din Cincinatti (S.U.A.).

PARTEA A II-A

Legende în *Tora* (*Pentateuh*)

Gustul reînnoit pentru folclorul biblic

Sunt mulți cei care, din rațiuni uneori total opuse, contestă existența unei mitologii iudaice, precum și capacitățile de activitate folclorică ale evreilor. La limită, și în ciuda evidențelor, este pusă în discuție însăși posibilitatea de principiu a unei culturi evreiești, culte sau populare, cu trimitere la un folclor literar marcat de oralitate, variabilitate și caracter colectiv.

Or, existența universului obiceiurilor, a variatelor artefacte populare cu valoare simbolică iudaică, a unei literaturi evreiești – cu exemple strălucite de paremiologie, de cântece, povestiri și legende – sunt peremptorii întru infirmarea prejudecății de mai sus.

Evidențierea, așadar, a valorii euristice cuprinsă în conceperea iudaismului și evreității ca chintesență a tot ce a produs spiritul poporului evreu, cărturăresc și popular, în decursul veacurilor, este necesarmente un bun câștigat.

Iudaismul este deopotrivă o anume cultură, străbătută de un înalt filon etic, cât și o civilizație a vieții cotidiene amestecată cu un „balast” estetic-mitologic ce configurează o zonă

întinsă a „esteticului mozaic”. Cărțile religioase iudaice, în proporții și grade diferite, nu trimit doar la o suprastructură cărțurăască hiperintelectualizată și teologal-raționalistă, ci și la o infrastructură narativă de origine mitică, din care și-a sorbit putere atât mistică iudaică cultă, Cabala, cât și, mai cu seamă, creația folclorico-religioasă instituitoare și sacralizatoare a vieții cotidiene. Astfel conceput, iudaismul global rezolvă *in re* o dihotomie adeseori imputată evreului: dihotomia între minte și inimă, între hiperconștiință și... infrarațional, între pragmatism religios sau profan și un tip de sacrofanie, cu halou de mitologie cosmică. Căci mitul este și el o așezare a realității în procesul simbolic al universului. Astfel, întâmplările devin plăsmuiri și situații ale înseși naturii umanului.

Printre popoarele producătoare de mituri, evreii ocupă un loc însemnat. În *Biblie* se regăsesc urmele unei puzderii de mituri care mai târziu vor reverbera considerabil în misticismul iudaic, în cabala, hasidism ș.a.

Întreaga literatură ebraică, și nu doar cea apocrifă, va pleda în acest sens.

În interpretarea laică a universului de povești fondatoare iudaice inventariate în istoria religiilor, teoriile impuse în timp au fost fie etnografico-generale sau istorice (confirmate prin unele săpături arheologice) – în sensul că anumite nume proprii reprezentau popoare și rase, că patriarhii ar fi personificări ale unor evenimente migratorii –, fie genezice (etnogeneză, istorisiri sacerdotale sau naționale, ca de pildă cele despre personajul Moise) ș.a.m.d. Partizanii interpretării alegorice au generalizat implicația simbolică a descrierilor, iar partizanii variantei simbolico-psihanalitice au dezvăluit prin acestea mentalități forjate în străfundurile „inconștientului

colectiv”. Tipul de apriorism „infralogic” implicat în ipoteza psihanalitică (tip K. Jung) trimite la ideea unor forme și categorii ale „inconștientului colectiv” ce matricează gânduri, comportamente, gesturi, trăiri și imagini colective, întocmai cum formele apriori, indicate de Kant, construiau cadre ale experienței și pragmaticii umane, conștiente și logice. Perspectiva psihanalitică de abordare face, deci, cu atât mai ademenitoare panorama ritologică și mitologică a omenirii ca exemplificare a chipului în care până și cel mai „naiv” dintre miturile unei credințe poate trimite la prototipuri ale inconștientului colectiv constitutiv „geniului etnic”.

Din panorama imaginarului iudaic

Întru conturarea universului de plăsmuiri ebraice facem un prim recurs la o lucrare celebră datorată etnologului englez Sir James G. Frazer (1854-1941) și intitulată *Folklore in the Old Testament*, din care expunem, într-o formă adaptată interesului lucrării de față, o seamă de narațiuni referitoare la antropogeneză, căderea omului, semnul lui Cain, Turnul lui Babel, ultimogenitura lui Iacov, Iacov și pielea de ied, Iacov la Bethel, Iacov la fântână, Alianța la gorgane, Iacov prin vadul pârâului Jabbok, cupa lui Iosif, Moise în coșul de trestie, vrăjitoarea din Endor, păcatul recensământului ș.a.

Completăm aceste narațiuni, comprimate de noi doar la descrierea esenței lor, dar în termenii textului original, cu o seamă de alte povestiri referitoare la cosmologia mitică, monștrii primari, căderea lui Lucifer, nevestele lui Adam, revolta lui Samael, actul amorului, semizeii, beția lui Noe, nașterea lui Isaac, Lot la Sodoma, rugul lui Moise, răpirea Dinei, Ruben și Bilha, Iuda și Tamar, Iosif și Zuleica, moartea lui Iosif ș.a., extrase din alte izvoare, și nu neapărat în ordinea cronologică a înscrierii lor în literatura ebraică. Șirul acestora

Îl încheiem cu o seamă de referiri biblice la personaje satanice și oameni angelici, la miracolul lui Iehoșua sau la viziunea lui Daniel, visul lui Iacov, lumea de apoi, alfabetul creator, cele două lumi, mediatorul celest, forța cuvântului *Amin* și, la urmă, dar nu ultime ca importanță, legendele mistice ale cabalei și ale hasidismului.

Nu am dorit, firește, o epuizare a arhetipurilor iudaice, prefigurate doar prin toate cele de mai sus. Cele reproduse de noi, într-o formă succintă, după cum arătam, pornesc de la textul *Vechiului Testament*. Izvoarele imaginarului se întind însă de la variatele comentarii asupra *Pentateuhului* și, mai larg spus, asupra *Tanachului* (vezi tratatele talmudice, targumurile, agadele, midrașimii, pseudo-epigrafiile) până la nenumăratele cărți apocrife de o intensă circulație și folclorizare medievală. De n-am aminti decât: *Midraș Vaissau*, lupta fiilor lui Iacov cu locuitorii din Canaan; *Midraș Vaieșu*, ieșirea evreilor din Egipt; *Dibre Haiamim șel Moșe*, viața lui Moise; *Petrot Moșe* și *Petrot Aharon*, moartea lui Moise și Aron. Sau cărțile apocrife: *Baruch*, *Suzana*, *Tobias*, *Iudith*, *Cartea a III-a a Macabeilor*, *Apocalipsele lui Eeנוh și Moise*, *Testamentele patriarhilor* etc., etc.

De-ar fi să ne referim, în detaliu, fie și numai la literatura apocaliptică evreiască, în general extrabiblică, tot nu ar ajunge tomuri întregi pentru a cuprinde așa-zisele povestiri ale revelațiilor de felul: călătorie în lumea de dincolo, cartea celestă etc. Cele mai vechi scrieri apocaliptice – regăsite și în manuscrisele de la Marea Moartă, ce cuprind fragmente din *Enoh*, *Cartea Jubileelor*, *Cartea lui Daniel*, *Oracole sibiline*, *Viața lui Adam și a Evei*, *Apocalipsa lui Avraam* – sunt pline de povestiri ce reflectă mentalitatea evreilor din primele seco-

le creștine, mentalitate cu prelungiri pe parcursul medievalității și cu reverberații până în zilele noastre.

Rațiuni de „spațiu tipografic”, dar și de „spațiu de cercetare” nu ne-au îngăduit să explorăm unele izvoare de acest fel și, pe baza lor, să pătrundem într-o oarece zonă a „inconștientului colectiv” evreiesc.

Ne-am limitat, în consecință, doar la descrierea celor ce urmează.

Facerea omului

Citirea atentă a *Bibliei* relevă cele două relatări despre facerea omului, în primul și, respectiv, în al doilea capitol al *Genezei*. În primul capitol, Dumnezeu a făcut peștii și păsările în a cincea zi a Creației, în a șasea zi – toate viețuitoarele pământului și doar în ultimul rând a făcut omul, bărbatul și femeia, după chipul Său. Potrivit acestei povestiri, omul a fost ultima creație din șirul viețuitoarelor pământului; se poate deduce că deosebirea dintre sexe este voită de Dumnezeu de la început.

Să ne îndreptăm atenția către o problemă mai simplă, și anume succesiunea faptelor *Genezei*. Dumnezeu a creat mai întâi animalele inferioare și după aceea ființa umană, bărbatul și femeia fiind creați după toate aparențele simultan, reflectând fiecare în aceeași măsură splendoarea divinului lor prototip. Toate acestea le aflăm din primul capitol.

Al doilea capitol spune, de astă dată, că Dumnezeu a creat întâi bărbatul și apoi animalele inferioare, iar în ultimul rând femeia, făurită dintr-o coastă luată de la bărbat în timp ce el dormea. Apare evident că cele două povestiri sunt diametral opuse în ce privește ierarhia valorilor. În prima, Face-

rea începe cu peștii, continuă cu păsările și, urmând un drum ascendent, se termină cu omul. A doua povestire începe cu bărbatul și coboară, treptat, prin facerea animalelor până la femeie, ca ultim efort al divinității lucrătoare. Mai mult, în a doua povestire nu se spune explicit despre asemănarea bărbatului și femeii cu chipul Domnului. Se spune doar că Cel etern a făcut bărbatul din țărână, i-a suflat în nări duh de viață și omul a devenit astfel o ființă vie. (Aici se poate vedea asemănarea omului cu Dumnezeu, pentru că, spre deosebire de animale, omul devine *nefeş haya* („suflet viu”) doar după ce Dumnezeu îi suflă din propria suflare.) Mai târziu, pentru a îndulci singurătatea bărbatului, care rătăcea fără tovarăș de viață prin minunata grădină făcută pentru el, Dumnezeu a creat păsările și animalele și le-a dat omului, evident pentru a-l înveseli și a-i ține tovarășie. Omul le-a privit și le-a dat tuturor nume: dar acești tovarășii de joacă nemulțumindu-l pe om, Dumnezeu, într-o ultimă încercare, a luat o parte neînsemnată din corpul bărbatului, a făcut cu ea femeia și i-a adus-o pentru a-i fi tovarășă.

Diferența dintre aceste două povestiri se explică (foarte simplu) poate prin faptul că provin din două documente diferite, fiecare având o origine independentă; mai târziu, ele au fost îmbinate într-un singur text de către al treilea autor, care nu și-a dat osteneala de a înlătura contradicțiile. Povestirea Facerii din primul capitol provine din ceea ce a fost numit Codul sacerdotal, redactat de scriitori sacerdotali în timpul captivității babiloniene sau după întoarcerea din ea. Povestirea facerii omului și animalelor din al doilea capitol își are originea în textul așa-numit iahvist, compus cu multe sute de ani înaintea celui alt, probabil în sec. al IX-lea – al VIII-lea

Î.e.n. Concepțiile religioase ale celor doi autori sunt în mod indiscutabil diferite: autorul sacerdotal, mai recent, îl concepe pe Dumnezeu ca o abstracție, ascunsă privirilor umane, creând toate lucrurile după bunul Său plac. Iahvistul, mai primitiv, dar și mai bun povestitor, concepe divinitatea sub o formă mai concretă. Dumnezeuul său acționează și vorbește ca un om, creează o ființă umană modelând lutul, cultivă o grădină și se preumblă prin ea în răcoarea serii, poruncește bărbatului și femeii să părăsească pomii după care se ascundeau și le face haine din piei de animale pentru a înlocui frunzele de smochin cu care primii noștri strămoși, rușinați, căutau în zadar să-și acopere goliciunea. Astfel, gravității povestirii sacerdotale îi este contrapusă naivitatea încântătoare, veselia, am putea spune, a povestirii timpurii. Și totuși nu se poate să nu fim impresionați de nuanța de tristețe pe care o simțim sub culorile strălucitoare ale minunatului tablou pe care iahvistul și-l face despre viața din epoca de inocență a omului, înainte de cădere. Și, mai ales, el, iahvistul, nu-și poate ascunde părerea despre femeie. Crearea ei târzie, creare în afara legilor și lipsită de demnitate (nu a fost oare ea făcută dintr-o particică a Domnului stăpânului ei, după ce toate animalele inferioare au fost create cu demnitate și în respectul legilor?) arată cu prisosință ce părere are iahvistul despre natura ei: mai apoi misoginismul său (cuvântul nu este prea tare) va căpăta culori și mai sumbre atunci când va atribui toate nenorocirile și toate necazurile rasei umane, stupidei credulități și poftei neînfrânate a mamei noastre comune.

Nu numai că povestirea iahvistă este mult mai pitorească, dar ea este și mai bogată în folclor, cuprinde numeroase elemente de naivitate primitivă care au fost cu grijă șterse

de către al doilea autor. Astfel, el oferă mai multe puncte de comparație cu povestirile prin care oamenii din atâtea țări și de-a lungul atâtor veacuri au căutat să explice marele mister al începutului vieții pe pământ.

Folclorul evreiesc însuși nu a făcut excepție de la regula generală. De ar fi să facem referire fie și numai la bogata literatură idiș – expresie a mentalității folclorice a evreului „de rând” din estul Europei –, în care motivul antropogenezei este prelucrat atât după prima povestire, dar mai ales după cea secundă!

La evreii din România, investigații operate ad-hoc de folcloriști evrei și neevrei au confirmat că, din inventarul de povești fondatoare biblice, cea a antropogenezei cunoaște prelucrările cele mai bogate și semnificative.

Este rațiunea majoră pentru care, în lucrarea de față, am stăruit întru circumscrierea unei posibile mitologii evreiești populare, în speță repertoriul de povestiri biblice referitoare la antropogeneză, potop, turnul Babel, patriarhi, întemeieri ritologice din *Talmud* ș.a., atât de pitoresc și plin de farmec descrise în lucrarea lui Sir James Frazer. În descrierea tuturor acestora, textul autorului amintit a fost reprodus întocmai, dar confruntat la tot pasul cu cel biblic original, și comentat, după caz, prin scurte referiri făcute despre circulația lor printre evreii din România.

În legătură cu circulația povestirii biblice despre Adam la evreii care au trecut printr-un *heder* sau o școală evreo-română, ori au parcurs copilăria într-o familie evreiască, nu cred să fi existat măcar unul care să nu fi cunoscut toate amănuntele respectivei narațiuni.

Răspândirea printre oameni a povestirii despre Omul cel

dintâi, recte Adam, așa cum rezultă din cercetările antropologice, inclusiv cea efectuată de Frazer, de care m-am ocupat mai sus, ca și formularea că a fost făcut „după chipul lui Dumnezeu”, a sugerat multora că Dumnezeu s-ar putea să fi fost imaginat „după chipul și asemănarea Omului”. În mozaism, în cartea *Genezei*, cele indicate ca activități divine în primele cinci zile ale Creației nu pot fi însă atribuite omului, nici măcar – ca în politeism – unor zei, tot un fel de oameni cu puteri „naturale” și nici chiar, ca în panteism, forțelor naturii. Povestirea biblică despre Adam a biruit multe alte reprezentări, fie în înțelesul ei direct, fie luată ca metaforă, ca o scurtcircuitare de simboluri sau chiar ca anticipare a unor adevăruri stabilite de știință: că Omul a apărut în a șasea zi, după toate celelalte: lumină, stele, pământ, animale. Apoi, situat fiind în grădina Edenului, Adam, trăindu-și fericirea dincolo de interese și trebuințe, având în jurul său de toate, inclusiv o femeie pentru plăcere, iubire, sex, perpetuare, descoperă arborii cunoașterii și nemuririi, care vor introduce în viața perechii fericite unele interese și trebuințe a căror satisfacere vor presupune munca, uneori grea și penibilă, libertatea, alegerea pornită de la însuși gestul, sugerat de șarpe, de a consuma din fructul interzis. Era șarpele mesagerul Răului sau Adam însuși era cel care nu înțelesese că doar în opoziție cu Răul se întrupează Binele?

Legenda lui Adam ridică la fileu mai toate întrebările iscate de meditația spre care poate conduce și Știința.

Căderea omului

În câteva linii pline de măiestrie, iahvistul ne descrie viața fericită a primilor noștri părinți în grădina încântătoare pe care Dumnezeu le-a dăruit-o drept locuință. Acolo creș-

teau din abundență „pomi plăcuți la vedere și cu roade bune de mâncat”; acolo, animalele trăiau în pace cu omul și între ele; acolo, bărbatul și femeia nu cunoșteau rușinea, pentru că ei nu cunoșteau răul; era vârsta inocenței. Dar aceste timpuri fericite au fost scurte și în curând cerul se acoperi de nori.

Imediat după ce a descris crearea Evei și prezentarea ei bărbatului, autorul biblic începe trista poveste a căderii lor, pierderea inocenței; alungarea din Eden, condamnarea la muncă, la tristețe și moarte, condamnare care a fost pronunțată împotriva lor și împotriva urmașilor lor. În mijlocul grădinii se afla arborele cunoașterii binelui și răului și Dumnezeu îi interzice omului să mănânce din fructele lui, spunând: „în ziua în care tu vei mânca din acestea, vei muri”. Dar șarpele era viclean și femeia slabă și credulă, el a convins-o să mănânce din fructul fatal și ea i-a dat din acesta soțului său, iar el, la rândul său, a mâncat din el. Abia gustară, că ochii lor s-au deschis, au cunoscut că erau goi, și, cuprinși de rușine și tulburare, își ascuseră goliciunea cu frunze de smochin cuse împreună. Se sfârșise pentru totdeauna cu vârsta inocenței. În această zi de tristeți, căldura zilei stingându-se și umbrele copacilor alungindu-se, în grădină, Dumnezeu se plimba după cum avea obiceiul, în răcoarea serii. Bărbatul și femeia auziră pașii Lui, poate după zgomotul frunzelor căzute (dacă frunzele puteau să cadă în Eden) și se ascuseră după copaci, rușinați de a fi văzuți în goliciunea lor. Dar chemându-i, El îi făcu să iasă din tufișuri și, aflând din partea perechii descumpănite în ce chip ei nu îi ascultaseră porunca și mâncaseră din pomul cunoașterii, se supără cumplit. El blestemă șarpele, îl condamnă să se târască, să mănânce pământ și să fie dușmanul omului pentru toate zilele existenței sale;

El blestemă pământul și-l condamnă să producă spini și scaieți; El condamnă femeia să nască în dureri și să fie supusă soțului ei; condamnă bărbatul să smulgă pământului pâinea cea de toate zilele cu sudoarea frunții și să se întoarcă în pământ de unde ieșise. Domolindu-și mânia prin aceste numeroase prevestiri, Divinitatea mânioasă, dar în fond binevoitoare, se îmbuna până la a face pentru păcătoși veșminte de piele ca să ascundă sărăcia frunzelor lor de smochin și astfel, acoperiți cu veșminte noi, perechea rușinată s-a retras în mijlocul pomilor; la apus, amurgul se stingea, iar umbrele se îngroșau deasupra Paradisului Pierdut.

În această povestire, întregul univers se leagă de pomul cunoștinței binelui și răului; el ocupă, ca să spunem așa, centrul scenei acestei mari tragedii, bărbatul, femeia și șarpele cuvântător grupați fiind în jurul lui. Dar când privim mai atent, zărim alături de el, în grădină, un alt pom. Un pom extraordinar, care nu este altul decât arborele vieții, al cărui fruct dă nemurirea tuturor celor care îl mănâncă. Totuși, în povestea căderii omului, acest arbore miraculos nu joacă niciun rol. Fructele sale atârnă pe ramuri gata să fie culese; contrar pomului științei, el nu este protejat de nicio interdicție divină; și totuși, nimeni nu se gândește că merită osteneala să guști din acest fruct delicios și să trăiești etern. Ochii actorilor sunt întorși către pomul cunoașterii; ei par să nu vadă arborele vieții. Numai când drama s-a terminat... Dumnezeu se gândește la prezența arborelui miraculos, cu posibilitățile lui infinite, care este uitat în mijlocul grădinii; și, fiindu-i teamă că omul va fi devenit asemenea Lui prin cunoașterea binelui și a răului mâncând din primul pom, ca să nu devină asemenea Lui prin nemurire, mâncând din cel de-al doilea, îl

izgoni din grădină și un stol de îngerii, cu săbii de foc, fu pus să păzească drumul spre arborele vieții, ca nimeni să nu poată mănâncă din fructul lui magic și să devină nemuritor. În tot timpul tulburătoarei drame care se joacă în Eden (Paradis), atenția noastră a fost fixată exclusiv asupra arborelui cunoștinței, dar în marea scenă a transformării de la sfârșit, unde splendorile Edenului dispar și lasă locul pentru totdeauna numai luminii zilei, ultima imagine pe care o avem despre grădina preafelică ne arată numai pomul vieții, luminat de strălucirea săbiilor pe care le ridică amenințător îngerii.

Se recunoaște, în general, că o oarecare confuzie trebuie să se fi strecurat în istoria celor doi arbori și că în povestirea originală, pomul vieții nu juca rolul pur pasiv, dar spectaculos, dat în versiunea pe care o avem. În consecință, unii au crezut că la origine au existat două povestiri diferite despre cădere; că într-una figura numai pomul cunoașterii, în alta – numai arborele vieții; că ambele povestiri vor fi fost neîndemânatic topite într-una singură de către om, care a păstrat una din povestiri aproape intactă, în timp ce pe cealaltă a erodat-o și a mutilat-o până la punctul de a o face aproape de nerecunoscut. Este posibil, dar se poate de asemenea ca soluția problemei să fie căutată într-o altă direcție. Povestirea căderii pare să fie astfel și, înainte de toate, un efort pentru a oferi o explicație caracterului muritor al omului, arătând cum moartea și-a făcut apariția în lume. Este adevărat, ea nu spune că omul a fost creat nemuritor și și-ar fi pierdut această nemurire din pricina neascultării sale; dar nu spune nici că el a fost creat muritor. Ea ne face mai curând să gândim că omul putea să fie nemuritor sau muritor, și că depindea de el să aleagă între acestea două; căci arborele vieții era la îndemâna lui,

fructul acestuia nu-i era interzis, el n-avea decât să întindă mâna ca să-l culeagă, să-l mănânce și să trăiască veșnic. De fapt, departe de a fi primit ordinul de a nu se atinge de arborile vieții, omul va fi avut încuviințarea să mănânce din aceasta, ba va fi fost chiar încurajat de către Creatorul său, care îi spusese în mod expres că putea să mănânce din toți pomii grădinii, cu excepția pomului cunoașterii binelui și răului. Sădind astfel arborele vieții în grădină și neinterzicându-l omului, Dumnezeu avea, fără îndoială, intenția de a da omului alternativa – sau cel puțin posibilitatea – nemuririi; dar omul pierdu ocazia și alese să mănânce din celălalt pom, de care Dumnezeu l-a oprit să se atingă, amenințându-l cu pedeapsa cu moartea. Acest lucru ne face să presupunem că pomul oprit ar fi fost în realitate pomul morții și că simplul fapt de a gusta din fructul lui mortal – lăsând la o parte orice problemă de neascultare a poruncii lui Dumnezeu – era de ajuns ca să lovească de moarte pe oricine ar fi mâncat din el. Această concluzie se acordă perfect cu avertismentul dat de către Dumnezeu omului: „...să nu mănânci, căci în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreșit”.

Putem, deci, presupune că în povestirea originală existau doi pomi: un pom al vieții și un pom al morții; că îi era îngăduit omului să mănânce din unul și să trăiască veșnic ori să mănânce din celălalt și să moară; că Dumnezeu, din bună-tate pentru creatura Sa, l-a sfătuit să mănânce din pomul vieții și i-a atras atenția în privința pomului morții; și că omul, înșelat de șarpe, a mâncat din pomul pe care n-ar fi trebuit nici să-l atingă și a pierdut, astfel, nemurirea pe care Dumnezeu i-o sortise...

Această ipoteză are măcar avantajul de a restabili echili-

brul între cei doi pomi și de a face ca întreaga povestire să devină clară, simplă și logică. Dar această ipoteză mai are un merit de o importanță și mai mare. Ea prezintă caracterul Creatorului într-o lumină infinit mai binevoitoare; ea îl spală de bănuiala care, bazată pe povestirea *Genezei*, i-a pătat atâta vreme renumele.

Căci din povestire ar rezulta că Dumnezeu îi interzicea omului să aibă cunoașterea binelui și răului și nemurirea; după interpretarea dată de șarpe. El ar fi dorit să păstreze pentru Sine aceste lucruri plăcute și s-ar fi temut că odată ce omul ar fi dobândit unul dintre ele, sau pe amândouă, ar fi devenit astfel egalul Creatorului său, fapt care nu putea fi suportat în niciun chip. De aceea, El interzice omului să mănânce din fructul pomului cunoașterii și când acesta i-a încălcat porunca, Divinitatea l-a gonit din grădină și a închis poarta, ca să-l împiedice să mănânce fructul celuilalt pom și să devină astfel nemuritor. În această interpretare există o incompatibilitate evidentă între conduita anterioară a Divinității, care, departe de a refuza ceva omului, făcuse tot ce-i stătea în puterea Sa pentru a-i asigura fericirea și bunăstarea, creând o frumoasă grădină pentru plăcerea lui, animale și păsări pentru desfătarea lui și o femeie pentru a-i fi tovarășă. Desigur, ipoteza care se potrivește cel mai bine pentru conținutul povestirii și cu bunătaea Creatorului este aceea că El avea intenția de a atinge culmea bunătății sale față de om dându-i nemurirea, dar că binevoitoarele sale intenții au fost înșelate de viclenia șarpelui.

Mai rămâne să ne întrebăm pentru ce această viclenie a șarpelui față de om? Ce motiv avea el să lipsească neamul omenesc de marea binefacere pe care Creatorul i-o sortea?

Povestirea *Genezei* nu dă vreun răspuns la aceste întrebări. Șarpele nu câștigă nimic din șiretenia sa; dimpotrivă, el pierde din pricina ei, căci este blestemat de Dumnezeu și condamnat ca de acum înainte să se târască pe burtă și să muște pământul. Dar poate că purtarea lui nu era o rea-voință atât de puțin justificată, cum ar părea la o primă vedere, motivată doar de dorința de a face rău.

El era, ni se spune, cel mai iscusit dintre toate animalele de câmp. Ar fi făcut el oare într-adevăr dovadă de iscusință distrugând viitorul omului fără a-l îmbunătăți pe al său? Am putea crede că, în versiunea originală, el își justifică spaima însușindu-și darul de care a lipsit specia noastră și că, într-adevăr, i-a convins pe primii noștri părinți să mănânce din fructul pomului de moarte, dar că el a mâncat fructul vieții, asigurându-și astfel nemurirea. Această presupunere nu este chiar atât de ciudată pe cât ar părea.

Într-o astfel de poveste, șarpele ar fi fost mesagerul trimis de Dumnezeu pentru a aduce omului vestea fericită a nemuririi, dar animalul viclean a modificat acest mesaj în avantajul neamului său și pentru ruina rasei umane. Darul vorbirii, de care el s-a folosit atât de detestabil, îi va fi fost vremelnic dăruit în calitate de ambasador al lui Dumnezeu pe lângă om.

Pe scurt, dacă putem judeca prin comparație diferitele variante răspândite la evrei și printre atâtea popoare, povestea originară a căderii omului ar fi, cu aproximație, următoarea. Binevoitorul Creator, după ce a modelat pe primul bărbat din țărână și pe prima femeie din coastă, le-a dat viață și i-a așezat într-un paradis terestru; acolo, lipsiți de orice grijă și muncă, ei trăiau mâncând fructele gustoase dintr-o grădină încântătoare, unde păsările și animalele se jucau în jurul lor

într-o siguranță pe care nicio teamă n-o tulbura. Ca o grație supremă, El a vrut să le dăruiască părinților noștri și nemurierea; dar El a hotărât să-i determine să-și decidă singuri propria soartă și să-i lase să primească liberi ori să respingă binefacerea pe care le-o dăruia. În acest scop, El sădi în mijlocul grădinii doi pomi minunați, care însă aveau fructe total diferite, căci unele loveau de moarte pe cel care le mânca, celelalte îi dădeau viața veșnică. Acest lucru odată făcut, El trimise șarpele la bărbat și femeie, însărcinându-l să le spună aceste cuvinte: „să nu mâncați din Pomul de moarte, căci în ziua în care veți mânca din acesta, veți muri negreșit; dar mâncați din Pomul vieții și veți trăi veșnic”. Or, șarpele era mai șiret decât orice animal de pe câmp și pe drum el se gândi să modifice mesajul, așa că, ajungând în grădina preafericită și aflând-o pe femeie singură, el îi spuse: „Iată ce a spus Cel veșnic: «Nu mâncați din Pomul vieții, căci în ziua când veți mânca, veți muri negreșit; dar mâncați din Pomul morții și veți trăi veșnic»”.

Femeia l-a crezut și a mâncat din pomul dător de moarte; ea i-a dat și soțului ei, care a mâncat și el. Dar vicleanul șarpe mănâncă din Pomul vieții.

Și iată de ce din ziua aceea oamenii au devenit muritori, iar șerpilor nemuritori, căci în fiecare an, șerpilor își schimbă pielea, redobândindu-și astfel tinerețea. Dacă cel puțin șarpele n-ar fi schimbat mesajul plin de bunăvoință al lui Dumnezeu și n-ar fi înșelat-o pe mama noastră, de tuturor, nouă ne-ar fi fost dată nemurirea și nu șerpilor. Asemenea lor, noi ne-am fi schimbat pielea în fiecare an și astfel ne-am fi recăpătat, mereu și mereu, tinerețea.

Nu avem nicio îndoială că încercarea făcută de Frazer de

a rescrie textul biblic prin contopirea unor povestiri ca posibile variante, precum cele biblice și, potrivit unei logici ome-nești „actualizate”, se cuvine luată *cum grano salis* și într-un registru de interpretare folclorizantă a Cărții Sfinte: dar acest lucru nu trebuie să ultragieze sensibilitatea credinciosului mozaic, sau creștin, sau mahomedan pentru care textul sfânt al *Vechiului Testament (Tora)* nu comportă „negocieri” cu istețimea logică a unui laic sau a altuia (fie el chiar și reputatul etnolog Frazer).

Aici și acum, noi nu discutăm însă chestiunea posibi-lelor mituri biblice – sub specia teologiei – căci, dintr-un atare unghi de privire (al teologiei mozaice monoteiste, de pildă), însăși punerea problemei unor asemenea mituri este lovită de erezie. Interesul nostru se îndreaptă doar asupra chestiunii științifice a formelor populare sub care diversele narațiuni ale Cărții Sfinte au avut circulație printre evreii de pretutindeni și de oricând – inclusiv din România –, cât și printre numeroase popoare aflate în diverse stadii de dezvoltare.

Or, ceea ce trebuie recunoscut este că printre evrei – iar cei din România nu fac excepție –, pe marginea povestirii biblice referitoare la „Căderea omului în păcatul original, de moarte” au fost brodate atâtea variante și tălmăciri populare, încât cea relevată de Frazer ca posibilă se regăsește aidoma. Cu atât mai vârtos, cu cât ideea de viață veșnică, „de dincolo”, cât și cea de rai și iad nu constituie decât un complement relativ târziu al unei concepții tanatologice iudaice în care moartea e văzută în absolutul ei, ca regn ontologic instituit prin păcatul original, prin lipsa de rațiune suficientă a omului original.

Semnul lui Cain

Citim în *Geneză* că, după ce Cain și-a omorât fratele, pe Abel, el a fost alungat din comunitate și a devenit rătăcitor și fugar prin lume. Temându-se de a nu fi omorât de către cei ce l-ar fi întâlnit, el s-a plâns lui Dumnezeu de asprimea destinului său, iar Eternul s-a milostivit să-l însemne pe Cain „cu un semn, ca oricine care-l va întâlni să nu-l omoare”.

Cum l-a însemnat oare Dumnezeu pe primul ucigaș, sau care a fost semnul pe care i l-a dat?

Este mai mult decât probabil că avem de-a face aici cu o reminiscență a vreunui vechi obicei de la care nu se abăteau ucigașii și, deși nu putem spera să determinăm în ce constă acest semn, compararea obiceiurilor respectate de către ucigași în alte părți ale lumii ne poate ajuta cel puțin să înțelegem semnificația lui.

Așa cum reiese chiar din poveste, Cain era considerat ca fiind expus la alte pericole decât acela de a fi ucis de către oricine l-ar fi întâlnit, deoarece era în afara legii. Dumnezeu ne este înfățișat spunându-i: „Ce ai făcut? Glasul sângelui fratelui tău strigă din pământ către Mine. Acum ești blestemat tu și izgonit de pe pământul care și-a deschis gura să primească din mâna ta sângele fratelui tău. Când vei lucra pământul, acesta nu-ți va da roadele. Zbuciumat și fugar vei fi tu pe pământ”. Este evident că sângele fratelui său este considerat ca fiind un pericol fizic pentru ucigaș: el pângărește pământul și îl împiedică să rodească. Astfel vedem că ucigașul a otrăvit izvoarele vieții și a împușinat izvorul propriei sale hrane, poate chiar și pe al altora. Din acest punct de vedere, înțelegem că un ucigaș trebuie să fie ocolit și alungat din țară, deoarece prezența lui este o amenințare veșnică. El este un ciumat în-

conjurat de o atmosferă otrăvită și mânjit de contactul cu moartea; numai atingerea lui ar fi suficientă ca să facă pământul neroditor.

Putem presupune că însemnarea lui Cain de către Dumnezeu l-a liniștit doar pe cel dintâi în privința faptului că sufletul lui Abel nu-l va chinui.

Într-adevăr, potrivit interpretării obișnuite, Dumnezeu îl însemnează pe Cain pentru a-l feri de oamenii care l-ar ataca, uitând că nu exista nimeni la acea vreme pe pământ care să-l atace, pentru că pământul nu era încă locuit decât de însuși ucigașul și de părinții săi.

Era însă locuit de sufletul lui Abel și de al predecesorilor săi (ipoteză la care Frazer nu face însă aluzie). Or, numeroase povestiri iudaice referitoare la morți năpraznice, asasinat ș.a. scot în evidență persistența sufletului celui ucis aici, pe pământ, printre oameni: fie un timp limitat, fie un răstimp greu de definit.

Tanatologia iudaică și folclorul pe care l-a inspirat acordă un loc proeminent speciei „morții năpraznice”, precum și actului restabilirii „dreptății” celui a cărui viață a fost curmată.

Semnul conferit de divinitate asasinului trimite, mai curând, la însemnarea (înfierarea) vinovatului condamnat expierii, decât la asigurarea protejării lui absolute.

Mitul lui Cain și Abel a prilejuit în lumea evreiască, în folclorul său de limbă idiș mai ales, prelucrări folclorice de acest fel întocmai cum interpretările creștine l-au valorificat din situația „iubirii dușmanului”, respectiv iertarea lui Cain de către Abel, principiul suprem al iubirii aproapelui.

Potopul lui Noe

Exegeții *Bibliei* sunt acum de acord să recunoască, în povestirea despre potop – așa cum a fost ea istorisită în cartea *Genezei* – prezența a două texte diferite ca origine și parțial contradictorii, dar care au fost combinate astfel încât să dea impresia unei povestiri unice și omogene.

Din cele două versiuni ale legendei, una provine din ceea ce criticii numesc Documentul sacerdotal ori Tradiția sacerdotală, iar cealaltă, din documentul iahvist.

În ambele povestiri, Divinitatea decide să distrugă umanitatea prin potop; secretul este dezvăluit din timp unui om de către Dumnezeu, care îi poruncește să construiască o corabie mare, în care el se va salva împreună cu sămânța fiecărei specii. Nu se datorează, probabil, unei simple coincidențe faptul că, în istoria babiloniană relatată de Berossos, eroul salvat de la potop era al *zecelea rege* al Babilonului și că în istoria ebraică, Noe este *al zecelea* descendent al lui Adam. În ambele povestiri, omul ales, avertizat de către Dumnezeu, a construit o corabie uriașă, cu mai multe niveluri, o căptușește bine ungând-o cu smoală, și-și urcă în ea familia și animale de tot felul; potopul este provocat, în bună parte, de o ploaie torrențială, care durează un număr mai mare sau mai mic de zile; toată omenirea a fost înecată, în afară de erou și familia sa; acesta dă drumul unor păsări, un corb și un porumbel, pentru a vedea dacă apele au scăzut; porumbelul revine după câțva timp, pentru că nu a găsit un loc unde să se așeze; corbul nu revine; corabia se oprește în cele din urmă pe un munte; eroul, pentru a aduce mulțumire celui ce l-a salvat, oferă un sacrificiu pe munte; în sfârșit, în ambele povestiri, Domnul simte urcând către El mireasma plăcută a sacrificiului și

mânia Lui se potolește.

Dacă studiem îndeaproape diferitele elemente din povestirea ebraică, descoperim că versiunea iahvistă se apropie mai mult de povestirea babiloniană decât de cea sacerdotală. În povestirea iahvistă, ca și în cea babiloniană, se dă importanță cifrei șapte. În versiunea iahvistului, Noe este înștiințat de potop cu șapte zile înainte; el aduce în arcă șapte exemplare din fiecare specie de animale pure; apoi, la intervale succesive de șapte zile, el dă drumul porumbelului. În varianta babiloniană, potopul face ravagii timp de șapte zile; eroul depune pe munte șapte vase de sacrificiu.

În epoci mai recente, imaginația evreiască a împodobit povestirea despre potop cu numeroase detalii noi și adeseori extravagante, destinate probabil să satisfacă gustul unei epoci decadente, pe care nu o putea mulțumi nobila simplitate a povestirii din *Geneză*. Potrivit acestor invenții baroce, în timpurile care au precedat potopul, oamenii aveau o viață ușoară, căci dintr-o singură recoltă se aduna hrană pentru 40 de ani, iar artele lor magice făceau ca soarele și luna să fie la dispoziția lor. În loc de nouă luni, copiii stăteau numai câteva zile în pântecul mamei și imediat după naștere puteau să meargă, să vorbească și chiar să înfrunte cu obrăznicie demonii. Această viață ușoară și îmbelșugată i-a dus la pierzanie pe oameni și i-a făcut să comită păcatul, mai ales cel de nesocotință și de lăcomie, păcate care L-au mâniat pe Dumnezeu și L-au determinat să-i nimicească printr-un potop. Totuși, în marea Lui milă, El i-a înștiințat, iar Noe, la porunca Divinității, i-a implorat să-și îndrepte purtarea, amenințându-i cu potopul drept pedeapsă pentru păcatele lor; și aceasta timp de nu mai puțin de 120 de ani. Și chiar la sfârșitul acestei perioa-

de, Dumnezeu a dat omenirii o altă săptămână de răgaz, în timpul căreia, lucru ciudat, soarele se ridica la apus în fiecare dimineață și se culca la răsărit în fiecare seară. Dar nimic nu-i putea face pe acești înrăiți să se căiască. Ei nu au făcut decât să-și bată joc și să-l ia în derâdere pe cuviosul Noe când l-au văzut construindu-și arca. El a găsit planurile corabiei într-o carte sfântă, aceasta fiindu-i dată lui Adam de către îngerul Raziel și conținea toată știința umană și divină. Cartea era făcută din safire, iar Noe a închis-o într-o casetă de aur, când a luat-o cu el în arcă, și i-a servit să deosebească noaptea de zi; căci atât timp cât a durat potopul, nici soarele, nici luna n-au răspândit nici cea mai mică lumină pe pământ. În ceea ce privește potopul, acesta a fost provocat prin unirea apelor masculine, venite din cer, cu apele feminine ieșite din pământ. Găurile prin care apele de sus au scăpat din cer au fost făcute de Dumnezeu, care a scos două stele din constelația Pleiadei; mai apoi, pentru a opri acest torent de ploaie, Dumnezeu a trebuit să astupe găurile cu două stele luate din constelația Ursei Mari. Iată de ce Ursa aleargă, încă și astăzi, după Pleiadă; ea vrea să-și recapete copiii, dar aceștia nu se vor întoarce decât după Judecata de Apoi.

Când arca a fost gata, Noe a început să aducă în ea animalele. Ele sosiseră într-un număr atât de mare, încât patriarhul nu a putut să le ia pe toate. Ca urmare, el se așeză la poarta corabiei și începu să aleagă. A lăsat înăuntru animalele care erau culcate în fața porții și le-a spus să plece celor care rămăseseră în picioare. Dar chiar după ce a aplicat cu strictețe acest principiu de selecție naturală, numărul de specii de reptile care fuseseră admise la bord se ridica la 365, iar numărul speciilor de păsări la 32. Nu s-a constatat numărul ma-

miferelor sau cel puțin nu se face mențiune, dar se aflau mai multe printre pasageri, așa cum vom vedea îndată. Înaintea potopului, animalele impure erau mult mai numeroase decât animalele pure, dar după potop, proporțiile au fost răsturnate, căci șapte perechi din fiecare specie pură au fost salvate în arcă și numai două perechi din cele impure. Un animal, numit *reem*, era atât de mare, încât nu mai era loc pentru el în arcă; Noe l-a legat de corabie, iar el a urmat-o alergând. Or, regele uriaș al regatului Basan era și el mult prea mare pentru a putea intra în arcă; s-a urcat pe acoperiș și astfel a fost salvat. Cu Noe se mai afla nevasta sa, Naamah, fiica lui, Enoh, și cei trei fii cu nevestele lor. O pereche ciudată s-a refugiat și ea pe arcă și anume Minciuna și Ghinionul. Mai întâi, Minciuna s-a înfățișat singură la poarta corabiei, dar intrarea îi fu refuzată sub pretextul că cei necăsătoriți nu sunt admiși. Ea a plecat, deci, dar întâlnind Ghinionul, îl convinge să i se alăture și astfel perechea urcă și ea în arcă. Când toată lumea a fost la bord și potopul a început, păcătoșii s-au adunat în jurul corabiei în număr de șapte sute de mii, rugând și implorând să fie admiși, însă Noe a refuzat cu hotărâre. Atunci ei s-au repezit către poartă ca să o spargă, dar animalele feroce, care erau de gardă în jurul corabiei, au sărit la ei, devorând-i. Cei care au reușit să scape de animalele sălbatice au murit înecați în valurile ce creșteau. Un an întreg corabia a plutit pe suprafața apelor; ea se legăna la bunul plac al valurilor agitate, iar toți cei care se găseau în ea au fost scuturați ca linte într-o oală. Leii răgeau, boii mugeau, lupii urlau și fiecare animal striga în felul său. Dar principala dificultate căreia Noe a trebuit să facă față a fost cea a hranei. Mult timp după aceea, fiul lui, Șem, i-a destăinuit lui Eliezer, servitorul lui Avraam, cât greu

i-a fost tatălui său să hrănească întreaga menajerie. Sărmanul se sleia într-un du-te-vino, fără o clipă de răgaz, și ziua, și noaptea. Căci trebuia să hrănească animalele de zi, ziua, și animalele de noapte, noaptea; cât îl privește pe uriașul Og, trebuia să i se dea hrana printr-o gaură făcută în acoperiș. Deși leul a avut tot timpul febră, lucru care l-a menținut într-o stare de oarecare liniște, avea totuși o foarte proastă dispoziție și era gata să se mânie la cea mai mică ațâțare. Într-o zi, când Noe nu-i adusese destul de repede cina, nobilul animal l-a lovit puternic cu laba, iar patriarhul a rămas șchiop pentru tot restul existenței și astfel acest conducător a fost incapabil să-și îndeplinească atribuțiile de preot. În a cincea zi a lunii Tamuz, Noe a trimis corbul pentru a cerceta ce se mai întâmplă cu potopul. Dar corbul a găsit un cadavru care plutea pe apă și a-nceput să-l devoreze, așa că a uitat să mai revină pentru a da seamă de misiunea sa. După o săptămână, Noe a dat drumul unui porumbel care, în sfârșit, la cel de-al treilea zbor a adus în cioc o frunză de măslin, culeasă de pe Muntele Măslinilor de la Ierusalim; căci Pământul Sfânt nu fusese distrus de potop. Când a coborât de pe arcă, Noe a plâns la vederea imensei distrugerii făcute de ape. Fiul său, Sem, a făcut în locul lui un sacrificiu, în semn de mulțumire, căci patriarhul mai suferea încă de pe urma întâlnirii sale cu leul și nu putea să aducă sacrificii.

O altă povestire, de o dată mai recentă, ne dă detalii interesante despre împărțirea interioară a corabiei, cât și despre repartizarea pasagerilor ei. Animalele și turmele au fost închise în cală, puntea a doua a fost ocupată de păsări, iar puntea superioară de către Noe și familia sa. Dar bărbații și femeile erau separați cu grijă. Patriarhul și fiul lui se aflau la capă-

tul de răsărit al corabiei, nevasta lui Noe și nevestele fiului său la capătul dinspre apus, iar între ei fusese pus, ca barieră, cadavrul lui Adam, care a fost astfel ferit de a fi înghițit de ape. Povestirea, care ne dă și dimensiunile precise, în coți, ale corabiei, cât și ziua exactă (săptămâna și luna) când pasagerii au debarcat, se află într-un manuscris arab găsit în biblioteca mănăstirii Sfânta Ecaterina de pe muntele Sinai. Se pare că el aparținuse unui arab creștin care a trăit pe timpul cuceririi mahomedane, cu toate că manuscrisul poate să fie de o dată mai recentă.

Am reprodus din diversele variante ale povestirii popoului repertoriate de Frazer doar pe cele biblice sau în strânsă legătură cu acestea, adică pe cele mai circulate în lumea evreiască. Atragem atenția mai ales asupra variantei numită de Frazer „barocă”, produsă de literatura ebraică, care, nefiind atât de veche ca cea sacerdotală, face întinse referiri la o seamă de situații și practici paranormale, demonologice și spiritiste, considerate de uz curent la populațiile dinaintea diluviului.

Sensibilitatea populară din zilele apropiate nouă vădește chemări tocmai pentru aceste variante ce par să trimită la o lume în care parapsihologicul, mistica, supraenergiile și spiritismul, cu tot cortegiul lor de bizarerii, va fi fost monedă curentă printre oameni. Iar popoul le-a curmat tocmai pe acestea!

Turnul Babel

Printre problemele care se impun atenției oricui studiază istoria umanității, aceea a originii limbajului este una dintre cele mai pasionante și, totodată, mai dificile: din primele capitole ale *Genezei* s-au dedus vagi informații privind modul

în care se presupune că omul ar fi dobândit cel mai important dar care-l deosebește de animal, darul limbajului articulat. Acest dar neprețuit i-a aparținut încă de la crearea sa, ba chiar s-ar zice că de el s-ar fi bucurat și animalele, dacă ar fi să judecăm după șarpele vorbitor din Eden. Totuși, diversitatea limbilor vorbite de diferite neamuri de oameni a atras în mod firesc atenția vechilor evrei și ei au explicat-o prin fabula care urmează.

În zilele de început ale omenirii, toți oamenii vorbeau aceeași limbă. Nomazi, veniți din Orient în caravane nesfârșite, au ajuns în marea câmpie Șinear, sau Babilonia, și s-au așezat acolo. Și-au construit case din cărămidă legate cu mortar, căci piatra este rară în terenul aluvionar al acestor vaste întinderi mlăștinoase. Dar nemulțumiți de faptul de a-și fi construit doar o cetate, ei s-au hotărât să ridice cu aceleași materiale un turn atât de înalt, încât vârful lui să atingă cerul. Doreau astfel să devină renumiți și prin aceasta să împiedice răspândirea lor în toate părțile pământului. Într-adevăr, dacă cineva se îndepărta de cetate și se rătăcea prin câmpia întinsă, era destul să-și întoarcă privirile spre apus ca să vadă în depărtare turnul înalt profilându-se întunecat pe cerul învăpăiat al amurgului, sau n-avea decât să privească spre răsărit, unde vârful turnului îi apărea luminat de ultimele raze ale soarelui în asfințit. Călătorul își găsea astfel un reper și, călăuzit de turn, putea regăsi drumul spre casă. Ideea părea bună, dar ei nu puseseră la socoteală nemulțumirea Atotputernicului. În vreme ce clădeau de zor, Cel Veșnic a coborât din cer să vadă cetatea și turnul pe care oamenii le înălțau cu atâta râvnă. Această priveliște nu l-a fost pe plac și atunci a spus: „Iată-i, formează cu toții un singur popor, vorbesc cu toții aceeași

limbă, uite ce au întreprins; nimic nu le va fi de-acum încolo cu neputință, indiferent de ce treabă s-ar apuca”. El se temea, pesemne, că atunci când turnul va atinge cerul, oamenii vor urca în el în număr mare și-L vor înfrunta chiar în sălașul Său. Prin urmare, s-a hotărât să înăbușe în fașă acest grandios proiect. „Haide! le spuse sfetnicilor Săi cerești. Să coborâm printre ei și să le încurcăm limba, astfel încât să nu-și mai înțeleagă graiul unii altora.” A coborât deci și le-a amestecat limbile și i-a împrăștiat pe toată suprafața pământului. Din această pricină au încetat să mai construiască orașul și turnul, iar orașului i s-a spus Babel, adică încurcătură, căci acolo a încurcat Cel Veșnic limbile de pe tot pământul.

Alianța lui Avraam

Legenda Turnului Babel și risipirea ulterioară a popoarelor încheie în *Geneză* istoria umanității în epoca primitivă a lumii. De acum înainte, povestea se va concentra numai pe poporul evreu. Ea îmbracă forma unei serii de biografii în care este povestită soarta acestei națiuni; unei schițe vagi și generale îi urmează o galerie de tablouri în culori strălucitoare care pășesc pe urmele aventurilor strămoșilor acestei rase. Viețile patriarhilor sunt legate între ele nu numai printr-o unitate genealogică; între ei există și o comunitate de ocupație, ca și una de sânge; sunt cu toții păstori nomazi care-și poartă turmele din loc în loc, în căutare de noi pășuni; nu s-au instalat încă în modul de viață monoton al țăranului, care repetă an după an aceeași corvoadă zilnică, pe aceleași câmpuri pe care tatăl lui și tatăl tatălui lui au trudit înaintea sa în toate zilele vieții lor. Pe scurt, autorii *Genezei* au descris epoca pastorală cu plasticitatea unui desen și cu o vigoare a colo-

ritului pe care timpul n-a reușit s-o estompeze, fermecând până și astăzi cititorul, în pofida vieții moderne atât de diferite. În această galerie de portrete, detașată pe fundalul unui peisaj calm, figura maiestuoasă a lui Avraam ocupă primul plan. După ce și-a părăsit locul natal, el a emigrat – ne spune povestea – în Canaan și acolo a primit de la Dumnezeu însuși asigurarea măreției și gloriei viitoare a neamului său. Pentru a-și confirma promisiunea, Divinitatea a mers până acolo încât să facă o alianță după rânduielei cu patriarhul, cu respectarea tuturor formalităților legale pe care obișnuiau să le aplice oamenii în astfel de situații.

Citim în *Geneză* că Dumnezeu i-a vorbit lui Avraam cu aceste cuvinte: „Mergi de-Mi caută o junincă de trei ani, o capră de trei ani și un berbec de trei ani, o turturică și un porumbel”. Avraam a luat deci juninca, capra și berbecul, le-a despicat în două și a pus fiecare jumătate una în față alteia; dar păsările nu le-a despicat. Iar când păsările de pradă s-au repezit asupra stârvurilor, Avraam le-a alungat. La apusul soarelui, Avraam a fost cuprins de un somn adânc și învăluit de o beznă deasă. După ce soarele a apus și bezna a fost deplină, iată că un cuptor fumegând și o torță aprinsă au trecut printre cele două jumătăți ale victimelor sacrificate și Dumnezeu a declarat încheiat legământul cu Avraam.

În această descriere, spaima tenebrelor care l-au învăluit pe Avraam la apusul soarelui reprezintă un avertisment privind venirea lui Dumnezeu care, în bezna nopții, trece printre jumătățile de animale sacrificate sub forma unui cuptor fumegând și a unei torțe aprinse. Divinitatea nu făcea astfel decât să se conformeze ritualurilor folosite tradițional pentru ratificarea unui pact.

Trăsături ale ultimogeniturii în Israel

Tradițiile relative la patriarhul Iacov sunt mai amănunțite decât cele care privesc pe tatăl său Isaac și pe bunicul său Avraam. Sunt mai bogate în folclor, adică vom găsi în ele mai multe urme ale obiceiurilor și credințelor arhaice: este normal ca poporul israelit să fi acumulat amintiri despre trecutul său și să fi revărsat puterea de închipuire a imaginației sale în jurul eroului ancestral de la care i se trag numele și originea.

Totuși, caracterul acestui mare strămoș, așa cum ne-a fost el arătat în *Geneză*, nu oferă multe lucruri care l-ar putea atrage sau cuceri pe cititorul modern; nu poate fi comparat cu demnitatea calmă a bunicului său Avraam și cu pietatea meditativă a tatălui său Isaac. Dacă Avraam este tipul semit, viteaz, ospitalier, demn și curtenitor, Iacov este tipul negustorului inventiv, supus, bogat în experiențe, plin de mijloace ingenioase, nelăsând să-i scape împrejurările favorabile, atingându-și scopurile nu prin forță, ci prin istețime. Această combinație de istețime și simț practic iese la iveală încă de la primele date pe care le avem despre viața lui; vreau să spun din felul cum s-a descurcat pentru a-i lua fratelui său mai mare, Esau, dreptul de prim-născut și binecuvântarea tatălui său. Esau și Iacov erau gemeni și, ca născut primul între cei doi, Esau avea dreptul, după rânduielile obișnuite, de a primi binecuvântarea tatălui său și de a-i moșteni averea. Mijloacele de care s-a servit Iacov pentru a lua locul fratelui său mai mare erau un exemplu de „șiretenie” desăvârșită.

La un anumit stadiu de evoluție morală, asemenea „fraude” nu sunt condamnate ori sunt condamnate doar de către

cei care au avut imediat de suferit. Spectatorul imparțial este chiar înclinat să le aplaude ca pe un triumf al inteligenței și al îndemnării asupra prostiei cinstite.

Binecuvântare furată

Așa cum am văzut, există motive de a crede că Iacov, în virtutea unei vechi datini, avea, ca fiu mai mic, prioritate asupra moștenirii lăsate de tatăl său Isaac. Șiretlicurile la care a recurs (după povestirea biblică) pentru a-l lipsi pe fratele lui Esau de dreptul dat de naștere constituie doar o strădanie a povestitorului sacru de a explica acest mod de succesiune devenit, în timpul lui, învechit și chiar de neînțeles.

Presupunem că această poveste este reminiscența unei vechi ceremonii din timpul în care se practica dreptul la moștenire al ultimogeniturii, ceremonie prin care se înlocuia moștenitorul, adică fratele cel mare, cu fratele ce venea imediat după el sau, mai ales, cu cel mic.

Acest obicei, larg răspândit la multe popoare, mai poate fi regăsit și în zilele noastre la unii evrei religioși și nu numai.

Iacov la Bethel. Visul lui Iacov

Când Iacov l-a trădat pe Esau, cum povestește *Biblia*, între cei doi frați a avut loc o ceartă. Cel mai în vârstă, trădat prin înșelătorie, era împins de firea lui violentă să se răzbune pe fratele mai mic, care știuse prin istețime să-i ia moștenirea. Și astfel Iacov se temea pentru viața lui. Mama sa, care îi fusese de ajutor, îi împărtășea temerile și s-a gândit să-l pună la adăpost până la potolirea mâniei fratelui mai mare, pentru că acesta, deși era iute la mânie, era totuși generos și nu ținea răzbunarea. Astfel, ea a hotărât să-l trimită la fratele său

Laban, în Haran.

Deci Iacov a plecat. De la Beerșebaț, pe marginea deșertului, în extremitatea sudică a Canaanului, el a plecat spre nord. A traversat, fără îndoială, podișurile aride ale Iudeei și și-a urmat apoi drumul pe o cărare abruptă și grea, ajungând la apusul soarelui într-un loc unde, obosit și învăluit de întuneric, s-a hotărât să poposească peste noapte. S-a culcat în mijlocul unui cerc de pietre mari, punându-și capul pe una din ele, și a adormit. Atunci a avut un vis. Părea că vede o scară sprijinită pe pământ, al cărei capăt atingea cerul, iar pe această scară urcau și coborau îngerii. Dumnezeu era lângă el și îi promitea toată această țară lui și copiilor săi. Iacov s-a trezit din somn tremurând și a strigat: „Cât este de temut acest loc. Aceasta nu poate fi decât casa lui Dumnezeu și iată poarta cerului”. A rămas locului tremurând până când zorile, luminând peisajul dezolant, i-au adus din nou înaintea ochilor întinderea tristă a câmpurilor pietroase și a stâncilor cenușii pe care le văzuse în ajun.

Atunci s-a ridicat și, luând piatra pe care își sprijinise capul, a ridicat-o la rangul de stelă, a vărsat ulei pe ea și a numit acest loc Bethel, ceea ce înseamnă „Casa lui Dumnezeu”.

Iacov la fântână

Reîntărit prin viziunea îngerilor și prin promisiunea ocrotirii divine pe care a primit-o la Bethel, Iacov își urmă calea și ajunsese în sfârșit în țara „copiilor Orientului”. Aici își reîntâlne familia, își găsi neveste și sărmanul exilat deveni un bogat proprietar de turme. Nu se știe prea bine care este țara în care s-au petrecut aceste evenimente atât de importante în istoria lui Iacov și a descendenților săi. Istoricul, care este

mai curând un artist, se mulțumește cu o geografie vagă, în timp ce zugrăvește cu cele mai vii culori întâlnirea călătorului cu cea dintâi iubire a sa. Sub pana lui, această scenă trăiește atât de intens, ca sub pensula lui Rafael, care i-a dat o a doua imortalitate în frescele Vaticanului. Este un tablou de viață pastorală. Iubiții nu se întâlnesc în agitația unui bazar, ci în liniștea și pacea pășunilor verzi, la marginea deșertului, cu un cer vast deasupra capetelor, iar în jurul lor e culcată turma de oi, așteptând cu răbdare adăpatul la fântână. Scriitorul chiar indică ora când are loc aceasta; căci el ne spune că nu este încă miezul zilei; el ne îngăduie – ca să spunem așa – să respirăm aerul proaspăt al dimineții, înaintea căldurii toride dată de o după-amiază meridională. S-ar putea închipui un moment și un loc mai fericit pentru întâlnirea tinerilor iubiți? Iacov este cuprins de o anume tandrețe. El uită de data asta de calculul rece al câștigului și se lasă dus, ca de un fluid, de magia dragostei. La vederea frumoasei fete care înaintează cu turmele, el se apropie, dă la o parte piatra grea care acoperă gura puțului și adapă oile, apoi îi dă iubitei un sărut și plânge. Își aduce aminte de îngerii din Bethel și i se pare că viziunea lui se realizează în acest vis de dragoste.

Iacov, în noaptea descrisă mai sus, are revelația acelei întâlniri cutremurătoare cu Dumnezeu în ipostaza de Șehina, forma Lui nomadă, însoțitoare pretutindeni a poporului descins din cel care va fi numit Israel, ca părinte al fiilor Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Isahar, Zabulon și al unei fiice, Dina, (zămisliți de Lea), Gad și Așer (de la slujnica acesteia, Zilpa) și al celor oferți de Rahela, cea stearpă, Iosif și mezinul Beniamin, precum și (prin slujnica ei, Bilha) Dan și Neftali: toți cei de parte bărbătească aflați la originea triburilor evreiești.

Alianța pe movila de pietre

După ce Iacov îl sluji pe socrul său Laban vreme de mulți ani și adună un număr mare de oi și capre, datorită muncii și iscusinței sale, el obosi de această lungă slujbă și se hotărî să se întoarcă cu femeile, copiii și toate averile în țara strămoșilor săi. Se poate presupune că el nu era împins la această decizie de un sentiment de nostalgie. Dimineața vieții și caldele impulsuri ale tinereții trecuseră de mult pentru el; dacă le va fi cunoscut vreodată, ele încetaseră să-i influențeze temperamentul prin esență rece și liniștit. Ispita câștigului cântărea probabil mai mult asupra deciziei sale decât dorința de a revedea locurile unde-și petrecuse copilăria, sau decât dragostea pentru pământul natal. Grație unei fericite îmbinări de osteneală și iscusință, el izbutise ca în cursul anilor să treacă cele mai bune dintre turmele socrului său în propria lui stână. Pentru că el prevedea că Laban ar putea să-l împiedice de a lua cu sine cea mai mare parte din turmele lui, hotărî cu prudență să evite neplăcerile unei dispute de familie și o luă la sănătoasa fără surle și tobe. Însă trebuia să-și pună la curent, în secret, femeile. De altfel nu era deloc sigur de chipul în care ele ar primi vestea și de aceea intră delicat în subiect. Cu o voce insinuantă, el începu să facă aluzie la schimbarea de atitudine a tatălui lor în ceea ce-l privește, apoi, cu o pietate onctuoasă, le povesti că Dumnezeu a fost cu el și că a luat animalele de la tatăl lor pentru a i le da lui. În sfârșit, le spuse, poate cu o clipire, cum el avusese noaptea precedentă un vis în care îngerul lui Dumnezeu i-a apărut și i-a poruncit să se întoarcă în țara de baștină. Curând văzu că era inutil să insiste, căci femeile sale aproară de îndată planul.

Ele se lamentară că tatăl lor bogat a risipit tot ceea ce le promisese ca zestre pentru căsătoria lor, astfel că nu mai avea nimic să le dea ori să le lase moștenire. Și erau pregătite în întregime să-i întoarcă spatele și să-și urmeze soțul în misteriosul și îndepărtatul ținut care se întindea peste marele fluviu. Dar înainte de a strânge bagajele, șireata Rachel își aduse aminte, din fericire, că, deși tatăl său fusese despuiat de toate bunurile, el își păstrase încă zeii familiari și că aceștia ar putea să se răzbune pentru orice rău i s-ar face proprietarului lor.

Ea plănuia deci să-i fure și să-i ascundă în bagajele sale, fără să-i spună totuși soțului ei ce a făcut, probabil de teamă că un rest de conștiință bărbătească l-ar împinge să înapoieze proprietarului divinitățile furate.

Pregătirile de fugă ale acestei vrednice familii fiind terminate, nu mai lipsea decât ocazia de a pleca pe furiș. Când Laban plecă să-și tundă oile, momentul venise. Marea caravană porni la drum, femeile și copiii urcați pe cămile și precedați de o procesiune nesfârșită de turme gălăgioase.

Dar Laban află despre plecarea lor. Împreună cu frații săi, merse în căutarea lor și, după un marș forțat de șapte zile, ajunsese din urmă lunga și înceata caravană fugară, în munții împăduriți din Gaalad, poate într-o poiană a pădurii, unde oile pășteau iarba verde, poate într-o vale adâncă, unde cămilele își croiau drum printre trestii și unde turmele treceau vadul.

O ceartă violentă avu loc între cei doi bărbați. Laban deschise focul cuvintelor, reproșându-i lui Iacov de a-i fi furat zeii și de a-i fi răpit fetele, ca și cum ele ar fi fost niște captive; la care Iacov, care nu știa nimic despre zeii familiari,

răspunse răspicat că el nu era nici hoț, nici tăinuitor.

Deși Laban îi scotoci pe toți, unul după altul, nu găsi nimic, căci vicleana Rachel ascunsese idolii în samarul purtat de cămila ei și se așezase deasupra. Femeia râdea în sinea sa văzându-și tatăl cum răvășea totul în cortul ei.

Acest eșec în descoperirea obiectelor furate îi dădu încredere lui Iacov, care fusese la început cam buimăcit găsin-du-se față în față cu socrul său pe care-l părăsise.

Dar înainte de a se despărți, ei ridicară o piatră mare, îngrămădiră pietre mici împrejur și, așezați sau stând în picioare pe movila de pietre, mâncară împreună pâine. Movila trebuia să marcheze frontiera pe care nici unul, nici altul nu trebuia să o depășească pentru a face rău celuilalt și, mai mult, trebuia să slujească drept martor între ei când se vor fi îndepărtat; de aceea, ei o numiră în ebraică și în aramaică „movila martorului”.

Altarul și movila care făceau obiectul acestei pitorești legende aparțineau, fără îndoială, acelei categorii de monumente grosolane de piatră care se regăsesc încă frecvent în regiunea de dincolo de Iordan, înglobând muntele Galaad, unde tradiția a plasat despărțirea dintre Iacov și Laban.

Victoria obținută de Iacov și nevestele sale asupra lui Laban – consacrată și prin „movila de pietre” – este arhetipală în multe privințe, dar mai cu seamă pentru felul în care asemenea litigii se prefigurau ca rezolvare cu „sfârșit fericit” a conflictelor în familia evreiască. Legenda descrie una dintre situațiile-tip privind relațiile interfamiliale din lumea evreiască, impusă și „străinului” Laban, iar spiritul deznodământului dintr-o asemenea situație-tip a intrat ca o componentă în ceea ce, de-a lungul mileniilor, s-a numit „evreitate”, „viață fami-

lială evreiască”.

Firește, „movila înțelegerii” și-a modificat de-a lungul vremurilor nu numai forma, ci și sensurile: esențial a rămas însă faptul că litigiile dinlăuntrul familiei nu aveau deznodământ sângeros în noua etapă de devenire a lui Israel, respectiv din momentul când începuse să capete contur... psihologia poporului evreu.

Iacov în vadul de la Jabbok

După ce îl părăsi pe Laban, Iacov, împreună cu soțiile, copiii și turmele sale, își urmă drumul spre sud. Din munții înalți, împăduriți din Galaad, el coborî câteva mii de picioare până la Jabbok. Această coborâre ia mai multe ore, iar când călătorul ajunge la fundul văii, simte că a trecut într-un climat diferit. Plecat din pădurile de pini și de la brizele glaciale ale platourilor înalte, el sosește, la un ceas depărtare, într-o atmosferă îmbălsămată, ascuns de arbori fructiferi, arbuști și flori, unde își poate astâmpăra setea cu apa limpede și proaspătă a unei frumoase fântâni. Două mii de picioare mai jos, el se găsește într-o atmosferă de seră, în mijlocul unei vegetații stufoase și semitropicale, în adâncul văii Jabbok. Această trecătoare este deosebit de sălbatică și de pitorească. Din două părți, faleze înalte se ridică aproape perpendicular; ochii caută cerul albastru sus, deasupra prăpăstiilor și pantelor povârnite. În fund, Jabbok curge cu un curent puternic, apa lui este de un albastru cenușiu, plină de volute și ascunsă de frunzișul des al leandrilor, ale căror flori roșii învelesc valea la începutul verii. Râul albastru, căci aceasta este denumirea în zilele noastre, este iute și puternic. Chiar în timpuri obișnuite, apa atinge chinga cailor și câteodată nu poate fi trecut prin vad,

curentul venind să spele arborii și arbuștii de pe maluri la o mare înălțime. Pe versantul sudic, panta este foarte abruptă, poteca urcă șerpuint; călătorul trebuie să descalece și să-și conducă de frâu calul. Chiar această coastă o suiau cu greutate cămilele lui Iacov, iar el rămase singur aproape de vad; la căderea nopții, țipetele conducătorilor de cămile slăbeau deasupra capului său și el privea caravana pierzându-se în obscuritate și depărtare.

Această scenă ne poate ajuta să înțelegem aventura stranie care i se întâmplă lui Iacov la trecerea râului din apropiere. Era noapte și era probabil o noapte de vară luminată de lună, pentru că este puțin probabil ca el să fi încercat să treacă vadul cu o caravană atât de lungă în întuneric sau iarna, când apa curge mare și repede. Că era lumină de lună sau întuneric nu știu, dar pe malul apei se ivi cineva care se luptă cu el toată noaptea. În fine, focurile zorilor venură să lumineze crestele împădurite ale râpei, în timp ce ei se luptau încă jos, în umbră. Străinul își înalță capul, văzu lumina și zise: „Lasă-mă să plec, pentru că a apărut Aurora”. Dar Iacov îl prinse și îi spuse: „Nu te voi lăsa să pleci până nu mă binecuvântezi”. Străinul îl întrebă cum îl cheamă și când Iacov îi răspunse, el zise: „Numele tău nu va mai fi Iacov, ci Israel, căci tu te-ai luptat cu Dumnezeu și cu oamenii și tu ai ieșit învingător”. Dar când Iacov îl rugă: „Fă-mi cunoscut, te rog, numele Tău”, Acela refuză și, dându-i binecuvântarea pe care Iacov i-o smulsese, El dispăru. Astfel Iacov numi acel loc Peniel, adică „Fața lui Dumnezeu”, „căci, spuse el, L-am văzut în față pe Dumnezeu și am rămas în viață”. Peste puțin timp, soarele se ridică deasupra lui Iacov și iată că acesta șchiopăta; căci în luptă, adversarul l-a atins la îmbucătura vintrelor. Din cauza

asta, copiii Israelului de pretutindeni, încă și astăzi, ca și în acele vremuri, se abțin să mănânce nervul sciatic, care este situat deasupra îmbucăturii vintrelor, pentru că acolo a fost lovit Iacov.

Lupta lui Iacov din acea noapte cu Acel necunoscut, presupus înger sau chiar Șehina, a căpătat diferite descrieri în scrierile cabaliste. În lupta cu Iacov, acesta se resimte lovit în cap, în inimă, în abdomen, dar fără vreun efect asupra forței sale. Doar *la a patra lovitură, primită în sex, Iacov se resimte.*

Cele patru lovituri anticipează, spun cabaliștii, cele patru exiluri: Egipt, Babilon, Persia și Roma, ultimul – simbolizat prin lovitura în sex – putând fi un simbol pentru pericolul asimilării sau/și distrugerii evreimii europene.

Iacov este numit de Acel necunoscut, la sfârșitul luptei, Israel, biruitorul lui Dumnezeu („căci te-ai luptat cu Dumnezeu și cu oamenii, și ai fost biruitor” (*Geneza*, 32: 25-30)).

Cei 12 fii ai lui Iacov vor deveni „copiii lui Israel” și țara Canaan devine Ereț Israel.

Cupa lui Iosif

Frații lui Iosif veniră în Egipt pentru a căuta aici grâu în timpul foametei. Când au pornit înapoi spre Canaan, Iosif ascunse cupa de argint la suprafața sacului lui Beniamin. Apoi, după ce ieșiră din oraș și înainte de a se îndepărta prea mult, el își trimise intendentul pe urmele lor pentru a-i acuza că i-au furat cupa. Sacii fură scotociți și cupa fu găsită în sacul aparținându-i lui Beniamin. Intendentul le reproșă fraților ingratitudea față de stăpânul său, care îi tratase cu ospitalitate și căruia ei îi recunoscuseră bunătatea furându-i prețiosul

pahar. „De ce ați răspuns cu rău pentru bine?” îi întrebă el. „Cupa pe care ați furat-o este aceea din care stăpânul meu bea și cu care îndeplinește divinația. Ați făcut o faptă rea.” Și când frații aduși înapoi se găsiră față în față cu Iosif, el repetă învinuirile acestea și le spuse: „De ce v-ați purtat așa? Nu ști-ați că un om ca mine are puterea de a ghici?” De aici se poate conchide că Iosif își afirma puterea de a descoperi adevărul cu ajutorul cupei sale divinatorii.

Folosirea unei cupe de prezicere a fost frecventă în timpurile vechi și moderne, deși modul de a opera nu era întotdeauna același. Astfel, în *Viața filosofului (neoplatonician) Isidor* se spune că înțeleptul întâlnește o femeie sfântă care posedă o putere deosebită. Ea vărsa apă limpede într-o cupă de cristal și după ceea ce-i apărea în apă prezicea viitorul. Acest gen de prezicere forma o ramură specială a divinației, căreia anticii îi dădeau numele de hydromanție.

Nu știm în ce fel se slujea Iosif de cupa sa magică pentru a-i descoperi pe hoți sau pentru cu totul alte „manții”, dar se poate presupune că se inspira din imaginile care îi apăreau în apă.

Deși interzise prin codurile sacerdotale ale *Halachei*, credința și practicile divinatorii au persistat la evreii de pretutindeni, din antichitate și până în zilele noastre. La evreii din România, practicarea ghicitului, mai ales de către fete, în căutarea sortitului lor, a împrumutat numeroase elemente rituale din folclorul românesc.

Moise în coșul de trestie

Se poate spune că prin viața lui Iosif se sfârșește era patriarhală. O serie strălucită de biografii magistral conturate și

de un colorit viu a descris cortegiul patriarhilor de pe malurile Eufratului până la malurile Nilului. Aici, istoricul biblic îi părăsește pentru câțva timp. Cortina coboară pe primul act al dramei și, când se ridică pe aceeași scenă, au trecut aproape patru sute de ani: familia patriarhală a devenit un popor.

Din acel moment, istoria națională începe și cea dintâi figură impozantă care ni se prezintă este cea a lui Moise, marele legislator care își eliberează poporul din sclavia Egiptului, îl conduce în peregrinările sale prin deșertul Arabiei, îi dă apoi instituții și moare, în sfârșit, cu privirea spre țara promisă, în care picioarele sale nu aveau să pășească. Se pare că nu ar exista niciun motiv să ne îndoim de adevărul acestei tradiții, în liniile ei mari. În povestirile faptelor lui, ca și pentru alți eroi naționali, vremurile următoare au brodat fără îndoială canavaua sumbră a întâmplărilor cu viile culori ale imaginației. Totuși, schimbarea adusă aici în urzeală nu a fost atât de însemnată încât să nu-i poți regăsi liniile mari. Se pot discerne încă trăsăturile umane prin nimbul de splendoare supranaturală care ilumina fața sfântului și profetului când a coborât de pe munte, unde a vorbit cu Dumnezeu și a primit din mâinile divine Legea pentru poporul său.

Fapt remarcabil, în timp ce Moise este cu mult mai aproape de limitele istoriei decât patriarhii, minunea și miraculosul ocupă spații mult mai mari în istoria lui decât în a lor. Se poate spune că din veac, aceștia comunicau cu divinitatea, fie față în față, fie în viziuni, dar niciunul nu este reprezentat ca având parte de aceste miracole și de aceste revelații, care sunt atât de frecvente în viața lui Moise. Noi vedem în ei oameni care se mișcă în mijlocul altor oameni, ocupându-se de treburile obișnuite ale existenței și având partea lor de bucu-

rie și de tristețe. Dar Moise, de la începutul până la sfârșitul vieții, apare desemnat pentru o mare misiune; el se mișcă pe un plan superior față de marea masă a muritorilor, fără slăbiciunile cărora le sunt aserviți toți oamenii și care, trasate în tușe delicate, adaugă atâta viață portretelor patriarhilor.

De aceea, umanitatea simplă a lui Avraam, Isaac și Iacov ne mișcă mult mai mult decât vigoarea splendidă, dar solitară, a lui Moise.

Ca toate evenimentele vieții sale, nașterea lui Moise este împodobită de Tradiție cu un nimb de miracol. După moartea lui Iosif și a fraților săi, descendenții lor, copiii Israelului, se înmulțiră atât de repede în Egipt, încât locuitorii îi priviră cu teamă și neîncredere și încercară să le stăvilească creșterea impunându-le o servitute penibilă. Acest tratament dur neizbutind, regele Egiptului decretă ca toți evreii de sex masculin să fie omorâți chiar de la naștere; moașele, compătimitoare, neexecutând acest ordin crud, el porunci poporului său să-i arunce în Nil pe toți băieții care se nășteau la evrei. De aceea, la nașterea lui Moise, mama lui îl ascunse mai întâi trei luni, iar când îi fu cu neputință să-l mai ascundă, ea făcu un coș împletit din trestii, sau mai curând de papirus, îl unse cu smoală, apoi puse înăuntru copilul și se duse cu tristețe să-l așeze printre trestiile care creșteau pe malurile Nilului. Sora copilului stătea la o oarecare distanță, ca să observe ce urma să se întâmple cu fratele ei. Or, tocmai atunci se întâmplă ca fiica faraonului, regele Egiptului, să coboare la râu pentru a se îmbăia; ea văzu coșul împletit în mijlocul trestiilor și își trimise una dintre slujitoare să-l ia. Când coșul fu deschis, văzu copilul care plângea. Ea se înduioșă și spuse: „Este vreun copil de evreu”. În timp ce îl privea, sora copilului, care vă-

zuse tot ce se întâmplase, se apropie și-i spuse prințesei: „Vrei să mă duc să-ți caut printre femeile evreice o doică, să alăpteze copilul?” Fiica faraonului spuse: „Du-te!” și fetița se duse să o aducă pe mama copilului. Fiica faraonului îi adresă acesteia următoarele cuvinte: „Ia copilul și alăptează-l; îți voi plăti”. Și femeia luă copilul și îl alăptă. Când se făcu mare, ea îl duse fiicei faraonului, care îl adoptă ca pe fiul ei și îi dădu numele de Moise, „căci, spuse ea, l-am scos din ape”.

Cu toate că istoria nașterii și a primilor ani ai lui Moise nu comportă elemente miraculoase, ea prezintă totuși trăsături care pot fi presupuse, cu o oarecare dreptate, a aparține tărâmului folclorului, mai curând decât al istoriei. Pentru a spori miraculosul carierei eroului său, naratorul are plăcerea să povestească cum a fost expus la naștere și salvat de la moarte numai prin ceea ce pare în ochii vulgului un accident și care este în realitate legea destinului, intervenind la salvarea lui.

Moise, întemeietorul monoteismului iudaic, s-a opus, prin însăși doctrina religioasă pe care a fundamentat-o, oricăror mistificări, străduindu-se, pe cât i-a stat în marea lui putere, să izgonească din conștiința „poporului ales” orice fel de mituri, mai ales păgâne. De aceea Moise, atât ca persoană fizică, precum și ca personaj metafizic, s-a dorit a fi funciarmente refractar mitizării, ceea ce desigur n-a reușit pe deplin. Procesul folclorizării a operat și în acest caz. Este poate și rațiunea pentru care, în procesul de folclorizare a situațiilor miraculoase asociate personajului Moise, au intrat totuși, deși anevoie, elemente ce par aleatorii, întâmplări accidentale, de felul povestirii „Coșul de trestie” sau istorisirile asociate „trecerii Mării Roșii” etc., etc. Dar toate aceste povestiri mar-

chează vremea dinaintea elaborării Legii și revelațiilor sinaitice menite să curme din rădăcină orice urmă de idolatrie.

Nucleul *Torei* atestă din plin, iar *Decalogul* formulează explicit, interdicția exprimată în porunca „Să nu-ți faci chip cioplit”.

Aparentul paradox al demersului lui Frazer, și al oricărui altuia, care îndărătul unui generic de felul „mituri biblice” ar dori să regăsească în *Tora* povestiri mitice, se spulberă de îndată ce luăm în considerare neomogenitatea deplină a Cărții Sfinte, ilustrată tocmai de contrastul, pus în evidență și de Frazer, dintre nucleul deosebit de omogen al monoteismului biblic, pur și abstract, și bogăția povestirilor ei pline de nuanțe și „abateri”.

Nicio religie nu s-a putut răspândi în popor doar prin învățătura ei maximală, prin ontologia și metafizica ei abstractă; un imens halou de povești au apropiat de oameni teologiile abstracte, le-au îndulcit asperitățile și le-au „coborât” la nivelul înțelegerii și simțirii populare.

Așadar, nici Moise nu a fost perceput de popor decât în asociere sau / și prin filtrul unor povești vizând și persoana lui: vezi circulația motivului „coșului de trestie”, al minunilor făptuite în deșert și chiar al morții sale pline de mister. Fantezia populară a înconjurat cu un halou mistic, așadar, însăși opera marelui său legiuitor.

Samson și Dalila

Printre judecătorii Israelului, Samson, acest erou gălăgios, face o stranie figură. Firea sa părea mai curând să-l ducă la certuri și bătăi; să ardă căpițele oamenilor și să frecventeze casele de prostituție; pe scurt, el părea a fi strălucit ca libertin

și ca destrăbălat mai curând decât în conducerea poporului. În locul unei liste plictisitoare a activităților lui, citim o poveste amuzantă, dacă nu foarte edificatoare, a unor aventuri de dragoste și de război.

Dacă el îi masacra pe filistenii, și o făcea desigur din belșug și din toată inima, nu o făcea dintr-o cauză patriotică sau politică, ci mai degrabă din rachiună personală pentru pagubele pe care aceștia i le-au adus lui însuși, soției sau socrului său. De la început și până la sfârșit, istoria lui este aceea a unui aventurier absolut.

Mâna naratorului se reliefează mai cu seamă în povestea catastrofei a cărei victimă este eroul său prin șiretlicurile unei femei perfide, care îi smulge secretul forței sale, apoi îl predă dușmanilor. Iată această poveste. „El se îndrăgosti de o femeie care locuia în valea Sorek; ea se numea Dalila. Prinții filistenii veniră la ea și îi spuseră: «Caută să-l seduci pentru a ști de unde îi vine marea lui putere și cum am putea să devenim stăpânii lui, să-l legăm și să-l îmblânzim. Ți vom da fiecare unsprezece sute sicli de argint». Dalila îi spuse deci lui Samson: «Spune-mi, te rog, de unde îți vine marea ta putere și cu ce ar trebui să fii legat pentru a te supune?» Samson îi răspunse: «Dacă aș fi legat cu șapte corzi de arc, proaspete și încă umede, aș deveni slab și aș fi ca oricare alt om». Prinții filistenii aduseseră Dalilei șapte corzi proaspete și încă umede cu care ea îl legă. Or, erau oameni în ambuscadă la ea, într-o încăpere. Ea îi spuse: «Filistenii sunt asupra ta, Samson!» Dar el rupse corzile cum se rupe un șnur de câlți în apropierea focului. Astfel secretul puterii sale nu fu cunoscut.

Apoi Dalila îi spuse lui Samson: «Iată, m-ai păcălit și mi-ai spus minciuni. Te rog, declară-mi acum cu ce trebuie să

fii legat?» El îi răspunse: «Dacă aş fi legat cu funii groase noi, de care nu s-a mai slujit nimeni niciodată, aş deveni slab şi aş fi ca un alt om.» Dalila luă deci funii groase noi şi îl legă pe Samson, apoi ea îi spuse: «Filistenii sunt asupra ta, Samson!» Or, erau oameni în ambuscadă într-o încăpere, dar Samson rupse ca pe un fir funiile groase pe care le avea pe braţe.

Dalila îi spuse lui Samson: «Până acum ți-ai bătut joc de mine şi mi-ai spus minciuni. Spune-mi deci cu ce ar trebui să fii legat?» El îi răspunse: «Nu ai decât să țeşi şapte cosițe din capul meu în urzeala războiului tău de țesut.» Ea le fixă cu ajutorul cuiului de întins coardele, apoi îi spuse: «Filistenii sunt asupra ta, Samson!» Dar el se trezi şi smulse cuiul de întins coardele războiului de țesut împreună cu țesătura. Atunci ea îi spuse: «Cum poți să-mi spui *te iubesc*, dacă inima ta nu este alături de mine? M-ai păcălit de trei ori şi nu mi-ai mărturisit de unde provine marea ta putere.» Ea îl sâcâi în fiecare zi şi îl chinui în așa chip încât el fu scos din răbdări până la moarte. Atunci el îşi deschise toată inima şi îi spuse: «Briciul nu a trecut niciodată pe capul meu; căci eu sunt *nazireu*, consacrat lui Dumnezeu de la sânul mamei mele. Dacă mi s-ar rade părul, puterea m-ar părăsi, aş deveni slab şi aş fi ca oricare alt om.» Dalila, văzând că el şi-a deschis inima, trimise să fie chemați prinții filisteneni şi le spuse: «Urcați de data asta; pentru că mi-a deschis toată inima lui.» Prinții filisteneni urcară deci la ea, şi aduseră banii cu ei. Ea îl adormi pe Samson pe genunchii ei, chemă un om şi îi tăie şapte cosițe din păr. Ea începu să-l stăpânească şi forța lui îl părăsi. Atunci ea spuse: «Filistenii sunt asupra ta, Samson!» El se trezi şi spuse: «Voi ieși ca în alte dăți şi mă voi elibera din mâinile lor!» Dar el

nu știa că Cel Veșnic se retrăsese de la el. Filistenii îl apucară și îi scoaseră ochii. Ei îl coborâră la Gaza și îl legară cu o dublă funie de cupru și bronz. Fu pus să învârtă piatra de moară în închisoare”.

Mănunchiul de viață

Dintre complimentele făcute lui David de către fermecătoarea Abigail e unul care merită atenția noastră. Ea spune: „Dacă se va ridica cineva să te prigonească și să caute să-ți ia sufletul, sufletul stăpânului meu va fi legat în mănunchiul de viață aproape de Cel Veșnic, Dumnezeuul tău, și El va împrăștia departe, ca dintr-o praștie, sufletele dușmanilor tăi”. Fără îndoială, acest limbaj este metaforic, dar pentru noi, metafora e stranie și obscură. Ea implică faptul că sufletele ar putea fi legate, și în acest fel păstrate, într-un mănunchi și, din contra, când e vorba de sufletele dușmanilor, acest mănunchi ar putea fi dezlegat și sufletele lor răspândite în cele patru colțuri ale lumii. Această idee n-ar fi putut apărea nicidecum în gândirea unui evreu, chiar și numai ca o expresie imaginară, dacă n-ar fi fost familiarizat cu o credință după care sufletele puteau fi astfel tratate. Pentru noi, care considerăm sufletul legat de trup atât cât ține viața, ideea implicată de versetul în chestiune este natural absurdă. Dar n-ar fi același lucru pentru numeroase popoare care au asupra vieții teorii extrem de diferite de ale noastre.

E o credință foarte răspândită conform căreia sufletul poate fi și e deseori scos din trup în timpul vieții posesorului, fără să-i provoace moartea. Este ceea ce fac în mod obișnuit fantomele și demonii sau persoanele răuvoitoare care dușmănesc un om și-i fură sufletul pentru a-i provoca moartea: dacă, în

sfârșit, ei reușesc în planul lor diabolic și dacă rețin destul de mult sufletul rătăcitor, omul se îmbolnăvește și moare.

Vrăjitoarea din Endor

Una dintre cele mai tragice figuri din istoria Israelului este aceea a lui Saul, primul rege care a domnit peste popor. În *Biblie* este relatat cum Samuel dorea să-i lase moștenitori la conducere pe cei doi fii ai săi, care erau însă nevrednici. Atunci, bătrânii poporului vin să-i ceară acestuia să le dea un rege, dar fac greșeala spunând (și mai ales gândind) că vor un rege „ca să fim și noi ca celelalte popoare”. Or ei sunt ‘*am qadoș*, „popor sfânt”, adică aparținând lui Dumnezeu. Dumnezeu, auzind aceasta, e nemulțumit, dar îi spune lui Samuel să facă pe placul poporului. Mai târziu apare în povestire Saul, iar Dumnezeu îi spune lui Samuel că pe acesta l-a hotărât ca rege!

Omul ales de el era potrivit pentru a câștiga admirația și a atrage omagiile mulțimii. Statura înaltă și impozantă, ținuta îndrăzneată, calitățile militare, totul îl indică pentru a fi conducător. Totuși, aceste aparențe strălucitoare ascundeau slăbiciuni fatale: o înclinație spre gelozie și neîncredere, un caracter impulsiv și o voință slabă, o luare de decizii oscilantă și, pe deasupra, o melancolie sumbră sub apăsarea căreia inteligența lui, care n-a fost niciodată la nivelul cel mai înalt, amenința să alunece spre nebunie. În ceasurile lui tragice, profunda descurajare care-i întuneca mintea nu putea fi alinată și risipită decât de accentele unei muzici fermecătoare; unul dintre portretele cele mai frapante pe care ni le-a lăsat istoria evreilor este cea a frumosului Saul, adâncit în tristețe, în timp ce, în fața lui, tânărul muzicant David, îl înveselea cu sunetele harpei.

Atât timp cât Saul s-a mulțumit să-i dea ascultare lui Samuel, i-a fost permis să se fâlească în fața vulgului cu coroana lui himerică, dar de îndată ce îndrăzni să se îndepărteze, chiar numai cât un fir de păr, de cuvântul lui, a fost înlăturat. Samuel îi dădu în mod secret un succesor în persoana muzicantului David, apoi, întorcând spatele regelui, de acum încolo, el refuză să-l revadă și continuă să poarte doliu pentru rege ca și cum ar fi murit, până la sfârșitul vieții lui.

Lipsit de brațul puternic, pe care atâta timp se sprijinise, Saul se îndepărta din ce în ce mai mult de drumul cel drept. Melancolia lui se accentuă. Bănuielile i se înmulțeau. Caracterul său, întotdeauna nehotărât, deveni imposibil. Se lăsă stăpânit de accese de furie. El atentă nu numai la viața lui David, ci și la a propriului său fiu Jonathan. Cu toate că accesele de mânie erau câteodată urmate de accese de remușcare tot atât de violente, degradarea constantă a naturii sale distinsse era de netăgăduit.

În disperarea lui, gândul se întoarse spre Samuel, sfetnicul său credincios, căruia, în zilele mai bune, nu i se adresase niciodată degeaba. Dar Samuel era în mormântul său, la Ramah. Totuși, un gând îl fulgeră pe rege. N-ar putea să-l scoată din mormânt pe profet ca să smulgă cuvinte de speranță și de consolare de pe buzele lui fantomatice? Lucrul era posibil, dar greu, căci el însuși îi exilase pe cei care practicau magia. El se adresă servitorilor și află de la aceștia că o vrăjitoare trăia încă în satul Endor, la câteva leghe spre nord, printre colinele de pe partea cealaltă a văii. Se hotărî să o consulte pentru a scăpa poate de îndoielile și de temerile sale. Era o acțiune hazardată, căci între el și locuința vrăjitoarei se afla toată armata filistenilor. A merge ziua ar fi fost a căuta moar-

tea, așadar trebuia să aștepte căderea nopții.

Scurtând drumul peste câmpie, cei trei îndrăzneți sosiră la poalele colinei și, trecând de primul avanpost al filistenilor, începură să urce panta. O cărare pustie îi conduse peste creasta colinei până la sărmanul sat Endor, ale cărui colibe din chirpici erau agățate pe coasta stâncii, pe panta povârnită și abruptă. La nord, muntele Tabor se profila pe cer sumbru și amenințător, iar la orizont, vârful înzăpezit al muntelui Hermon apărea la lumina stelelor cu o paloare de spectru. Dar călătorii nu aveau nici timp, nici dorința de a contempla acest peisaj nocturn. Ghidul îl conduse pe rege la o cabană unde la fereastră ardea o lumină și el bătu încet în ușă. Părea că erau așteptați. O voce de femeie le spuse să între, iar ei făcură întocmai. Odată ce au intrat s-au trezit față în față cu vrăjitoarea. Scriitorul nu ne-a descris trăsăturile ei, astfel că suntem liberi să ni le închipuim cum vrem.

Regele îi spuse fără ocol obiectul vizitei sale: „Să-mi prezici viitorul invocând un mort și să-mi arăți pe cel pe care ți-l voi spune”. Dar femeia protestă și îi aminti vizitatorului, în care ea nu-l recunoscuse pe Saul, proclamația regelui contra vrăjitoarelor și vrăjitorilor, asigurându-l că ea își riscă viața acceptându-i cererea. Numai când necunoscutul, cu un aer pe jumătate rugător, jumătate poruncitor, o asigură pe onoarea lui că nu i se va întâmpla niciun rău, ea consimți, în sfârșit, să-i pună la dispoziție puterile ei magice.

Atunci îl întrebă: „Pe cine vrei să-ți evoc?”. El îi răspunse: „Evocă-mi-l pe Samuel”. Această cerere o făcu să tresară și fixându-l pe vizitator, îl recunoscă în el pe rege. Speriată, crezu că a fost prinsă într-o cursă și strigă: „De ce m-ai înșelat? Tu ești Saul”. Dar regele o calmă asigurând-o de cle-

mența regală și-i ordonă să-și facă descântecele. Vrăjitoarea se puse deci pe lucru și privi cu atenție un burduf din piele de capră, aparent gol. Curând, după aerul ei rătăcit, era evident că vedea ceva ce ceilalți nu puteau să vadă. Regele o întrebă ce vedea. „Eu văd, spuse ea, ca un Dumnezeu care se ridică din pământ”. „Ce chip are?” Și ea răspunse: „E un bătrân care urcă și este înfășurat într-o manta”. Saul înțelese că era sufletul lui Samuel, își înclină fața spre pământ și se prosternă. Dar sufletul îl întrebă aspru: „De ce m-ai tulburat?”. Saul îi răspunse: „Sunt într-o mare disperare; filistenii mă atacă și Dumnezeu m-a părăsit; nu mi-a răspuns nici prin profeți, nici prin vise. Și te-am chemat pentru ca să-mi spui ce trebuie să fac”. Dar monarhul găsi un suflet tot atât de dur și de implacabil cum fusese profetul și în viață, când își arăta mânia contra regelui care nu-i ascultase poruncile. Cu o voce necruțătoare, bătrânul neînduplecat îl întrebă pe cel care-l ruga tremurând cum de îndrăznește el, părăsit de Dumnezeu, să consulte un profet al lui Dumnezeu? Îi reproșă încă o dată neascultarea și-i aminti profețiile în care el îi spusese că Eternul îi va smulge regalitatea pentru a i-o da lui David. Îi anunță îndeplinirea prezicerilor lui și-și termină ocară violentă declarându-i că în ziua de mâine va vedea înfrângerea lui Israel de către filistenii și că, înainte de sfârșitul unei alte zile, Saul și fiii săi vor fi cu el printre morți. După aceste cuvinte teribile, spectrul îngrozitor intră în pământ și Saul căzu leșinat.

Acest pasaj impresionant ne arată că practicarea necromanției, sau evocarea morților pentru a prezice viitorul, era întâlnită în Israelul antic și că interdicțiile legislative severe nu aveau puterea de a le desființa complet.

Printre practicile păgâne repuse în uz mult timp după

Saul, de către regele Manasseh, era necromanția. Acest monarh superstițios a pus să fie scoși adepții magiei din vizuinele și ascunzișurile unde legea îi gonise și-i așeză în lumina zilei. Totuși, în reforma radicală a religiei naționale, piosul rege Iosiah nu întârzie să-i îndepărteze pe toți acești necromancieri, vrăjitori și făcători de farmece, trecându-i în clasa criminalilor, de unde ieșiseră pentru moment.

Păcatul recensământului (al numărătoarei)

Din două povestiri bine cunoscute ale cărții lui Samuel și ale Cronicilor, noi aflăm că într-o anumită perioadă, Domnul nutrea o antipatie ciudată pentru recensământ, pe care părea că-l privește ca pe o crimă. El ori Satan inspiră regelui David ideea nenorocită de a-și număra poporul. Oricare ar fi fost sursa precisă a acestei inspirații, deoarece asupra acestui fapt scriitorii de texte sacre sunt împărțiți, rezultatul a fost dezastruos. Numărarea poporului a fost urmată imediat de o epidemie de ciumă și populația privi această calamitate ca o pedeapsă dreaptă a păcatului recensământului. Imaginația surescitată a acestor oameni decimați de ciumă îi făcu să vadă în nori forma îngerului distrugător amenințând cu sabia Ierusalimul, tot așa cum în marea molimă de ciumă, dacă Defoe poate fi crezut, o mulțime adunată în stradă își imagina că vede aceeași apariție înspăimântătoare planând în aer. Numai când regele pocăit își mărturisi păcatul și aduse sacrificii pentru a îndupleca Divinitatea mânioasă, Îngerul Morții își repuse sabia în teacă și mulțimea în doliu încetă să parcurgă străzile Ierusalimului.

Obiecția împotriva recensământului pare a nu fi decât un exemplu special al repulsiei generale pe care mulți oameni

din acele vremuri o aveau de a se lăsa numărați precum vitele sau bunurile.

Suntem în acest caz confrunțați cu o superstiție deosebit de răspândită printre evrei: ea poate fi regăsită și în zilele noastre în practicile unor copii evrei care, în jocurile lor „de-a socotitul”, au obiceiul ca, după orice numărătoare, cel numărat să scuipe de mai multe ori pentru a alunga necuratul din preajma sa.

Alte mituri

Dacă în cele de mai sus s-au succedat o seamă de descrieri – despre antropogeneză, semnul lui Cain, Turnul Babel ș.a.m.d. –, urmărind îndeaproape textul unei lucrări clasice, ca aceea datorată etnologului englez Frazer, în capitolul de față vom prezenta câteva mituri preluate și adaptate după cunoscuta lucrare a autorilor Robert Graves și Raphael Patai, intitulată *Hebrew Myths, the Book of Genesis*, apărută la Cassell, Londra, în câteva ediții, începând din anul 1963.

În varianta lor originală, poveștile ce urmează – cosmologie mitică, monștrii primari, căderea lui Lucifer, nevestele lui Adam, revolta lui Samuel, actul amorului, semizeii, beția lui Noe, nașterea lui Isăac, Lot la Sodoma, răpirea Dinei, Ruben și Bilha, Iuda și Tamar, Iosif și Zuleica, moartea lui Iosif, Satan și îngerii, miracolul lui Iehoșua, viziunea lui Daniel, Lumea de Apoi, alfabetul creator, cele două lumi, mediatorul celest, puterea redemptorie, ca și unele referiri la Cabala și la povestirile hasidice – sunt însoțite de ample comentarii de specialitate la care am renunțat atât pentru a nu îngreuna lectura textului ce urmează, cât și pentru simplul fapt că nu dorim decât o inventariere a lor.

Ca și în capitolul anterior, ne-am propus doar, cu mici excepții, să familiarizăm cititorul necunoscător, care nu dispune de răgazul necesar unei informări la sursele de primă mână, asupra panoramei miturilor iudaice.

Parcurgerea, fie și numai a unor regeste ale acestor mituri, cum este cazul cu lectura celor de față, prezintă cititorului o lume de povestiri care nici până astăzi nu și-au pierdut prospețimea și care au constituit un izvor moral ce trimite la o concepție etică proprie iudaismului din epocile cele mai timpurii. Dar ceea ce este în primul rând de subliniat se referă la faptul că, în viziunea *Vechiului Testament*, eroii respectivei povestiri apar într-o îmbinare a virtuților și avatarurilor caracterului lor, a situațiilor sacrale și profane deodată, ceea ce te face să crezi că ele reprezintă deopotrivă abordări fabuloase și demistificări. Căci așa arată mitologia poporului cărui i s-a poruncit: „Să nu-ți faci chip cioplit”.

Cosmologia mitică

Potrivit unei povestiri midrașice, Dumnezeu ar fi făcut pământul atât de mare, încât ar dura 500 de ani să fie parcurs de la capătul lui de răsărit până la cel de apus. De la nord spre sud, ar dura tot atât. La fel, și distanța de la pământ și până la primul cer, și de la cer până la vârful său cel mai înalt. O treime din pământ e deșert, o treime e mare (apă) și doar ultima e teren locuibil (*Mid. Konen*, 27).

În partea verde a pământului se află grădina Edenului. La nord de Babilon și Chaldeea se află infernul, sectorul său de foc (*ibid.*, 27-31). Cele șapte pământuri sunt despărțite prin coloanele vârtejurilor; aceste pământuri se numesc: Ereț, Adama, Charaba, Cijja, Yabbasa, Arka, Thabel, Cheled.

(*ibid.*, 32-35). În Arka se situează cele șapte straturi ale Gheenei (*ibid.*, 35-36). Thabel e locuit de 365 de specii de vietăți, printre care și himere (*ibid.*, 36). Cheled e pământul nostru care nu se mai cere a fi descris (*ibid.*). Cerurile sunt după unii două, după alții sunt trei, șapte, zece; mai sigur e că sunt atâtea ceruri câte pământuri (*Gen.-Rab.*, 176-177).

Bolta cerească e cupola pământului: marginile ating oceanul, iar pivoții sunt în apă (*Pre.*, cap. III). Rabi Simon ben Lakish denumește cele șapte ceruri: Vilon, Raqia, Sehakim, Zebul, Maon, Makhon, Arabot (*Be Hagiga*, 12 B).

Monștrii primari

Înainte a Creației, Rahab, stăpânul mării, s-a răsculat împotriva lui Dumnezeu. Dumnezeu l-a pedepsit să înghită toate apele lumii; la refuzul acestuia, Dumnezeu l-a ucis și l-a scufundat sub valuri; duhoarea lui era însă insuportabilă (*Baba Bathra*, 74 B).

După alții, Domnul nu l-a ucis atunci pe Rahab, dar când îngerii au aruncat în mare Cartea lui Aziel (carte de înțelepciune dată lui Adam), Domnul i-a poruncit lui Rahab să caute Cartea în fundul mării și să i-o aducă. Ulterior însă, Rahab, căutându-i pe potrivnicii evreilor, adică pe egiptenii care apărau armata faraonului și pe care Dumnezeu a vrut să-i înece în Marea Roșie, deci înfruntând Voința Domnului, a fost ucis de acesta (*Mid. Vaioșa*, 47).

Colții monstruoși ai lui Leviathan îngrozeau. Din gât-lejul și nările sale ieșea foc, din ochi – o lumină sălbatică, iar inima sa era necruțătoare. După vrere, putea să se plimbe pe suprafața mării lăsând dâre luminoase. Pe unde trecea, marea fierbea. Nicio armă nu-l putea vătăma. Doar Dumnezeu l-a

putut prinde cu un cârlig, să-l imobilizeze și să-lucidă. Apoi i-a aruncat cadavrul într-o barcă și l-a dus într-un loc de spurcăciune (*Isaia, 27*).

Căderea lui Lucifer

În a treia zi a Creației, principalul cherub, pe numele de Lucifer-fiul zorilor (*helel ben șahar*), se plimba prin Eden împodobit cu bijuterii strălucitoare, trupul său fiind fosforescent, auriu de la reflexele nestematelor. El era unul din paznicii modești ai popoarelor. Curând deveni însă deosebit de îngâmfat și se voia egal Domnului. Atunci Dumnezeu l-a aruncat pe pământ și apoi în Șeol. În căderea sa era strălucitor ca un fulger, dar apoi s-a stins devenind cenușă (*Isaia, 14:12-15*).

Nevestele lui Adam

După unele păreri, Dumnezeu a făcut-o pe Lilit nu din coastă, ci din gunoaie și rahaturi. Din împerecherea lui Adam cu această femeie demon, precum și cu alta, numită Nahana, sora mai mare a lui Tubal-Cain, a apărut Asmodeus și încă numeroși alți demoni care-i mai chinuiesc încă și azi pe oameni. Peste generații, aceste două femei, depravate cum erau, au fost judecate de Solomon care le-a condamnat (*Yalqut Reubeni, Ad Gen., 2:21; 4:8*).

Revolta lui Samael

După unii, șarpele Edenului a fost Satan în travesti, care s-a revoltat în a șasea zi a Creației – din gelozie față de Adam, pe care Domnul l-a făcut un fel de comandant al armatei cerești. Arhanghelul Mihail a îndeplinit ritualul închinării în fața lui Adam. Dar Samael a protestat spunând: „nu

mă voi închina unui inferior mie și ivit după mine pe lume”; revolta i-a cuprins și pe îngerii lui Samael, cu care a și încercat un complot. Aruncat de Mihail pe pământ, abia aici a început să completeze în forma știută (*Vita Adag* XIII, 1-16).

Actul amorului

După izgonirea din Eden, Adam și Eva, poposiți la marginea unui râu și bucuroși că nu au fost loviți de moarte, erau totuși triști că au pierdut Raiul. Au început să se gândească la felul vieții pe care urmau s-o ducă de acum încolo. Samael, la pândă, împreună cu alți zece îngeri căzuți, cu toții travestiți în femei de o frumusețe răpitoare, s-au dus să viziteze perechea izgonită. Adam, la vederea lor, se declară fermecat și le întrebă cum s-au înmulțit. Samael i-a explicat cum trebuie să se culce un bărbat cu o femeie pentru a o lăsa grea, după care se vor ivi pe lume alți bărbați și femei ce vor face la timpul potrivit la fel. Adam a vrut să facă la fel cu Eva, dar era ziuă și, de rușine, nu a putut face la fel. Abia apoi, Domnul i-a îngăduit ca după 20 de zile de rugăciune să se împreuneze cu Eva ca soț și soție. („Viața lui Adam”, apocrif într-un text etiopian, sec. VI, vezi *Adam-bach*, 1853, Göttingen, pp. 64-67.)

După altă variantă, Adam și Eva sunt cei dintâi pe scară animală care să fi practicat împreunarea sexuală (*Gen. Rab.*, 204). Caracterul esenian al acestui mit este neîndoielnic, dat fiind că reduce amorul fizic la rutul animalic, iar luxura masculină la focul păcatului. Dar au fost și esenieni care, descoperind pericolul celibatului monahal, au admis căsnicia, pentru a îndeplini porunca „înmulțiți-vă”, dar cu restricția abolirii plăcerii.

Fiii lui Dumnezeu și fiicele oamenilor

În timpul celei de-a zecea generații, neamul lui Adam s-a înmulțit considerabil. În absența îngerilor de sex feminin, cei cunoscuți sub denumirea de „fiii lui Dumnezeu” și-au găsit neveste printre frumoasele fiice ale oamenilor. Din asemenea împreunări, copiii ar fi urmat să fie nemuritori după tată, dar Dumnezeu a spus: „Spiritul să nu rămână tot timpul în corp; viața omului să nu depășească 120 de ani”. Aceste noi ființe vor aparține celor „căzuți” și răufăcători. Până la urmă, membrii acestei generații, plus giganții semizei ce i-au zămislit, au fost nimiciți de pe fața pământului (*Geneza*, 6:1-7).

Potrivit altor variante, „fiii lui Dumnezeu” au venit pe pământ pentru a-i învăța pe oameni doar cele bune. Cu timpul însă, ei au început să păcătuiască cu femeile muritoare, iubindu-se cu ele. Din această pricină au căzut în dizgrație, mai ales că ei s-au dedat și sodomiei (*Cartea Jubileelor*, 15:22).

Beția lui Noe

Noe a fost primul podgorean și primul om care, după ce s-a îmbătat, și-a arătat goliciunea. Ham, tatăl lui Canaan, a intrat în cortul unde se afla Noe, a contemplat goliciunea tatălui său, fapt care i l-a povestit și lui Sam și Iafet. Ei s-au deghizat în femei și intrând cu spatele în cort și-au învelit tatăl fără să-l privească. Când Noe și-a revenit din beție, și-a dat seama de cele întâmplate și atunci l-a blestemat pe Canaan să devină sluga fraților săi. Pe ceilalți doi i-a binecuvântat. După toate acestea, Noe a mai trăit 350 de ani (*Geneza*, 9:20-28).

Moartea lui Avraam

A murit la vârsta de 175 de ani. Fiii săi, Isaac și Ismail,

I-au îngropat în peștera Makpela, lângă mormântul Sarei (*Geneza, 25:7-10*).

Avraam și-a ales singur acest loc de înhumare încă de pe vremea când cei trei îngerii l-au vizitat la Mamre.

Avraam, rătăcind printr-o peșteră în căutarea unei juninci, descoperi mormintele lui Adam și Eva în care arătau de parcă ar mai fi fost vii.

Avraam era cu puțin înainte să moară. A participat în preziua morții la diverse comemorări și rituri festive. Apoi s-a culcat, l-a îmbrățișat pe Iacov, l-a sărutat pe frunte de șapte ori, după care, cu două degete de la mâna nepotului său, și-a închis singur ochii. S-a acoperit cu o cuvertură, și-a întins trupul și în cea mai mare liniște și-a dat sufletul. Iacov a adormit pe pieptul lui Avraam și după câteva ore s-a trezit și a constatat că bunicul său era deja rece ca gheața.

I-a transmis vestea morții lui Isaac Rebeccăi și lui Ismael, care l-au plâns un timp îndoliați, apoi l-au înhumat în peșteră, după care au mai purtat doliu 40 de zile. Avraam a murit cu 5 ani înainte de soroc, pentru a nu-i fi dat să vadă nelegiuirile lui Esau.

Nașterea lui Isaac

La împlinirea vârstei de 99 de ani, Avram capătă de la Dumnezeu numele de Avraam („tatăl înălțat” sau „tatăl multora”), care a primit porunca să circumcidă toată partea bărbătească a casei lui, inclusiv pe el. Soția lui, Sarai, devenită și ea Sara (cu sensul de „prințesă”), va fi astfel mama popoarelor. Avraam n-a mai crezut că un bărbat bătrân, ca el, și o soție de 90 de ani, ca Sara, să poată da naștere unui copil. Copilul s-a ivit însă și a căpătat numele de Isaac (râsul din bucurie), născut cu

mult după Ismael – și el tatăl multor popoare. Dar Legământul sfânt a fost continuat doar cu Isaac (*Geneza*, 17:1-22).

Lot la Sodoma

Sodoma a fost pustiită de Dumnezeu din următoarele motive mărturisite lui Avraam: „Am să mă duc să verific cât de ticăloși sunt cei din Sodoma”, promițând că „dacă voi găsi măcar câțiva oameni de treabă, voi fi milostiv”. Dumnezeu, travestit în trei îngeri, a sosit la Sodoma; dintre îngeri, doi, sosiți mai curând, au fost găzduiți de Lot cu cuviință, dar mulțimea, aflând de ei, a venit să-i ceară pe acești oaspeți pentru a se ticăloși împreună. Lot a vrut să le dea propriile fiice ca să se mulțumească cu ele în locul oaspeților săi. Atunci îngerii l-au sfătuit pe Lot să-și adune rudele pentru a părăsi Sodoma, ce urma să fie trecută prin foc. Însă unele rude n-au vrut să plece; doar familia lui Lot a fost trasă de îngeri afară din oraș și dusă în localitatea vecină, Țoar; după care Sodoma și Gomora au fost nimicite. Nevasta lui Lot, întorcând capul pentru a vedea dezastrul, s-a transformat în stână de sare (*Geneza*, 18:16-33; 19:1-27).

Răpirea Dinei

Lea, după nașterea a șase băieți, însărcinată fiind din nou, s-a rugat Domnului ca viitorul ei copil să fie fată, pentru ca Rahel, sora ei mai mare, să nu fie geloasă și nici invidioasă. Atunci, Domnul a făcut schimbarea pruncilor în pântecul celor două surori: Lea născând-o pe Dina, iar Rahel pe Iosif.

Iacov s-a temut ca Esau să n-o ceară de nevastă pe Dina. De aceea a ascuns-o pe cât a putut, dar Dumnezeu i-a prevăzut Dinei să nască un copil cu un bărbat din alt neam, necir-

cumcis și neînșurat cu ea (*Gen. Rab.*, 907-908). Într-adevăr, Dina a fost răpită în condiții neobișnuite de către un prinț, Șechem, care a violat-o. Fapta a stârnit furia fiilor lui Iacov care, trecând prin numeroase încercări, au răscumpărat-o pe Dina și apoi s-au răzbunat pe Șechem și pe oamenii lui.

Ruben și Bilha

Ruben s-a desfrânat cu sclava lui Rahel numită Bilha, care avusese relații intime și cu tatăl lui Ruben, Iacov, din a căror legătură au rezultat doi fii: Dan și Naftali. Pe patul de moarte, Iacov i-a spus lui Ruben, primul său născut, dar nestatornic precum apa, că nu se va bucura de primogenitură deoarece a sedus-o pe Bilha, necinstindu-i patul. Ruben, cucerind-o pe Bilha, n-a vrut decât s-o răzbune pe Lea, mama sa, înlocuită de Iacov atât de dezonorant cu o simplă sclavă.

Pe patul de moarte, Ruben a povestit însă altfel acest act de seducție, susținând că, văzând-o pe Bilha goală, a fost cuprins de o dorință irepresibilă. De aceea s-a folosit de acel prilej, când Bilha era beată, a violat-o, aceasta fiind de fapt inconștientă, și a răzbunat-o astfel pe mama sa (*Testamentul lui Ruben I*, 1-10).

Păcatul Bilhăi nu e astfel mai mare decât al lui Tamar, sedusă de Amnon, cum găsim scris în Samuel, Cartea a doua, 13; sau al Batshevei, sedusă de David (*ibid.*, 11).

Iuda și Tamar

Iuda, căsătorit cu Batșuah, fiica canaanitului Șuah, cu care a avut trei fii, Er, Onan și Șela, a pus ochii pe Tamar pentru a deveni nevasta lui Er. Dar acesta a murit între timp. După lege, urma ca Onan s-o ia de nevestă. El avea însă răul

obicei ca în contactele sale sexuale „să treiere înăuntru și să semene în afară” (de unde și expresia de onanist), fapt pentru care Dumnezeu l-a pedepsit cu moartea. Iuda a sortit-o atunci pe Tamar mezinului Șela, prea mic însă pentru căsătorie (*Geneza*, 38:1-12). Altă variantă pretinde însă că, după moartea nevestei sale, Iuda însuși, întâlnind-o pe Tamar, și fără să o recunoască, ba crezând chiar că e prostituată, a intrat în relație de amor cu ea, după care i-a oferit un frumos dar. Ulterior, Tamar și-a dezvăluit identitatea și starea ei de gravidă de pe urma legăturii cu Iuda. Șiretlicul urma să fie pedepsit cu arderea pe rug, dar când Iuda și-a dat seama că el e tatăl copilului, a recunoscut fapta și a iertat-o pe Tamar, care i-a născut doi gemeni, Pereș și Zerah. Tamar, înzestrată cu darul premoniției, ar fi prevăzut că din ea se va naște Mesia.

Iosif și Zuleica

Midianiții l-au dus pe Iosif și l-au vândut lui Putifar (șeful general al depozitelor de alimente ale faraonului). Putifar a descoperit pe dată calitățile lui Iosif, pe care l-a făcut asociatul său. Nevasta lui Putifar, frumoasa Zuleica, sensibilă la frumusețea lui Iosif, a vrut să-l folosească și ea, dar ca amant. Iosif s-a dovedit om de caracter, refuzând-o. La toate insistențele Zuleicai, el n-a cedat, deși aceasta și-a sporit insistențele. Femeia, cuprinsă de pofta nesatisfăcută, a căzut curând în lingoare, slăbind pe zi ce trece. Căuta, deci, răzbunarea. La un banchet pus la cale pentru demnitari, și la care-l invită pe Iosif, pe care l-a copleși de atenții folosindu-și din plin nuri, într-un efort de ultimă cucerire, dar fără succes, trecu la șiretlicuri, amenințări și curse. Cu toate acestea, Iosif nu se dădu bătut. Atunci Zuleica înscenă că Iosif ar fi vrut să profite de virtutea ei

și astfel insistă pe lângă soț să-l pedepsească pe nerușinat.

Potrivit altor variante, provocarea Zuleicăi s-ar fi desfășurat chiar în camera lui Iosif, unde acela se afla dezbrăcat, ceea ce a fost folosit ca dovadă că a vrut s-o violeze. Pedepsa la care l-a supus Putifar n-a fost de scurtă durată și nici ușoară. Iosif și-a reluat însă, după un timp, rangul.

De altfel, nici cei care l-au judecat și trimis în închisoare nu au fost convinși de vinovăția lui și de nevinovăția Zuleicăi (cf. *Geneza*, 37, 38, 39).

Moartea lui Iosif

Iosif a trăit 110 ani. Avea și strănepoți, „de ținut pe genunchi”. Într-o zi a spus fraților săi că Domnul a decis să-i ducă înapoi cândva în Canaan, pe pământul făgăduinței. I-a rugat pe frați ca atunci să ducă și rămășițele sale pământești în pământul sfânt (*Geneza*, 50:22-26). La moartea lui Iosif, întregul Egipt a purtat doliu 70 de zile.

După unii, Iosif i-a conjurat pe frații săi să-l înmormânteze la Șechem, loc unde... să-și caute frații. Iar pe Asenet să-l pună în mormântul Rahelei, aflat lângă drumul care duce spre Efrat (Tanhuma Besallath). O altă variantă pretinde că după moartea faraonului, urmașul acestuia, văzând că sporul populației la evrei este mare, fapt periculos pentru regat, a făcut robirea lor și mai aspră: cu mai mulți supraveghetori și meșteri... Astfel, au construit orașe timp de generații, până la dezrobirea de către Moise care, la plecare, a îndeplinit și cerința strămoșului său Iosif în privința înhumării osemintelor sale la Șechem (*Exodus*, 1:8).

Din miturile reproduse se poate deduce, printre altele, că religia timpurie a evreilor încă mai oglindea compromisul între cultul strămoșilor și cultul unui zeu tribal arameic al războiului și fertilității – de felul celor ale moabiților și amoniților. Din unele părți ale povestirii despre Iosif rezultă că ideea despre Dumnezeu a lui Israel era apropiată de teza mono-teistă a faraonului Eknathon privind existența unei ființe supreme universale. Din mitul de mai sus, referitor la Iosif, rezultă că la evrei exista credința conform căreia mortul – până ce nu era înhumat pe pământul său și printre strămoșii săi – rămânea în părțile necunoscute ale Șeolului și nu se bucura de onorurile cultice.

Satan și îngerii oamenilor

Saadia în *Comentarii asupra lui Iov* scrie că o anume categorie de îngeri erau interșanjabili cu oamenii de excepție, ce puteau fi considerați favoriți ai lui Dumnezeu, copii ai celui Etern. Cu privire la Satan, se considera că și el ar reprezenta o categorie sau specie umană, cum reiese din acest pasaj: „Dumnezeu i-a cerut lui Solomon un Satan, respectiv un adversar”; sau din spusa: „Iar Satan se va afla la dreapta ta, ca un adversar”.

Miracolul lui Iehoșua

În *Comentarii asupra cărții lui Iehoșua* se face referire la cunoscutul verset ce trimite la un fenomen excepțional de felul: „iar soarele, rămas nemișcat în mijlocul cerului, n-a mai apus o zi întreagă”.

Viziunea lui Daniel

Citim în *Biblie*: „Atunci împăratul a poruncit să aducă pe Daniel și să-l arunce în groapa cu lei. Împăratul a luat cuvântul și a zis lui Daniel: «Dumnezeul tău, căruia necurmat Îi slujești, să te scape!...» Constatând că cel aruncat în groapă era tot acolo și a doua zi nevătămat, împăratul i-a zis lui Daniel: «Daniele, robul Dumnezeului celui viu, a putut Dumnezeul tău, căruia Îi slujești necurmat, să te scape de lei?»... și Daniel a zis: «Dumnezeul meu a trimis pe îngerul Său și a închis gura leilor, care nu mi-au făcut niciun rău...».

Daniel a fost scos din groapă și nu s-a găsit nicio rană pe el. Împăratul a poruncit să aducă pe oamenii aceia care părăsiseră pe Daniel. Și au fost aruncați la lei, ei, copiii și nevestele lor; și, până să ajungă în fundul gropii, leii i-au apucat și le-au fărâmițat oasele” (*Daniel*, 6:20, 22, 24).

Lumea de apoi

Este asociată, de regulă, venirii lui Mesia, când morții vor învia și toți vor avea parte de bucuriile paradisiului, mâncând și trăind în sănătate perpetuă.

Alfabetul creator

Potrivit unui mit ebraic străvechi, cu 2000 de ani înaintea genezei lumii, literele erau deja, iar Preasfântul le privea și se bucura. Când a vrut să creeze lumea, toate literele ebraice – dar într-o ordine inversă aceleia a alfabetului – s-au prezentat în fața Sa, deci litera Tav a apărut cea dintâi și a zis: „Doamne, servește-Te de mine pentru a crea lumea, căci eu sunt ultima în cuvântul Emeth („adevăr”); urmă litera Șin, cu aceeași cerere și pe motiv că ea ar fi prima din numele sacru

Şaddai (un nume al lui Dumnezeu). Şi așa mai departe, până la litera Beth care pretindea și ea acest rol, ca fiind cea dintâi în cuvântul Baruch („binecuvântare”). Litera Alef, după ce Domnul fu de acord ca predecesoarea ei să stea la baza Creației, nu se mai prezintă în fața Domnului. Drept care, Dumnezeu îi dădu, ca primă consolare, misiunea tuturor începuturilor din lume.

Cele două lumi

Dumnezeu a creat lumea terestră după lumea cerească. Există o simetrie perfectă între cele două lumi. Miracolul cersesc al lumii de aici este unul dintre cele mai importante din mitologia iudaică.

Mediatorul celest

David i-a zis lui Dumnezeu: „Întoarce-te spre mine și fii milostiv, dă-i servitorului tău puterea ta”. Un mit străvechi ne zice că Dumnezeu s-a adresat astfel nu regelui David, ci tizului său cersesc, șef a numeroase armate și legiuni de îngeri, căroră Dumnezeu li se adresa adeseori „față în față”.

Puterea izbăvitoare a cuvântului „Amin”

Într-o zi, Dumnezeu, aflat pe tronul Său, se sfătuiau cu toți „dreptii” și cu întreaga Sa Curte celestă; soarele și planetele se aflau la dreapta Sa, iar luna la stânga. Dumnezeu le-a expus fundamentele Legii noi, pe care o va da cândva pământinilor, iar când și-a terminat vorbirea, Zeru Babel, fiul lui Şealtiel, se ridică și spuse rugăciunea *kadiş*, la care toți pământinii auzindu-l au răspuns *Amin*, făcând un zgomot asurzitor. Dumnezeu întrebă pentru ce acest tumult, la care îngerii

de serviciu răspunseră: „Aceștia sunt păcătoșii lui Israel și păgânii cei dreapți ce se află încă în infern”. Atunci Dumnezeu, mizericordios, dădu cheia infernului lui Michael și Gabriel spunându-le: „Mergeți, deschideți porțile, eliberați-i” (Alfabetul lui rabi Akiba, în *Beth Hamidraș* III, 27-28).

*

Cabala, ale cărei începuturi încă în acele vechi speculații gramatologice și numerologice al căror produs a fost *Sefer Iețirah* (*Cartea Creației*) din secolul al IV-lea și a căror formă definitivă a fost dată de cartea *Zoharului*, din secolul al XIII-lea, a prilejuit o mitologie fabuloasă asupra căreia ne oprim succint în cele ce urmează.

*

Cabala conține, așadar, „magma mitomagică” din care s-au clădit de-a rândul povestiri fantasmagorice cu iz mistic, mesianic și în cele din urmă hasidic. Este vorba de cele referitoare la Sefirot (cercuri magice), la cele zece Sefirot descrise în principalul text cabalistic *Zohar*, unde putem citi: „Înainte să fi creat lumea și formele ei, El era singur, fără formă, neasemănător. Și cine L-ar putea concepe sub forma Lui fără formă dinaintea Creației? Și nici după aceea. Căci stă scris: «Voi n-ați văzut nicio figură în ziua în care Dumnezeu v-a vorbit». Dar după ce a produs forma «omului celest», s-a servit de Mercaba pentru a coborî, acesta este numele său de *YHWH*; apoi a vrut a se face cunoscut prin atributele Sale, dar în ipostaza separată a fiecărui atribut, respectiv sub numele

de «Dumnezeu al bunăvoinței», al «justiției», al «autotputer-
niciei, al «forței», al «celui ce este». Scopul Său era să se fa-
că înțeles prin calitățile Sale prin care se dezvăluia oamenilor
– justiție, mizericordie etc. Căci de n-ar fi procedat astfel,
cum să-L fi perceput oamenii? În calitatea Sa de cauză finală
a produs cele zece Sefirot, descrescânde sub raportul comple-
xității și impenetrabilității lor: 1. Coroana, izvorul luminii fă-
ră sfârșit și al cuvântului infinit (Ein Sof) – ceea ce desem-
nează însăși cauza supremă în stadiul ei fără formă și deci
impenetrabilă pentru om. Căci stă scris: «nu încerca să înțe-
legi un lucru care stă deasupra înțelegerii tale»; 2. Cercul sur-
sei înțelepciunii, al Dumnezeului înțelept; 3. Cercul intelligen-
ței, respectiv al Dumnezeului înțelept prin însăși substanța Sa,
fără de care nici o altă rațiune nu este de conceput. 4-10. Cele
șapte vase sau cercuri prețioase: al mizericordiei sau al măre-
ției; cercul justiției sau al forței; cercul frumuseții; cercul tri-
umfului; cercul gloriei; cercul fundamentului tuturor lucruri-
lor. Acesta din urmă le susține pe toate celelalte, ca și totali-
tatea lumilor. În sfârșit, Dumnezeu este regele universului,
căci totul se află în puterea Sa, fie că El dorește să împruțineze
numărul cercurilor și să intensifice lumina ce aruncă asupra
lor, fie că socoate preferabil să le sporească”. (*Zohar* II, 42-
43, citat de A. Franck în lucrarea sa despre Cabala).

Interpretări cabalistice, fie sofisticate, fie fruste, popula-
re, se regăsesc în cele mai fantastice povestiri zămislite de
creatorii mesianismului (inclusiv ai falsului mesianism, care
în mod abuziv au tras din *Zohar* deducții abracadabrante) și,
mai aproape de evul modern, în hasidism.

Identificarea lui Sabetai Țwi (1626-1676) cu Mesia cel
așteptat și descris cu o imaginație debordantă în folclorul me-

sianic provine în mare parte din opera cabalistului Iurian Nathan din Gaza, care descoperă la misticul din Smirna toate semnele elecțiunii pentru a-i reuni pe evrei la sfârșitul Eonului. Iar când Sabetai Țwi s-a dovedit un fals Mesia (fiind arestat de sultanul de la Istanbul în 1666 și constrâns să abjure iudaismul și să se convertească la islamism), un alt șuvoi folclorico-mesianic s-a revărsat în mai toată Diaspora evreiască.

Hasidismul, originar din Polonia, după unii chiar din Moldova începutului de veac XVIII, reprezintă una din sintezele cele mai recente și mai bogate ale misticismului evreiesc popular, care împreună cu viața taumaturgului Baal Șem Tov și a profetului itinerant Dow Baer (1710-1772) au constituit laolaltă izvorul unor povestiri folclorice demne a figura într-o neomitologie iudaică. Căci hasidimii recunosc prezența divinului în cele mai umile activități ale trupului și practică lauda Domnului nu numai în rugăciune și ceremonii sacre, ci și în toiul celor mai profane activități, precum acuplarea sexuală, mâncatul și dormitul. La antipodul pietismului tradițional, hasidismul însuflețește întreaga natură, găsește urme ale divinității în toate cele și produce o însuflețire cosmică generatoare, în ultimă instanță, de tot atâtea puteri câte obiecte și situații de viață există.

Dar povestirile hasidice, posibil de adus sub cuvertura unei neomitologii moderne evreiești, au fost exploatate literar (literatura idiș și marii scriitori au făcut-o cu prisosință), ceea ce a sporit și mai mult credințele inerente misticii populare și uneori chiar și literaturii cărturărești iudaice produse în spirit iluminist.

PARTEA A III-A

Comentarii la unele texte ale profetilor

Scurtă prezentare

Secțiunea *Neviim (Profeții)* din *Biblia* ebraică cuprinde scrierile unor autori ca Amos, Hosea, Ieșaiahu, Micaiahu, Țefania, Irimiyahu, Ovadia, Iehescheil, Habacuc, Hagai, Zeharia, Yoel, Iona, Maleahi.

Aceste texte, repartizate pe întinderea tuturor zilelor de Șabat și a celorlalte sărbători din cursul unui an, sunt citite succesiv în sinagogi la scoaterea *Torei* și după parcurgerea pericopelor.

Textele acestei a III-a părți sunt în principal referiri la pre-viziunea despre readunarea poporului evreu în patria sa ancestrală.

Prestigiul acestor profeți biblici a menținut vie o credință perpetuă rostită în termenii „La anul viitor la Ierusalim”.

După cum se știe, scopul suprem al anticipărilor făcute de profeți a fost păstrarea și prosperitatea etniei în vederea fuziunii iudeo-credinței într-un Dumnezeu Unic care presupune pentru om o etică a aspirației către Bine și a identificării dintre *ethos* și *fides*.

Profeții biblici au acreditat prin cele scrise ideea conform căreia iudaitatea trăiește nu doar prin dogme, ritual și

cult, dar și prin cultură, „văzută mai larg ca mod de viață”. Pentru a se afirma ca încrezător într-un Dumnezeu Unic, evreul e ținut să adopte o existență și cultură străbătute de valori. În acest fel, izvorul biblic se înfățișează mereu îmbogățit, atât prin capacitatea lui de a răspunde unor preocupări ideatice mereu reînnoite, cât și prin dezvoltarea ethosului uman.

În viziunea marilor profeți, menirea etniei iudaice și scopul ei etnic, de ethos, este nebătut de cel de fides, dar nu de puține ori cu trimitere la Spiritul Universal și la toate valorile sale.

Se știe că profeții își depășesc condiția etnică din momentul în care, căutând înțelegerea divinității, dezvăluie relațiile în care intră ea cu tot ce este universal. De unde și originalitatea acestei întrupări a divinității.

Așa e gândit divinul de aproape toți profeții biblici: Amos relevă că dacă evreii gândesc în cadre etnice, capacitatea de decizie a providenței este universală și nu depinde de teritorialitate; Hoșea crede că valorile moral-intelectuale ale divinității, deși sunt propuse evreilor, ele trimit spre întregul univers, implicit întreaga omenire; Micaiahu scoate în relief aspectul social al puterii divine, rostindu-se în favoarea celor sărmani de orice etnie; Irimiyahu este binecunoscut ca un fidel universalist; Ovadia, care deși apreciază Spiritul divin ca iudaic, prin intelectualitatea atribuită credinței în Dumnezeuul evreilor, îi conferă o permeabilitate crescută pentru comunicarea cu celelalte monoteisme; Ieheskiel, universalist și el, e preocupat de gândul de a se ține seama, într-o acceptare a Dumnezeului Unic, și de particularitățile fiecărui popor. Pentru Habacuc, Dumnezeu aflat într-o postură umanizată, este

foarte aproape de felul în care sunt înțeleși oamenii cu harul sfințeniei. Ieșaiahu este preocupat de epurarea cultului religios, de jertfele la altar care, în fond, sunt rămășițe ale idolatriei. Hagai vede divinitatea ca o forță ce va fascina în timp toate popoarele, deoarece spiritualitatea se îmbină cu virtuțile vitale biologice specifice tuturor oamenilor. Zaharia vede în complexul mozaic preponderența factorului etic, factor unificator între popoare. Yoel vede fascinația divinității ca avându-și determinația în justiție. Maleahi, cel ce încheie seria profețiilor din *Biblia* iudaică, întrevede chiar o aderare a Suveranului ceresc la un dialog cu popoarele toate câte vor fi ajuns la înțelegerea superiorității monoteismului și respingerea servituților idolatriei.

*

* *

Haftora primei săptămâni a anului ebraic (un fragment din profetul Ieșaiahu, 43:1-6) dezvăluie un sens contemporan cert: în primul rând prin următoarele două enunțuri: „Nu te teme de nimic, căci Eu sunt cu tine. Eu voi aduce înapoi neamul tău de la răsărit și te voi strânge de la apus.” (*Isaia*, 43:5); două enunțuri profetice, făcute cu milenii în urmă, dar de o actualitate cutremurătoare prin întrepătrunderea „planurilor” sacre cu cele politice.

*

Omul generic este o ființă temătoare. Cultura sporește și ea fragilitatea umană. Degenerarea socială (de pildă, totali-

tarismul) cuibărește frica până în ultimele cotloane ale instinctului de sociabilitate. Credința că Dumnezeu este cu tine sau, într-o interpretare lejeră, că este chiar în tine („ochiul cu care eu îl văd pe Dumnezeu este același cu care Dumnezeu mă vede pe mine”, Meister Eckhardt) a alungat, milenii la rând, temerea din evreul cel slab și angoasa absurdului din cel puternic. Atunci însă când moartea colectivă a evreilor (Holocaustul, de pildă) devine tot atât de „banală” ca și moartea individuală, decepția față de o lume fără valori și criminală, deruta existențial sacrală implicită nu-i poate feri pe cei disperăți să se întrebe dacă nu cumva Dumnezeu a murit odată cu toate acele victime: *Al Kiduș HaȘem*. Perfectibilitatea societății pare exclusă. Dar iată că poporul evreu n-a murit. Profeția din haftora de care mă ocup aici schițează posibilitatea Speranței ca biruință în momentul celei mai mari deznădejdi: „Eu voi aduce înapoi neamul tău...”. Statul Israel stă mărturie că temerea de azi, în rândurile poporului lui Israel, are o dezlegare majoră în israelo-centrism – ca obligație de a nu uita ravagiile degenerării sociale, misiunea lui Israel ca putere lumească și societate dreaptă; ca readunare întru iudaism, chiar dacă, în mod necesar, evreii vor rămâne răspânziți pe glob. De aceea, evreul „național” de azi, oriunde s-ar afla, își legitimează identitatea deopotrivă prin solicitarea etică a dumnezeirii „din om”, cât și prin... iudaism ca axiologie socială.

Este acesta, poate, și unul din sensurile pe care o lectura modernă îl poate dezvălui în haftora primă din ciclul *Bereșit*, cu care începem partea de față și pe care o dorim stimulative pentru o întoarcere la textele sacre, care, citite și comentate modern – în sinagogi și temple –, pot conduce la un revi-

riment al rugăciunii și credinței, la o revigorare a menirii lăcașelor sfinte de a deveni și case ale dezvoltării iudaismului modern. Căci, în mozaism, activitatea culturală a fost dintotdeauna în sincronie cu vremurile și... culturile.

Noah, Dumnezeu și evreii

Se zice că odată, creatorul hasidismului, Baal Șem Tov, venit în sinagoga unui orășel pentru a se ruga, nu a putut intra în respectivul lăcaș, deoarece nu-și mai găsea un loc printre miile de rugăciuni rămase între zidurile acelei Bet Hatfila (casă de rugăciune). Căci ele, rugăciunile, nu s-au putut urca în ceruri din pricina gândurilor pline de păcat aflate în mintea credincioșilor în timpul rugăciunii. (Este știut, în acest sens, că, pentru Baal Șem Tov, simplitatea, curățenia și mila, când nu sunt, fac zadarnică rugăciunea!) Dar, oare, necunoașterea conținutului și sensurilor textelor mozaice rostite nu face la fel de inutilă rugăciunea?! Mai deunăzi, un intelectual bizar, cu idei mai „neortodoxe”, mi-a pus, în spiritul celor de mai sus, întrebarea dacă pentru evreul din România de azi, neștiutor de limbă „sfântă” și de hermeneutică mozaică, performarea rugăciunilor în limba română – așa cum în cazul comentariilor face „Realitatea Evreiască” la rubricile „Pericopa săptămânii”, „Iudaica”, „Reflecții iudaice profane” ș.a. – sau

inițierea rugăciunii personalizate nu s-ar dovedi necesară întru revigorarea nu doar (sau numai) a „mersului la sinagogă”, dar și a reasumării identității iudaice.

Deși opinăm că slujba religioasă din sinagogă se cuvine făcută în cadrele tradiționale – ortodoxe, nimic din ceea ce poate și trebuie să ridice calitate rugăciunii și culturalizării mozaice nu se cuvine considerat ca neavenit. Existența unor *sidurim* (cărți de rugăciune) cu traducere, (traducerile din *Tora* și din alte cărți ale *Tanachului*), circulația unor comentarii religioase și laice pe marginea acestora și făcute „pe înțeles” – ca limbă, sens, semnificație etc. – se înscriu benefic într-o atare acțiune: ea se cuvine a fi cu atât mai susținută, cu cât împrejurările asimiliste din ultima jumătate de veac au îndepărtat mulți coreligionari nu doar de Sinagogă, ci și de... iudaism; or, dacă Sinagoga a fost milenii la rând instituția emblematică pentru mozaism, în vremuri mai recente, ea poate deveni și o agoră a iudaismului tradițional și inovațional, în același timp. Căci ea a fost dintotdeauna un loc al rugăciunii, dar și al învățaturii, un prilej de comuniune pentru „inimi” și de bucurii intelectuale pentru... minte.

În haftora a doua – selectată pentru capitolul de față – este vorba de garanțiile de fidelitate pe care Dumnezeu le dă lui Israel, purtătorul legământului de credință. De altfel, întreg capitolul 54 din Isaia – de unde este scoasă însăși haftora la care ne referim și intitulată *Fidelitatea de neclintit între Noah și Dumnezeu* (Roni Akara) – este consacrat unui atare „legământ fericit”. „Pot să se mute munții, pot să se clatine dealurile, dar dragostea Mea nu se va muta de la tine și legământul Meu de pace nu se va clătina, zice Domnul...” (*Isaia*, 54:10). Dar, în mod intempestiv, cu numai un verset înainte

(*ibid.*, 54:9), profetul amintea următoarea rostire dumnezeiască: „Și lucrul acesta va fi pentru Mine ca și cu apele lui Noe”. Comentarii celebre pe marginea enunțurilor și expresiilor din întreg capitol 54 din Isaia evidențiază complicata semantică a cuvintelor AKARA (sterilitate) și AKURA (fidelitate), a sintagmei RONI AKURA (fidelitate de neclintit), dar, mai ales, scot în evidență tâlcul referirilor la *Potopul lui Noe* într-un context în care este, de fapt, vorba de Alianța dintre Dumnezeu și poporul evreu, care, prin fidelitatea neșarmurită a Dumnezeului său, este și devine un „popor ales”.

Presupun că invocarea lui Noah și a Potopului, în acest context, a fost făcută întru contracararea a trei distorsiuni posibile: neînțelegerea fidelității ca fiind o condiție *sine qua non*, estomparea importanței individualității ființei umane; transformarea rolului de „popor al Legământului”, hărăzit evreilor, într-o chestiune de statut de superioritate, perceput cu înfumurare de către cei... „aleși”. Or, evocarea lui Noe și a Potopului preîntâmpina un atare posibil „derapaj”, prin: reamintirea, a doua oară în cartea *Genezei*, că întreaga omenire a descins, mai întâi, din unicul Adam, apoi, din unica stirpe a lui Noe și că, deci, niciun popor nu se poate astfel considera, genealogic, superior altuia; Dumnezeu i-a cerut lui Noe să salveze de la Potop și câte un număr de exemplare din fiecare specie animală, dovadă de prețuire egală, azi am zice ecologică, dată acestora (cât și a menirii lor comune de a viețui pe acest pământ), orice înfumurare „umană” față de animal fiind astfel curmată; Noah, ca rege al tuturor acestor animale și protopărinte al omului, relevă condiția individualității ca fiind generică față de cea a colectivității, recte a grupurilor și popoarelor ce se vor ivi în timp, însăși alianța divină intervine

între individul Noe și Totalitatea care este Dumnezeu. În sfârșit, fidelitatea stipulată drept valoare generică și ontologică într-o lume care, pentru infidelitatea ei, și-a pierdut dreptul la viață. Noah a supraviețuit pentru fidelitatea sa nețărmurită. Sau, așa cum arăta nu demult rabinul Guttman, aflat la București, în comentariul făcut la Pericopa Noah, acest mădular original pentru a doua omenire poate fi asemuit unui țadik. Noah reprezintă, așadar, „modelul” de țadik: pe umerii lui apasă povara și soarta întregii umanități; și, deopotrivă, a lumii animale, ca parte solidară cu omul (în structurile sale ancestrale). Noah, ridicat la culmile „îndumnezeirii” prin fidelitate, îl „obligă” pe însuși Domnul la reciprocitate și Alianță. Omul este astfel ridicat la treapta de demiurg!

Dacă o singură haftora poate dezvălui atâtea sensuri – cardinale pentru orice cultură, tradițională sau / și inovațională – nu mai cred că trebuie stăruit asupra comorilor de rugăciune și înțelepciune aflate în mozaism și iudaism. Pentru cei care nu au vocația rugăciunii (ca rugă, ca implorare, ca mulțumire – izvorâtă din preaplinul sufletului) mozaice, calea înțelepciunii iudaice se dovedește persuasivă atât pentru minte, cât și pentru inimă.

Prin haftora *Roni Akara* străbat atât luminile radiate de opera lui Isaia, cât și jocul imaginației sacre care a zămislit mitologia iudaică a Potopului lui Noe, despre care *Geneza* ne arată că omul, avertizat de către Dumnezeu, a construit o corabie uriașă, cu mai multe despărțituri și niveluri, unsă bine cu smoală și în care Noe și-a urcat familia și animale de tot felul.

Poate niciuna dintre povestirile lumii nu este mai răspândită și nu are mai multe variante decât Potopul. Exegeții

Bibliei dovedesc că însăși *Geneza* cuprinde două variante, una mai apropiată de cea babiloniană, alta de spiritul ebraic al Codului Sacerdotal. În epoci mai recente, imaginația iudaică a adăugat încărcături baroce povestirii genezice. Aceste invenții sunt menite, inclusiv prin inserturi hasidice, să releve valoarea prototipală a „țadikului Noah”, a fidelității și individualității pe care le simbolizează. Și, firește, a perenității Omului și a lumii animale, câtă vreme „dezechilibrul ecologic” nu va fi un travesti al Potopului.

Lupta cu îndoiala

„nu te uita cu îngrijorare,
căci Eu sunt Dumnezeuul tău”

(Isaia, 41:10)

În epicentrul haftorei, întregul paragraf 10-14 din capitolul 40 este menit să reitereze că Domnul asigură din nou poporul său „ales” de tot sprijinul de care va avea nevoie oricând, dar mai ales în momentele de derută: „nu te teme de nimic, urmaș al lui Iacov și rămășiță slabă a lui Israel, căci Eu îți vin în ajutor – zice Domnul” (Isaia, 40:14).

De vreme ce acest tip de „asigurări” abundă în *Tora*, înseamnă că există destulă îndoială în respectiva privință: atât la exemplarele umane vizionare, cât și la cele obișnuite cu certitudinile pragmatice.

Asigurările date prin cuvânt – și exprimate de chiar crai-nicii lui Dumnezeu (în acest caz, de însuși marele profet

Isaia) – se cer oare crezute „pe cuvânt”? Altfel spus, este în-doiala blamabilă și ruinătoare de credință și spirit?!

Contrar cunoscutului adagiu *credo ut intelligam* („cred ca să înțeleg”), spiritul liber, nedogmatic dintotdeauna, încurajează tocmai o atitudine contrară: mă îndoiesc și de aceea caut să cercetez și apoi cred în ceea ce am putut descoperi cu propria mea putere de judecată. Cred, astfel, într-o credință rațională și nu în ceea ce mi se pare irațional. Însuși cultul îmi apare, în acest fel, o zonă a libertății de alegere și nu o... înregimentare.

Intervine, desigur, tradiția, inclusiv cea ritologică – sau poate chiar ea în primul rând – care-mi poate conduce cercetarea (și chiar cugetarea). Cu atât mai bine; se va dovedi atunci congruența între mine ca *ins* (*ens cogitans*), cu un puternic sentiment al Eu-lui individualizat, și Noi-ul încastrat într-o Tradiție care mă călăuzește și căreia îi aparțin, poate chiar fără s-o fi știut. Cercetarea mă poate pune în starea de a descoperi astfel în mine existența unor infimezimal „colective” – în acest caz mozaice – care în prealabil erau abia aflate în pragul conștientizării de sine ori adormite în sineitatea-mi egolatră și infatuată. De pildă, psihanalizarea propriei sensibilități față de motto-ul isaitic de mai sus poate conduce tocmai spre un atare rezultat. Dar testele posibil de întreprins în vederea înțelegerii conștiente a congruenței dintre propriile maniere de înțelegere – a celor lumești sau / și transcendente – și cele colectiv-etnice sunt deosebit de numeroase. Ele pot fi prilejuite de orice contact „reflexiv” cu propozițiile (fundamentale ori secundare) ale iudeo-mozaismului sau cu unul ori altul din riturile halahice. Căci ceea ce nu poți concepe nici nu poți percepe și cu atât mai puțin... iniția (începe): de pildă,

să începi a crede în cele pentru care nu ești „format” să crezi (format, inclusiv ca logică și putere de judecată) ori nu ești „obișnuit” (nu ai matricea obiceiului de a le face). Credo-ul devine gând, iar ritul devine faptă doar atunci când se produce adecvarea „înțelepciunii” proprii la cea colectivă. Căci, așa cum am mai arătat, nu poți fi *evreu* conștient fără a cunoaște și a trăi anumite lucruri din Tradiția generală. Nu poți aparține unei etnii într-o superbă și trufașă vacuitate. Nu poți fi iudeu fără s-o știi și fără o anume Voință de a te identifica cu spiritualitatea unei totalități concrete (*Am* = „ansamblu”, „popor”) din care micuța ta biografie personală, cu tot traseul ei cultural-existențial și tot *Weltanschauung*-ul propriu nu sunt decât o parte infimă. Dar una este să le aflu pe toate acestea după o cugetare proprie și alta este să le cred pe nerumegate și să le practic conformistic, la fel cu toți cei care nu știu nici ce spun când se roagă și nici ce fac când practică *mișvot*; însă ei pretind că au un „sentiment religios”, ce-i drept frust, dar... puternic. Sensibilitatea fără idee este însă confuză; iar ideea fără sensibilitate este neputincioasă.

Eu pledez, ce-i drept, în cele de față, pentru conștientizarea maximă a tot ce spune sau face credinciosul mozaic: în acest caz, conștientizarea fragmentului citit din Tora în fiecare sâmbătă și la care sunt chemați bărbații „mai luminați” ai obștii, începând din chiar momentul Bar Mișvei, când noului inițiat i se citește haftora.

Cele de mai sus sunt, așadar, meditații pe marginea haftorei a treia, cea pusă în relație cu pericopa ce relatează unele episoade din viața plină de sfințenie a lui Avraam, pe care Dumnezeu îl socoate, tot după spusa lui Isaia, „prietenul” (*Isaia*, 41:8) Său. Prin ce să fi meritat, oare, acest bărbat, ce-i

drept protopărinte al neamurilor, un atare apelativ? Se știe că Avraam simbolizează *Omul Ireproșabil*, pentru că a întrebuintat toate zilele vieții sale în folosul oamenilor, punându-se în serviciul marilor și certelor valori – adevărul, frumosul, binele. În virtutea acestui fapt, ajungând în zilele de bătrânețe, a fost binecuvântat de Dumnezeu cu de toate (*Geneza*, 24:1). Pe când, se știe, la bătrânețe, mulți oameni sunt siliți a îndepărta amintiri mai puțin agreabile din trecutul lor – și, eventual, dacă au conștiință, să-și facă reproșuri pentru ce au făcut rău.

Avraam „a venit curat, cu toate zilele sale” la ceasul maturității. Comentatorii afirmă că în acest enunț se subliniază compatibilitatea dintre toate „vârstele” lui, căci la el, tinerețea nu era, ca la mulți alții, entuziastă sau / și inconștientă, iar maturitatea, egoistă, invidioasă ș.a.m.d. Avraam a știut să unească toate perioadele vieții sale neprihănite, rotunjind o viață fără cusur, motiv pentru care Dumnezeu l-a gratificat cu apelativul de... *prieten* al Său. Așadar, Avraam este singurul dintre oameni care, potrivit *Torei*, ar fi putut să rostească, fără să fie luată ca o blasfemie, propoziția nemaiauzită „*prietenul meu Dumnezeu, Dumnezeul meu*”. Cu acest gând din pericopa săptămânii este asociat și enunțul haftorei de care ne ocupăm: „...nu te uita cu îngrijorare, căci Eu sunt Dumnezeul tău...” (*Isaia*, 41:10); dar un Dumnezeu, în umana și divina ipostază de *Prieten*.

Întrevedem aici un imn închinat „divinului Avraam”, care ne este dat pildă pentru a ne învăța cum să întrebuintăm zilele în serviciul binelui, cum să menținem echilibrul anotimpurilor vieții noastre, cum să împăcăm tinerețea idealistă și „atotputincioasă” cu maturitatea reflexiv-pragmatică și cu

bătrânețea înțeleaptă. Sunt toate acestea mai mult decât datorii morale: sunt însăși firea nobilului Avraam, care și-a făcut datoria față de umanitate: o binecuvântare în toate. Să cugete la viața lui Avraam toți cei care, străbătând anotimpurile trăite, s-au scufundat în rele fără sentimentul că au ceva a-și reproșa sau regreta: Avraam nu a fost un naiv, credința lui n-a fost oarbă. Consimțind la sacrificarea lui Ițhac, el l-a încercat deopotrivă pe Dumnezeu, întocmai cum acesta, Prietenul său, l-a încercat pe Avraam. Or, credinciosul care pariază, filosofează, iar cel care filosofează aparține elitei celor care problematizează (vezi pariul lui Pascal).

Minuni în istoria poporului evreu

Minunile descrise în *Tora* și în primele cărți ale profeților s-au întâmplat cu întregul popor.

Chiar și minunea uleiului, consacrată de Hanuca în timpuri mult mai târzii, este de acest fel. Respectivetele minuni sunt făptuite de Dumnezeu și au o adresă, să-i zicem mistico-națională, colectivă, de masă chiar. Cu minunea despre care va fi vorba în haftora de față (vezi *2 Regi*, 4:2-7) intrăm în zona unei mistici *sui generis* pentru mozaism: respectiv, faptă miraculoasă, făptuită de un Individ – profet. În timpul lui Eliahu a început și relatarea de minuni referitoare la cazuri particulare, pentru uzul unei persoane concrete, individuale și în scopul scoaterii acesteia dintr-o situație limită de nedreptate socială – nedreptate, firește, combătută și de spiritul Halachei.

Sensul profund al respectivului tip de minune este, credem, considerarea individului – și a moralei ce trebuie să-l ocrotească – sub specia, așa zice modernă, a valorii individua-

lității și preeminenței adevărului ei specific, particular.

Însăși minunea care operează în acest caz concret trădează o viziune, s-o numim existențialistă, asupra dialecticii destinului cu necesitatea, a Proniei cu individul, a expectației miraculoase (în momentele de disperare și de abandon) în ajutorarea omului ca individ de către om ca alt individ: în acest caz, al văduvei lui Ovadia cu profetul Elisei. Dar să urmărim mai întâi pilduitoarea și paradigmatica situație-limită prezentată în textul haftorei de față.

Iar Elisei (Elișa), discipolul lui Eliahu, continuă opera maestrului său, făcând minunea uleiului ce nu se epuizează, pentru uzul unei femei dintre nevestele fiilor prorocilor (cf. *2 Regi*, 4:1), în fapt, nimeni alta decât soția lui Abadia (Ovadia), mai-marele curții la regele Ahav și care, pe lângă alte merite de adept al profeților, l-a avut și pe acela că a ascuns 100 de profeți tineri (printre care, se pare, și pe Elișa) de furia reginei Isabel, soția lui Ahav, regele Șomronului iudeu, dar idolatru (*1 Regi*, 18:4).

În scrierea tanahică *2 Regi*, cap. 4:1-7, găsim descrisă înmulțirea untdelemnului (tema haftorei de care ne ocupăm) astfel: „femeia a strigat lui Elisei: robul tău, bărbatul meu, a murit. Și știi că robul tău se temea de Domnul. Dar cel ce l-a împrumutat a venit să ia (în schimb, *n.n.*) cei doi copii ai mei și să-i facă robi” (*ibidem*, cap. 4:1). Elisei, despre care se spunea că a primit de la maestrul său Eliahu atât „sufletul”, cât și „dublul” capacităților lui profetice, face atunci minunea înmulțirii uleiului din recipientele văduvei, ulei care, apoi vândut, i-a permis acesteia să se achite de banii datorati creditorului și să-și salveze astfel fiul de sclavia ce-i amenința pentru respectiva datorie.

Universul de Agada al *Midrașului* înviorează și completează cu zeci de legende această istorie biblică, defel „banală”, prin care Elisei îi face dreptate sărmanei văduve nevino-vate (de altfel, ca și soțului ei, care împrumutase bani de la Ioram pentru a-i salva de foame pe cei 100 de drept-credin-cioși) recurgând la făptuirea unei minuni individuale și... necesare.

Paragrafele cap. 4 din *2 Regi* descriu morfologia minu-nii. Diverși comentatori, printre care și J. Iacobsohn (vezi *Chazon Hamikra*) evidențiază funcția sacral-pragmatică a in-tervenției miraculoase – respectiv, repararea în acest mod a u-nei duble abateri de la legea mozaică: creditarea pe dobândă, făcută de Ioram, și luarea în sclavie pentru această creditare. Textul evidențiază, de asemenea, interzicerea halahică a răs-cumpărării creditului prin vinderea unor bunuri private ale debitorului (chiar dacă acesta era drept-credinciosul Ovadia). De aceea, pentru făptuirea minunii era necesară folosirea unui bun „neapărat” al văduvei sale, recte vasul și uleiul sfânt din proprietatea ei. Legea mozaică interzicea însă și orice lua-re în sclavie: cu atât mai mult a copiilor unui debitor. De un-de minunea necesară pentru repararea acestei injustiții ritual-sociale și nedemne ce trebuia și putea să fie înfățuită de „omul de lângă om”: căci nu era vorba de un litigiu cu trans-cendență și pe care doar Pronia putea să-l soluționeze – ca în atâtea alte tipuri de minuni din mozaism, creștinism sau isla-mism.

Ne aflăm, așadar, prin toate cele evidențiate până aici, într-o materie tanahică în care întrepătrunderea dintre ritual și individual, dintre profan și misterios, dintre morală și minune este poate mai densă decât oriunde altundeva în *Biblie*. Ne

putem întreba dacă prin acest fapt spiritual (marcat de ivirea profetului făptuitor de minuni „individuale” și „pe cont propriu”, cazul Eliahu și Elisei în speță, sau de viziunea despre transferuri de substanță psihică, precum și de capacități paranormale, de la un profet la altul) nu ne aflăm într-o zonă mai puțin consacrată de mozaism.

Trebuie oare, în acest caz, să considerăm cele cu care ne-am confruntat în haftora de față – dar posibil de regăsit și în alte referiri tanahice (*Levitic, Isaia, Cartea a II-a a Regilor, Cartea lui Daniel*), ca să nu mai amintesc de pseudoepigrafiile (*Enoh, Cartea Jubileelor, Midraș, Vaissau ori Vaieșu, Dibre haiamim șel Moșe, ori Petirot Aharon*) – drept sechele ale unor manifestări de animism, demonism, vrăjitorie, șamanism, dintr-o perioadă premozaică a „Cărții Sfinte”?!

Dar oare nu tocmai aceste ipostaze ale *Tanachului* aruncă azi anumite chemări tainice pentru cei cu „deschideri” față de o zonă a crepuscularului, paranormalului, șocantă și apocrifă pentru ortodoxiile monoteist-mozaice etc.? Oare nu trebuie să recunoaștem cu obiectivitate existența unui anumit gust modern pentru neomitologia mozaică și universul de Agadă al *Midrașului*?!

Oare o valorificare a acestui filon – mai șocant – din mozaism nu se produce chiar sub ochii noștri? Cărțile iudaice, chiar și cele canonizate, trimit în proporții și grade diferite nu doar la o suprastructură cărturărească prelucrată rabinic și talmudic, hiperintelectualizată și teologal-raționalistă, ci și la o infrastructură mitomagică din care și-au sorbit puterea – mistica iudaică –, mai cu seamă Cabala, hasidismul și, de ce nu?, o posibilă creație ebraică folk actuală.

Printre popoarele producătoare de mituri fabuloase și

miraculoase, evreii ocupă un loc însemnat. În literatura mozaică, canonizată sau apocrifă, se regăsesc sumedenie de momente mito-magice care, privite modern, pot dezvălui semnificații existențiale și morale nebănuite de o viziune raționalistă *sans rivages*.

Prin considerațiile de mai sus deschidem încă o pistă de reflecții iudaice profane mai puțin convenționale, ce-i drept, dar cu valențe de problematizare, sperăm.

Sucesiunea lui David

Cu această haftoră – în care *Cartea dintâi a Regilor* (1:1-31) ne relatează despre bătrânețea lui David, Adonia vrea să ia scaunul de domnie, Bat-Șeba la David, Solomon instalat rege – plonjăm într-o instructivă „tevatură sociologică și politologică”, pe cât de valabilă cu milenii în urmă, pe atât de prezentă și în zilele noastre. Căci, la nivelul anumitor forme de desfășurare a succesiunii la domnie și a transferului de putere, aproape că nu e „nimic nou sub soare”: rivalități oculte, grupuri de presiune, puciuri chiar. Iar din toate acestea, „istoria evidențiază mai curând năravurile decât moravurile cele bune”. Dar cele ce urmează sunt pilduitoare tocmai *a contrario*.

Povestea haftorei a cincea (Haiei Sarah, *Vehameleh David zaken*) surprinde „momentul” (Iehuda Kiel, în *Daat Mikra...*, presupune că trebuie să fi fost vorba de mai mulți ani chiar) în care domnia lui David se apropie de sfârșit. Regele Israelului are 70 de ani, ceea ce în epocă se socotea a fi foarte mult.

„Împăratul David era bătrân, înaintat în vârstă” (*1 Regi*, 1:1), de nu-l putea „încălzi nici chiar fermecătoarea fecioară Aבישאג” (*ibidem*, 2-4); a devenit rege la 30 de ani și a domnit 40 de ani, 7 ani în Hebron și 33 în Ierusalim; a fost cel care a statornicit întru Israel primul stat unitar, puternic centralizat – care abia dacă avea adversari externi sau pe ici, pe colo câte unul intern (de felul lui Abșalom, de pildă), David era, cum am spune azi, un autocrat carismatic, iar viața lui liniștită și echilibrată a fost luată de mulți drept model politic și chiar cultural.

Prin exemple de felul lui David, o întregă școală istorică a putut dezvolta o concepție eroilogică, potrivit căreia personalitățile cele mari dau nu doar impuls, ci și conținut și exemplu devenirii grupurilor, popoarelor ș.a.m.d. În iudaism se găsește chiar un aforism talmudic – pe care l-ar fi putut accepta însuși Nietzsche – potrivit căruia lumea întregă este făcută să-l imite pe țadik, pe cel superior. Cu atât mai interesant, deci, și pentru zilele noastre, să urmărim în ce fel se arată în haftora că a soluționat David problema transferului puterii sale atunci când momentul s-a arătat potrivit, iar succesiunea își căuta cadrul cel mai propice.

Căci până și regele David era om (chiar prea om, ar zice un Stefan Heym, care, în cunoscutul său roman *Relatare despre regele David*, a încercat să demitizeze acest fabulos personaj) și, ca atare, supus bătrâneții și... Dar chiar și acum, în momentul când bătrânul rege se apropie de moarte, îi mai este hărăzit de soartă un gest – politic și social-psihologic – de o semnificație pe cât de eternă, pe atât de modernă. Este vorba de felul în care acest „mare rege”, autocrat, firește, dar luminat și plin de tact, și-a conceput succesiunea, făcând

alegerea cea mai potrivită și dejucând uneltirile celor fără scrupule și care tânjeau după putere – pentru avantajele ce le aduce și nu pentru responsabilitățile ce le implică.

Ca de obicei, și dintotdeauna, în preajma momentului succedării unor urmași la exercițiul Puterii (fie ei urmași „de sânge”, ca în cazul fiilor lui David, fie ei urmași „de apă”, adică neconsangvini), virtualii pretendenți devin brusc deosebit de intrepizi și avizi, desfășurând proiecte demagogice și grupări de forțe (umane, materiale etc.) impresionante. Este tocmai cazul lui Adonia, fiul Haghitei și al lui David, care, vrând să ia scaunul domniei (vezi *1 Regi*, 1:5-9), „și-a pregătit care și călăreți”, a uneltit cu Ioab și Abiatar, a organizat banchete ademenitoare și a racolat partizani ai tentativei sale. Ambițiosul fiu al regelui, de altfel frumos la chip, dar detracat și uneltitor, ca și celălalt fiu complotist al lui David, Abșalom, nu inspiră însă încrederea ca lider decât pușlamalelor aciuite la palat; fapt bine observat de prorocul Natan, de militarul Benaia și, firește, de Bat-Șeba, mama lui Solomon, cea pe deplin conștientă de meritele fiului ei pentru a prelua succesiunea lui David. Dar tot ce apărea cu evidență celor buni – și care urmăreau binele regatului – nu îi era tot atât de limpede lui David, care, în apatia ce-l cuprinsese în ultima vreme, nu sesiza cu acuitatea necesară puciul pe care Adonia îl pregătea, chiar „la vedere”. Iată însă că intervenția de ultim moment a celor de bine (în capitolul 1 din *1 Regi* este larg descrisă audiența la David a nevestei lui iubite, Bat-Șeba, dar mai ales a vizionarului Natan ș.a.) îi insuflă regelui energia necesară pentru a dejuca planurile lui Adonia, pentru a-l instala la domnie pe dotatul Solomon (și care prin domnia sa măreață nu-l va dezminți), ba chiar pentru a îndruma un timp

„primii pași” într-ale organizării statului de către competentul său fiu. Desigur, aici avem de-a face cu cazul unei monarhii ereditare, de tip antic, dar cât de apropiate sunt, în același timp, contextele socio-psihologice, caracterologice și – de ce nu? – politologice! Vegherile și circumstanțele necesare oricărui demers de trecere a puterii de la cei bătrâni și înțelepți, cu experiență și carismă, la cei mai buni și mai dăruși să le urmeze – pentru ca tot ce au construit și ctitorit să nu se năruie – sunt necesare acum, ca și în vremurile revolute. Nimic mai necesar într-o construcție, bineînțeles socială, decât consolidările continue, făcute într-o unitate de spirit care să prevină hiatusurile și regresul. Or, un atare vizionarism – opus conservatorismului grevat de imobilism și rele deprinderi – este narat în haftora despre succesiunea puterii de la David la... Solomon.

„Regele David a zis: «Chemați-vă pe preotul Țadok, pe prorocul Natan și pe Benaia, fiul lui Iehoiada»... și le-a zis: «luați cu voi pe slujitorii stăpânului vostru, puneți pe fiul meu Solomon călare pe catârul meu (un fel de simbol al puterii, ca, de pildă, azi, Rolls-Royce-ul regal – *n.n.*) și pogorâți-l la Ghihon... Acolo, preotul Țadok și prorocul Natan să-l ungă împărat peste Israel. Să sunați din trâmbiță și să strigați: Trăiască împăratul Solomon!»” (*1 Regi 1:32-34*).

Nu întâmplător, haftora a cincea este relaționată cu pericopa dedicată ultimei faze din viața lui Avraam Haivri (cel care a descoperit alteritatea), care, și el, la 140 de ani ai săi, este preocupat să asigure viitorul și succesiunea neamului său de spiritualitate monoteistă prin dreptul, iubitul, înțeleptul și încercatul Ițhac și nu prin altul dintre urmașii săi mai puțin vrednici.

„Îi caut pe frații mei”

La sărbătoarea de Hanuca (a înnoirii, a luminii) și în acel Șabat Hanuca se citește dintr-o pericopă referitoare la Iosef, iar ca haftoră, cea de față.

În *Geneza* (37:15-16) stă scris că, la întrebarea „Încotro?” a unei ființe necunoscute, cu care rătăcitorul Iosef s-a întâlnit pe câmp, el a răspuns în modul cel mai firesc: „Îi caut pe frații mei”. Este un răspuns despre care se poate spune că a devenit cuvânt de ordine în viața și morala evreiască; genericul marilor organizații din iudaism și – de ce nu? – al Statului Israel.

Frăția poate fi, desigur, privită și îngust, biologic; dar și ca fraternitate, ca dragoste fraternă generalizată. Dar că frații s-au depărtat de la frăție e tocmai cazul fraților lui Iosef. Ce să mai vorbim atunci de fraternitatea care ar trebui să domnească între oameni și noroade?! Se poate spune că iudaismul și evreitatea s-au forjat și printr-o perpetuă strădanie de a găsi răspuns concret și la o atare întrebare. Curente care au stră-

bătut istoria evreilor, din cele mai vechi timpuri până azi, ca și contextele de viață, o atestă din plin.

În antichitatea la care se referă haftora a XV-a („Așa grăiește Domnul: «Să nu-ți fie frică, servitorul meu Iaacov, să mergi pe drumul tău»”) și pericopa aferentă (Faraonul și cele zece năpaste trimise de Dumnezeu asupra Egiptului), evreii au dus, succesiv ori sincron, când o viață statală de reunire, când una „civilă” de împrăștiere. În ambele ipostaze, adoptau când conduite integroare, unificatoare întru credință și organizare „internă”, când centrifuge și adaptatoare la condițiile Diasporei în care se găseau.

Ne aflăm, prin haftora de față, în ultimul pătrar al veacului al VII-lea (î.e.n.) și în primul al secolului al VI-lea, pe vremea când imperiul babilonian se lărgea pe seama tuturor țărilor din zonă și în timpul când marele profet Ieremia le arăta evreilor aflați în Diaspora egipteană (unde se aclimatizaseră printr-o aculturație intensă, ba se asimilaseră chiar) că singurul lor drum este reconvertirea iudaică și reîntoarcerea în Iudeea, pe care o părăsiseră. Căci triumful babilonian și decăderea Egiptului stau în ordinea lucrurilor chibzuite de Domnul (vezi *Ieremia*, 46:25-28). „Dar ție, Israele, nu-ți fie teamă, zice Domnul, te voi ajuta să ajungi acasă” (*ibidem*). Profetul prevede că Egiptul va cădea din pricina mentalității hedoniste care îl „macină de la rădăcină”. Și nici că se poate așadar conta pe cuvântul Egiptului: mai ales atunci când îi îndeamnă pe iudei să reziste babilonienilor, a căror forță este știută ca invincibilă. Și care forță, într-adevăr, s-a făcut simțită și pe spinarea Iudeei, prin nimicirea Ierusalimului și a Marelui Templu. Dar Ieremia i-a convins pe evrei că nu vor dispărea, argumentele invocate nefiind istorice, ci moral-escatologice.

Evreii, prin morala pe care o propovăduiesc, coparticipă la lucrarea divină; și cum această lucrare este nepieritoare, tot astfel nici evreii nu sunt pieritori. Dacă Israel va fi distrus, atunci și Dumnezeu său va fi pus în dificultate, ceea ce, firește, este de neconceput. Dar Eternul, în viziunea lui Ieremia, zice: „Dacă-l părăsesc pe Israel, el se va pierde printre popoare; dar fiind Eu cu el, va fi ferit de pierzanie”.

Oriunde ar fi fiii lui Iacov, ei trebuie deci să-și „caute frații” întru credință și morală: pe unii îi căutăm noi ca evrei, dar alții ne caută pe noi – în ambele sensuri, căutarea fiind tot atât de prețioasă, deoarece presupune o reconvertire la frățietate. În primul sens acționăm pe linia înțeleptului Șamai (cel care cerea ca de Hanuca să fie aprinse, din prima seară, toate cele opt lumânările, simbolul întregii lumini întru Israel); în cel secund – pe lina umanistului Hilel (care a consacrat obiceiul aprinderii progresive a luminilor Hanukăi, simbol al umanității progresive). Se spune că în epoca acestor mari învățați (pe timpul domniei lui Irod), trei neevrei doritori să se convertească la umanitatea mozaică s-au adresat mai întâi lui Șamai: prin rigurozitatea sa „endoetnică”, el le-a obstrucționat elanul convertitor; apoi lui Hilel, care, deschis la universalitate, i-a câștigat prin carisma lui și i-a fermecat prin blândețea sa, lămurindu-i: celui care nu voia să recunoască doar tradiția scrisă din mozaism, relevându-i frumusețea tradiției orale; celui care voia să afle esența iudaismului „în atâta timp cât omul poate sta într-un picior”, spunându-i că „Ce ție nu-ți place altuia nu-i face”; iar pe cel care voia să se convertească doar cu condiția să devină Mare Preot, înveșmântat cu odăjdile somptuoase ale acestuia, îndemnându-l să studieze mai întâi *Tora*, ca să fie vrednic de a deveni un mare preot și,

studiind-o, va afla că nici chiar un evreu din naștere nu poate deveni un mare preot când nu se coboară din Aaron, adică din coheni. Dar că nici evreii simpli, adică „israelii virtuoși”, nu sunt în afara frățietății iudaice.

Morala celor de mai sus: nu poți fi frate cu oricine, chiar dacă este de sângele tău și poți deveni frate cu oricine, dacă o merită.

Cântecul de laudă al Deborei

Bărbatul, principiul masculin în general, pare să dețină un loc preeminent și proeminent în literatura tanahică. Fie și numai din rațiuni „protocroniste”: Domnul Dumnezeu l-a făcut pe om, adică pe Adam, „din țărâna pământului, i-a suflat în nări suflare de viață și primul om s-a făcut astfel un suflet viu” (*Geneza*, 2:7). Apoi, nu trebuie uitat că Eva se află la originea „păcatului original”: în narațiunea biblică vom mai găsi menționate numeroase alte „păcate femeiești”. Cu toate acestea, nu vom mai găsi, poate, o altă scriere religioasă în care femeia să fie mai mult prețuită ca în *Tanach*: haftora intitulată *Cântecul de laudă al Deborei* ne-o reamintește. Acest personaj feminin Debora a devenit paradigmatic pentru toate acele mame, surori sau fiice evreice care i-au înflăcărat pe bărbați în luptele armate; ca și în toate celelalte „lupte” – ca muze, ca tovarășe, ca principiu motivațional de acțiune. Căci, dacă bărbatul e destinat să facă, femeia este „facerea” însăși – în structura sa arhe- și prototipală. Există în *Biblie* un pasaj –

ce-i drept, mai obscur (și aparent paradoxal) – în care Eva (în speță, principiul feminin) e considerată Mama tuturor celor vii: nu întâmplător, poate, termenul „Viață” este în mai multe limbi de gen feminin (vezi, de pildă, relația dintre „Ying” și Viață în unele filosofii extrem-orientale). Oricum, în „partea femeiască” a lumii există mai mult mister decât în cea „bărbătească”! De n-ar fi să ne gândim decât la dragostea nemotivată a femeii și la cea motivată a bărbatului. Rabi Șimon spune: „O dragoste care depinde de o cauză se evaporă odată ce limpezește cauza; o dragoste curată însă, care nu depinde de nimic, nu se stinge niciodată” (*Talmud, Avot, V, 19*). Referirea nu este doar la dragostea de Dumnezeu, de copil, de părinți etc. – atât de puternică la femei –, ci și la multe alte forme ale miraculoasei iubiri feminine despre care toate telenovelele și romanele lumii nu par a elucida mai mult decât acest enunț simplu. De altfel, în *Talmud* găsim o sumedenie de profunde referiri la sexe și la natura relațiilor dintre sexe, precum și un întreg Tratat despre Divorț.

Revenind însă la *Cântecul Deborei*, ce dă conținut hăftorei, el ilustrează înalta treaptă de proroc și judecător întru Israel la care putea accede o femeie, încă din acele vremuri, când regalitatea nu se instalase, când triburile se unifică sub conducerea câte unui judecător: „primul fu Iehud ben Ghera, apoi Șamgar, apoi Debora, nevasta lui Lapidot, la care... copiii lui Israel urcau la ea ca să fie judecați” (*Judecătorii, 4:4-5*).

Haftora surprinde episodul luptei evreilor împotriva cananiților (conduși de Iabin ca rege și de Sisera, conducătorul unor oști înarmate până-n dinți „cu nouă sute care de fier”) (*ibidem, 4:3*). Oștirea evree este formată din „10.000 de oameni doar, din triburile Naftali și Zebulon”, condusă de un

oștean mediocru, Barac, dar care, stimulat și însoțit în luptă de însăși Debora, câștigă o bătălie cu un dușman de zeci de ori mai numeros și mai puternic.

O altă femeie, numită Iael – despre care unii comentatori zic că era chenită, iar alții că era, totuși, evreică, descinzând din familia lui Moșe, ba că era și ea judecătoare –, l-a ucis pe însuși Sisera, comandantul considerat invincibil al cananiților. *Cântecul de laudă al Deborei*, cuprins în *Tanach*, o va preamări pe Iael și va defini rolul întru Israel al înseși autoarei „Cântecului”, care arată, fără falsă modestie: „Căpeteniile erau fără putere în Israel, fără putere, / Până când m-am sculat eu, Debora, / Până când m-am ridicat eu, ca o mamă în Israel” (*ibidem*, 5:7). Judecătoarea și proorocița Debora a binemeritat, ca exemplar de excepție al aristocrației iudaice, să-i fie consacrată în *Biblie* pomenirea printre marile femei ale neamului: alături de soțiile protopărinților (Sara, Rebeca, Rahel, Leia), alături de Estera ș.a.m.d. De o semnificație morală deosebită este însă faptul că *Tora* ne dă și un alt exemplu persuasiv privitor la faptul că nu doar femeile de excepție, ci și femeia cea mai simplă își merită prețuirea întru Israel. Chiar în *Geneza* (cap. 35, verset 8) se narează cum tot o Debora, doica Rebecăi, murind, a fost îngropată sub arborile din Bet-El și de aceea protopărintele Iaacov l-a numit *arborele plângerii*. Cu intenție clară și relevanță umanist-democratică, *Tora* consideră deci că mormântul unei simple doici a binemeritat să devină pentru Israel un... arbore al plângerii. Iar dacă o doică merită atâta respect, dragoste și recunoștință, ce să mai spunem de o mamă, de generațiile de mame care-și fac din dragostea familială și față de copii („a idișe mame”) o adevărată vocație.

Dat fiind că haftora în care cealaltă Debora, cea Mare, cântă eliberarea evreilor dintr-o opresiune (cea canaanită), „care de 20 de ani apăsa cu putere pe copiii lui Israel” (*Judecatorii*, 4:3), are drept pandant Sidra săptămânală ce cuprinde *Cântul ieșirii lui Moșe din Egipt*.

Destrămarea și regenerarea lui Israel

Evreii, în măsura în care destinul lor istoric a depins de ei, au *pendulat*, sub raportul mozaismului, între o apropiere masivă, totală de „Dumnezeul lor unic” – și de cultura pe care a inspirat-o – și o depărtare, mai mult sau mai puțin cuprinzătoare, de El (Elohim). În Diaspora, *prima tendință* a relevat ortodoxismul conservator ca principal curent centripet (de-a lungul unei întinse medievalități și chiar epoci moderne și contemporane). *Tendința secundă* a evidențiat forțe centrifuge de diverse intensități – de la integraționism și aculturație, ambele „benigne” sub raportul etnosului, până la asimilism și „dizolvare printre neamuri” (renegări, convertiri ș.a.m.d). Factori exteriori „voinței evreiești” au „corectat” ambele tendințe extreme amintite, rezultanta fiind o perpetuare a poporului evreu în forme de o varietate greu subsumabilă. Și oscilațiile „pendulului cantitativ” au indicat creșteri și descreșteri, treceri ale populației israelite de la sute de mii și milioane, încă din antichitate – și care ar fi putut atinge zeci,

chiar sute de milioane într-o dinamică demografică normală, proiectată de progresia geometrică –, din nou la sute de mii în medievalitate, puține milioane în modernitate și cu o oscilație de 10-20 de milioane în contemporaneitate. Dar, oricum, acest popor, cu toate avatarurile sale calitative și cantitative, există, chiar în mod miraculos, gândindu-ne și la existența sa reînnoit statală. Există însă casandre drapate în istoriosofi de ultimă oră care să vestească, pentru vremuri foarte apropiate, o dispariție „pilduitoare” a poporului evreu și care să anticipeze însăși... „dispariția popoarelor”. În acest sens ar acționa „benign” mecanismele procesului integraționist – asimilist (de tip american, dar nu numai), ca și acțiunile maligne anti-israelite.

Nu împărtășesc etnofilosofii sumbre de acest fel și care țin mai mult de viziunile catastrofice ale oricărui sfârșit de mileniu decât de o analiză lucidă a tuturor „factorilor de risc”.

Haftora intitulată *Yitro*, la rând în periplul nostru, deși cuprinde profeții făcute de Isaia cu milenii în urmă, se dovedește, din pricinile arătate, de o deosebită actualitate întru contracararea așa-ziselor viziuni moderne despre dispariția lui Israel ca popor. Profețiile lui în materie sunt cu atât mai valoroase, cu cât acest mare profet întru Israel a imaginat și el, în textul cuprins în haftora de față (*Is.*, 6:10-13), o situație-limită, în care Domnul îl trimite să împietrească inima acestui popor, făcându-l „tare de urechi, astupându-i ochii să nu vadă și urechile să nu audă, inima să nu înțeleagă”, astfel ca el, poporul, „să nu se întoarcă către Domnul și să nu fie tămăduit” (*Is.*, 6:10): o situație din care rezultă cât de mare era supărarea Divinității pe poporul Său ales. Dar situația nu rămâne

fără ieșire, căci, peste numai trei versete, același Isaia deschide porțița salvării, arătând că „Și chiar a zecea parte de va mai rămâne din locuitori”, ori chiar dacă și ei vor fi nimiciți la rândul lor, „o sămânță sfântă se va naște iarăși din poporul acesta” (*ibid.*, v.13), „după cum terebintul și stejarul își păstrează butucul din rădăcină chiar și când sunt tăiați” (*id.*). Profeția lui Isaia este, așadar, pesimist-optimistă: ea întrevede posibilitatea destrămării lui Israel ca popor, dar și... regenerarea.

Mulți gânditori ai *Midrașului* și *Talmudului*, dar și filosofi moderni ai iudaismului au meditat asupra esenței și contextelor acestor „forțe regeneratoare”: problematizând chiar dacă este oportună o atare regenerare.

În contexte contemporane, mai cu seamă după revenirea, relativ recentă, la faza de statalitate a poporului evreu, lamentația asupra dispariției acestui popor mi se pare că sugerează povestea „drobului de sare ce urmează să cadă de pe cuptor”. Căci, chiar și „triburi” ale evreimii – cum sunt cele răsăritene, cel evreo-român în cazul nostru – atât de restrânse și în diminuare crescândă mai pot accede, credem, la o durată istorică. Soluțiile schițate în acest sens sunt variate și în funcție de tendințele de perpetuare și regenerare (mai ales în plan spiritual). În viața comunitară, de pildă, ele apar schițate de unii sau de alții. Linia ortodoxistă cere o revenire la consensul mozaic și situarea Bet-Hamikdașului în epicentrul vieții comunitare revigorate; alții insistă pe virtuțile revivificării culturii iudaice, a limbilor evreiești și a valorilor lor artistice și literare; alții – pe deschiderea porților în fața oricui și în fața oricărei manifestări de simpatie vizavi de evrei și, în sfârșit, o largă categorie optează pentru un etnic *sans rivages*, cu-

prinzând tot ce a rezultat din mixarea și aculturația benignă. Toate sunt soluții viabile, deoarece, în perspectivă istorică întinsă, orice „neevreu” va fi „puțin evreu” și orice evreu va fi mai mult neevreu!

Prima abolire a sclaviei

Haftora dedicată abolirii sclaviei oferă prilejul de a face unele comparații între sclavia suportată de evrei în țara Egiptului și sclavia, ca orânduire, existentă la evrei după intrarea lor în Canaan. S-a discutat mult dacă o atare „orânduire” poate fi atestată documentar și dacă ea a funcționat imediat sau mult mai târziu (după despărțirea regatelor Iuda și Israel). Haftora de față se referă la această din urmă sclavie. Cât privește pericopa pandant, *Mișpatim*, ea evidențiază strict reglementările care admit – dar și limitează, totodată, drastic – sclavia (eliberarea sclavilor în al șaptelea an, eliberarea sclavului neevreu dacă proprietarul său l-a vătămat corporal ș.a.). Căci Domnul a zis: „Mie îmi veți fi robi și nu robi ai robilor mei” (*Kiduşin*, 22). Originalitatea haftorei rezidă în aceea că ea vestește, prin cuvântul revelator al profetului Ieremia, abolirea formei social-umane de sclavie. Și, dacă aş vrea să fiu protocronist, aş spune: o abolire intervenită, sau fie și numai preconizată, cu 2.500 de ani înaintea celei americane și, după

atestări documentare, prima în lume. Căci ne aflăm la data când Ieremia, purtător de cuvânt al Domnului, preconiza „ca fiecare să-i lase slobozi pe robul și pe roaba sa” (34:9), adică pe vremea regelui Iudeei Țedechia și la momentul trecerii trupelor babiloniene spre Egipt și al asedierii temporare a Ierusalimului. Și când, la adăpostul dezmățului prilejuit de trupele babiloniene „în trecere”, clasa stăpânitoare – din vremea sfârșitului primului sanctuar – se dovedea parcă și mai egoistă și materialistă în privința unei exploatare sclavagiste inumane, îndepărtată de prevederile *Torei*. Dar, „minune”, regele Țedechia încearcă să reimpună prevederile Legii sfinte cu privire la combaterea asupririi și, în mod surprinzător, are succes. Regele încheie un contract cu toată clasa suspusă; sclavia din Iudeea este chiar desființată.

Nu avem răgaz aici să descriem opintirile, recăderile, complicațiile acestui vast demers. Esențial ni se pare că, în *Biblia* iudaică, sclavia, ca sistem social al evreimii înseși, este respinsă cu multe sute de ani înainte ca acest tip de orânduire să-și fi găsit sfârșitul istoric sau chiar... mitologic. Căci, în globalitatea sa, iudaismul se opune ideii de sclavie. Prevederile *Torei* despre anul sabatic (al 7-lea), despre anul jubiliar (al 50-lea) ne par ca fiind dintre cele mai... liberale. Vestirea sosirii anului „yobel” (de aici, jubiliar), socotit sfânt, însemna libertate pentru toată lumea. Evreii vânduți ca sclavi redeveneau oameni liberi.

Talmudul ierusalimitean prevede patru forme de mântuire din starea materială sau moral-psihologică, de supunere și subjugare, desemnate prin patru termeni diferiți:

a) Din sclavia egipteană evreii au „ieșit” (*hațaha*), dobândind libertatea sub formă comunitară, să-i zicem; dar au

trebuie să treacă 40 de ani până la dobândirea *Torei*, pentru ca sclavia din cugetul și firea lor să înceapă a fi biruite – și nici chiar atunci fără contradicții;

b) Din robia babiloniană au fost „salvați” prin spiritul religios și moral al conducătorilor lor, care au menținut flacăra iudaismului. Este drept că această mântuire din exil (*gheula*), necesară de multe ori în îndelungata Diasporă evreiască, era însă adeseori unilaterală: uneori doar religioasă, alteori politică sau culturală. Dar întotdeauna era utilă evitării dezastrului unei robii care consta în „dispariția evreimii din istoria omenirii, ca neam”;

c) Există dintotdeauna și o a treia formă, cea a eliberării din sclavia materialității înjositoare, a egoismului și rapacității, în slujba cărora sunt puse „cele zece vicii umane”. Aceste vicii, de altfel, înrobesc omul și față de alte patimi și pulsuni ce-l înlănțuie și din încarcerarea cărora sufletul omului nu se „eliberează” decât prin moarte;

d) Adevărata și integrala formă a mântuirii este, desigur, aceea a depășirii oricărei limitări a libertății de ieșire din sclavia socială sau / și individuală.

Fără a fi captive unui egalitarism nediferențiator și strivitor față de individualitatea umană, *Tora*, *Tanachul* (mai larg spus), *Talmudul* – cele trei momente ale spiritualității iudaice – au înfierat asuprirea, au valorificat munca, au prevăzut o seamă de restricții instituite de legiuitorul iudaic, pentru ca nu cumva un om să poată abuza de forța lui spre a răpi dreptul la viață și la bucurie al altuia.

„Cât s-a trudit bietul Adam până a izbutit să aibă o bucată de pâine” – spune înțeleptul talmudist Ben Zoma. „A arat, a semănat, a secerat, a treierat, a măcinat, a strecurat, a

copt. Iar eu mă scol dimineața și îmbuc pâinea, fără să mă gândesc câți oameni și-au investit sudoarea frunții lor într-însa și câtă recunoștință le datorez.”

Unei atari concepții despre muncă i se opunea în antichitate – din nefericire, chiar și în zilele noastre – concepția celor care, inspirându-se din cunoscuta parabolă formulată de Menenius Agrippa, socot că servitutea este un dat generic al societății și ființei umane. Or, iudaismul se opune, funciar, unei atari concepții.

„Dacă vei împlini rânduielile Mele...”

Haftora este un imn închinat Înțelepciunii și Păcii. Sunt capitolele din *1 Regi* (5-6 ș.a.) care descriu Zidirea Templului de către Solomon, în al patrulea an al domniei sale și la exact 480 de ani după Eliberarea evreilor prin Ieșirea lor din Egipt, evocată an de an la sărbătoarea de Pesah. Muzicalitatea lăuntrică a textului acestei haftore te duce cu gândul la Simfonia a IX-a de Beethoven. La acea „Odă a bucuriei” creației pașnice, sugerată aici de ridicarea unui edificiu sacru, templu emblematic nu doar pentru un împărat sau o împărăție, ci pentru un întreg popor și o credință nestrămutată că, atâta vreme cât oamenii vor pași pe calea adevărului și a dreptății, Dumnezeu se va afla printre ei.

„Domnul a vorbit către Solomon și i-a zis: Tu zidești casa aceasta! Dacă vei umbla după legile Mele, dacă vei împlini rânduielile Mele, dacă vei păzi și vei urma toate poruncile Mele, voi împlini față de tine făgăduința pe care am făcut-o tatălui tău David, voi locui în mijlocul copiilor lui și nu-i voi

părăsi” (*I Regi*, 6:11-13).

Asemenea „împlinire” a făgăduinței, Divinitatea a îndreptat-o nu către un rege războinic (ca, de pildă, David – căruia tocmai de aceea nu i-a fost hărăzit ca el să ridice Templul) și nici către conducători de oști, ci către Solomon, care a adus Pacea înlăuntrul lui Israel și între popoarele vecine, rege care și-a folosit proverbiala-i înțelepciune pentru înțelegerea cu regii din jur (Hiram al Feniciei ș.a.) și s-a consacrat în întregime operei constructive. Căci Înțelepciunea și Pacea sunt cei doi piloni principali ai oricărei zidiri, în timp ce forțele distructive se sprijină pe capacitatea malefic-irațională a gândirii umane și pe spiritul belicos.

Distrugerea, sub orice formă și cu orice motivație, este în sine purtătoare de haos. Înțelegerea, Pacea, Dialogul sunt antonimul generator de ordine rațională al Dezbinării, Războiului și Monologului agresiv. S-ar putea replica: înțelegerea presupune existența neînțelegerii, pacea nu urmează decât războiului, iar dialogul numai după ce părțile intrate în conflict și-au „monologat” susținerea proprie. Din premisa că așa s-a întâmplat în istorie vreme îndelungată nu trebuie trasă concluzia că așa se și cuvine să fie. Mai ales că dintotdeauna au existat și exemple a *contrario*, de felul celui evocat prin haftora de față.

Iată de ce, în serialul nostru de reflecții umaniste, citatul biblic este cel care poate și trebuie să inspire abordări ale actualității (sub specia unei morale și înțelepciuni iudaice) oricât de contemporane: căci ceea ce se cuvine dovedit este că iudaismul tradițional – ca și cel actual – constituie un reper peren într-ale concepției raporturilor reale, dar mai cu seamă ideale dintre oameni, fie grupuri, națiuni ori chiar state, pe

orice treaptă de modernitate și civilizație s-ar afla ele. Altfel spus, recursul la *Biblie* – la *Tora*, *Neviim* și *Ketuvim* – îngăduie să desprindem sensuri morale reînnoite, precum și pilde relevante, pregnante și concludive, ca de pildă situarea în lume a lui Adam și a lui Cain, dilema Avraamică în fața sacrificării lui Ițhac sau oprirea lui David, războinicul, de a ctitori Sanctuarul ierusalimitean. Acest din urmă mare privilegiu i-a revenit înțeleptului Solomon, cunoscut peste veacuri pentru Templul său (al lui Solomon), pentru Judecata sa (a lui Solomon), Cetățile și Bogățiile sale, și chiar pentru... femeile sale. „Împăratul Solomon a iubit multe femei străine, pe lângă fiica faraonului: moabite, amonite, edomite, hitite” (*1 Regi*, 11:1). Împăratul înțelept, după ce a avut și experiența războiului, a înțeles cât de neprețuită este Pacea și câte se pot înfăptui în răstimpul ei. De aceea a cerut ca însuși Templul să fie edificat fără ajutorul fierului, acesta din urmă simbolizând armele de luptă care pot ucide oameni.

În vremuri recente, „fierul” se întrupează în arme dintre cele mai sofisticate, cu imens potențial distructiv. Și chiar dacă, în întrupările sale pașnice, el, fierul, a putut servi, în vremuri moderne, la ridicarea unor mărețe edificii, nu trebuie uitat că tot el le poate distruge, în absența înțelepciunii.

Dar putem noi oare „moraliza” societatea contemporană – ajunsă pe înalte trepte de civilizație, democrație, umanitate – prin exemple date pe o cazuistică biblică de mii de ani în urmă?!

Nu ascund că sunt cititori avizați ai haftorelor care îmi impută folosirea în exces a textelor biblice pentru conceperea unor digresiuni laice cu trimitere la chestiuni arzătoare actuale. Ei îmi cer, în consecință, restrângerea citatelor din profeți,

regi sau din *Pentateuh* – în speță, pericopele folosite de mine ca pandant săptămânal al haftorelor (de pildă – pentru haftora de față –, pericopa în care este vorba despre muncile pregătitoare pentru ridicarea în Pustie [*Midbar*] a Lăcașului Sfânt) –, și axarea nemijlocită pe subiectul actual abordat. Îmi însușesc sugestia, dar amintesc criticilor mei că reflecțiile iudaice profane, ce-mi propun să fac, sunt înainte de toate iudaice și pornesc de la haftore și pericope.

Binele, idealul și proiectul care le unește

Ajuns la haftora celei de a XX-a săptămâni a anului, aş putea face un popas jubiliar, deşi, la propriu, Jubileul ar trebui s-o marcheze pe cea de a cincizecea și penultima haftoră din cele câte există și s-ar cuveni cuprinse în secțiunea de față. Abia atunci ar fi Jubileul – ca o eliberare din misiunea plăcută, dar trudnică de a le evoca pe toate, dar pe care nu mi-am propus să le inventariez în acest volum, scutind cititorul – care, eventual, m-a urmărit, nu întotdeauna fără efort sau nedumeriri privind multiplele și noile întrebări pe care ar fi avut să mi le pună. Se știe că termenul de jubileu vine de la ebraicul *iovel*, desemnând cornul (șofarul) care anunța, de Iom Kipur-ul ce urma la capătul a șapte cicluri de ani sabatici – 49 de ani – eliberarea de orice servitute (a datornicilor, a sclavilor etc.) și refacerea unei egalități sociale primejduite de diferite inegalități, proliferate între anii jubiliari.

În acest sens și haftora a XX-a poate fi considerată jubi-

liară: pentru larga ei viziune asupra condiției umane, în contextul absenței servituții – nu neapărat materiale, grosiere, ci și în formele ei mai „rafinat”, de complacere în marasm, în empiria năclăită de obișnuința cea rea și voința neputincioasă de a gândi și făptui mai binele, altfel spus Binele, considerat de mulți ca fiind de neatins și de aceea situat în zona utopiei. Dar haftora arată că Idealul Binelui scoate în evidență, în primul rând, Binele Idealului. Desigur, se poate trăi și fără Ideal (dovadă, tendința majoră din lumea contemporană), dar aceasta nu însemnează că se trăiește și bine; chiar dacă „societatea de consum și bunăstare” creează această... Iluzie. Refuzându-se idealul, considerat de mulți ca fiind o recuzită îmbătrânită, uzată, depreciată și inutilă, se preferă Iluzia mediatică și consumistă, mai aproape de simțuri (și, ca atare, oferind senzații „mai tari”) decât de suflet. Dar cel care-l înalță pe Om, deoarece constituie partea sa mai „eterică”, mai diafană și fără de greutatea corporalității, este tocmai... sufletul. De aceea el îl înalță pe Om cât trăiește, iar pentru cei credincioși e văzut că se înalță spre ceruri, chiar și când omul nu mai... trăiește. Idealul Binelui dă această *substanță* moral-metafizică sufletului omenesc. Gânditorii moraliști ai tuturor vremurilor au afirmat-o, dar pragmatismul comportării istorice a oamenilor față de ei înșiși, ca și față de alții, a pus-o, adeseori, între paranteze, la adăpostul crezului că omul nu este nici Sfânt, nici Erou.

Profetul Ezechiel, din ale cărui profeții este extras și fragmentul haftorei la care mă refer, știe prea bine că nu toți oamenii pot accede la sfințenie ori la înalte acte de abnegație și credință: mai ales în Diaspora (babiloniană în speță, în care a trăit și el și pe care o considera ca binemeritată pentru con-

damnabila decădere morală colectivă a societății iudaice), unde pragmatismul (politic, social etc.) devenea o condiție a supraviețuirii. Dar profetul nu se ridica împotriva vulgului și îngustimii traiului empiric al acestuia. El sensibiliza aristocrația iudaică (cohanimii, leviții ș.a.) asupra necesității îmbrățișării unui ideal – condiție *sine qua non* nu doar pentru perpetuarea „sufletului colectiv” (al etniei etc.), ci și a demnității individuale. Militant în favoarea individualului pe care-l constituie *etnia* în mulțimea popoarelor, îl îmbină cu universalul, exprimat în noțiunea de Omenie, evident singulară. Templul ierusalimitean exprimă de minune intenția identificării acestui simbol al credinței acreditate local cu cel al spiritului religios universal, al cărui centru era destinat să devină. Ciu-dată această haftora în care Ezechiel (vezi 43:10-12 ș.a.) schițează un *Proiect*, deosebit de amănunțit (vezi de altfel întreaga parte finală a cărții, capitolele 40-48) cu privire la un „Nou Templu din Ierusalim”, care nu se va întrupa, după cum arată comentatorii (Midrașul, Rași ș.a.) în cel de-al doilea Templu, rezidit în sec. VI - V î.e.n., ci într-un Templu universal, de la finele veacurilor de nelegiuiri umane, fiind și cel dintâi al unei ere spre care trebuie să tindă nu doar cei care sunt „circumciși trupește”, ci toți cei care sunt „circumciși cu inima”.

Pentru a clarifica cât mai bine acest Ideal, profetul descria în cele mai mici amănunte cum va arăta „Noul Ierusalim”, convins fiind că fiecare detaliu va fi înțeles ca un simbol al Ideii de Bine. „Tu însă, fiul omului, arată Templul acesta casei lui Israel; ei să-i măsoare Planul și să roșească de nelegiuirile lor” (cap. 43:10). Când Ezechiel a apărut în fața Domnului și L-a întrebat „cum să construiască acești păcătoși acum un atare Templu?”, Divinitatea a zis: acum să studieze

doar Proiectul și eu voi lua acest gen de demers ca și cum s-ar fi și angajat să-l construiescă aievea. Așadar, a trăi în Proiect este divin, a trăi în egoismul nevizionar este meschin. Când meschinăria îi atinge însă și pe cei aleși pentru responsabilități – față de Om și Divinitate –, atunci marasmul nu este doar metafizic, ci și social, politic, general uman. Nu întâmplător, Platon statornicea Ideea de Bine în fruntea sistemului său de idei, iar în dirijarea instituției sale statale ideale îi punea pe virtuoși.

„Proba de foc” de pe Muntele Carmel

Există în viața indivizilor, ca și a popoarelor, situații-limită din care doar *minunea* se profilează ca o soluție de ieșire. Dar minunea zilelor noastre – după cum remarca Albert Einstein – este aceea că azi nu se mai petrec minuni. De unde disperarea, resemnarea sau speranța că totul depinde de oameni și de ordinea *firească* a lucrurilor. Dar nu tot ce este real este și rațional și nu tot ce este rațional e unanim acceptat ca firesc, căci raționalul, ca forță de reglare a solidarității oamenilor (în expresia ei morală) se află în conflict cu iraționalitatea egoismelor individuale – înclinate să acționeze haotic, brownian, distructiv, în structurile omogene – ca și cu dezlănțuirile haotice ale naturii, „înnebunite” uneori, în perioada catastrofelor, ce fac câteodată... legea. De aceea, *firescul*, conceput modern, apare mai curând ca o rezultată a modului de soluționare a tensiunilor dintre rațional și irațional decât ca efect al fiecăruia dintre acești termeni, văzuți în forma lor „pură”. De unde și oportunitatea problematicii minunii, pe

care vreau s-o dezbat aici pe marginea tematicii ultimei haftore. În ea se narează despre contextul în care profetul Eliahu a găsit o „formulă” de soluționare a unei tensiuni maxime ivite în Regatul Israel, condus de Ahab, și pornite dintr-o revărsare de iraționalitate idolatră. Eliahu a recurs, în acest caz, la apelul-limită făcut adversarilor rațiunii de a-și dovedi adevărul prin făptuirea unei minuni, respectiv, să-și implore idolii în care credeau și pe cei 850 de falși profeți ce-i slujeau pe Baal și pe Astartea, să aprindă, fără foc pus de oameni, un rug de sacrificiu pe care se afla un bou înjunghiat. La respectiva demonstrație participă întreg poporul adunat pe Muntele Carmel, loc sacru, unde – după „provocarea” inițiată de Eliahu – trebuia să se decidă opțiunea celor mulți fie pentru continuarea într-ale idolatriei, care adusesese doar nenorocire (secetă etc.) țării, fie pentru credința în tradiția iudaică și în buna orânduire stabilită de cei cu credință în Dumnezeuul Unic.

În urma acestei „încercări”, prin care idolatrii au fost învinși și rușinați, prin incapacitatea lor de a făptui minunea, atât regele Ahab, cât și întreg poporul s-au decis pentru calea cea bună și dreaptă, fapt care a și curmat seceta și dezastrul din țară. Iar pe prorocii lui Baal, în număr de 450, și ai Astartei, în număr de 400, „i-au pogorât la râul Chison și i-au înjunghiat (*1 Regi*, 18:40). Deși soluția aceasta cu „înjunghierea” nu poate satisface gustul omului modern, înclinat să admită pluralitatea de opinii și opțiuni, trebuie spus totuși că din cele narate în haftore se desprinde o pildă cu semnificație și aplicabilitate perenă. Profeții mincinoși, autoprezentați în situațiile cele mai critice ca făcători de minuni, dar, în fapt, demolatori ai bunelor rânduieli și ruinatori de țară, nu trebuie să acționeze nestingheriți. Aduși, la un moment dat, de un popor

derutat și ușor manevrabil într-ale idolatriei, să-și instaleze puterea idolilor lor „făptuitori de minuni”, ar trebui ca la primul eșec al *minunii* promise de ei să fie izgoșiți din cetate. Iar un anumit exercițiu de acest fel conduce la perceperea „monedei calpe” și ferește poporul de demagogiile care fac ca moneda umană cea rea și falsă s-o alunge de pe piață, devenită „liberă”, pe cea bună. Pentru ca poporul să poată distinge între falșii propovăduitori de „minuni” și adevărata elită de clarvăzători, încercarea (testul) lui Eliahu este pilduitor și pentru faptul că „unul poate învinge 850”, cum este, de altfel, numită haftora cu pricina.

Eliahu Hanavi, comparat chiar cu Moșe (pentru lupta sa antiidolatrică, credința în Dumnezeu Unic, ca și pentru conflictul său permanent cu stăpânitorii corupți și cu vulgul ușor manipulabil, cum am zice azi), se dezvăluie în haftora ca un model de rezistență în fața nedreptății, ca un „fanatic” al realităților sociale și umane *minunate în ele însele*, în măsura în care sunt străbătute de dumnezeire, adică de moralitate și dreptate.

Eliahu, eroul haftorei, necuprins în gruparea de cărți expres afectată profeților (*Neviim*), care-i cuprinde doar pe cei trei mari și pe cei 12 „mici”, poate fi regăsit însă ca și alții, din cei 48 de profeți și 7 profetese, în alte locuri ale literaturii. Sunt deci profeți care pot fi găsiți pretutindeni. Ei trebuie să fie doar *recunoscuți*. Atunci, ca și în zilele noastre!

*

Pericopa săptămânală, în tandem cu haftora, relevă topirea vițelului de aur făurit de idolatrii din pustie; haftora se în-

cheie cu nimicirea profeților mincinoși într-ale idolatriei.

Pentru ca poporul să poată distinge între falșii propovăduitori de iluzii sau / și spaiame și adevărata elită de clarvăzători ai unui neam, minunea promisă de cei dintâi trebuie să devină făptuită, ca în exemplul dat de profetul Eliahu. Dar orice minune nu poate fi decât o excepție în ordinea lucrurilor. De aceea, însăși această ordine se cuvine a fi... minunată.

Înșiși comentatorii haftorei remarcă faptul că, dacă oamenii de probitate, neînfricarea, dar și „fanatismul” lui Eliahu pot câștiga o bătălie – ca aceea dusă cu Ahab și cu norodul ce-l urma –, războiul cu idolatria (mitul peren al „vițelului de aur”) este mult mai de durată și ține atât de minunea cuvântului demascator și convingător, cât și, mai ales, de exemplul călăuzitor mereu reînnoit de „elitele” tuturor vremurilor. Căci omul sfințește locul și nu idolii despuiți și strălucitori în care unii oameni pot crede un timp sau chiar mai mulți, o anumită vreme, dar niciodată toți și pentru totdeauna. Trebuie însă ales momentul cel mai potrivit când să fie arătat că idolul sau cei idolatrizați – poate că și mediatizați astăzi – sunt... înșelători!

Edomiții din „Țara Răutății”

Contenciosul relațiilor poporului evreu cu celelalte populații semite din zonă este destul de încărcat încă din antichitate: nenumărate mărturii din *Tora*, *Neviim* etc. o atestă.

Haftora de față valorifică un text sugestiv din profetul Malahia (Maleahi) – ultimul din seria profeților cuprinși în *Tanach* și care a profețit probabil între 475 și 450 î.e.n., respectiv în epoca de după restaurarea Templului din Ierusalim, și oferă cu relevanță fragmentul: „«V-am iubit», le zice Domnul. Și voi ziceți: «Cu ce ne-ai iubit?», «Nu este Esau frate cu Iacov? Și totuși l-am iubit pe Iacov»”. Domnul răspunde la insistența interlocutorului uman de a explicita prin ce anume își manifestă Forul Divin dragostea față de iudei, arătând că El a dovedit-o prin multe, între care, de exemplu, prin înfrângerea inamicilor edomiți, care, ori de câte ori se vor ridica împotriva lor „...veți vedea că vor fi din nou învinși” (*idem*, 1:4) pentru că edomiții sunt din „Țara Răutății”, unde s-au depășit culmile răutății și constituie „poporul pe care S-a

mâniat Domnul pentru totdeauna” (*ibid.*, 1:4). De remarcat că, în *Tanach*, asemenea afirmații nu sunt foarte frecvente, nici chiar în legătură cu marile popoare idolatre și cuceritoare din antichitate, creatoare ale unor mari imperii de felul celui egiptean, asirian, babilonian, persan. E drept, însă, că acest din urmă imperiu, după ce Cyrus îi înfrânge pe babilonieni (sec. al VI-lea î.e.n.), iar Cambyse pe egipteni (sec. al VI-lea î.e.n.), duce la o întoarcere a evreilor în Palestina, la refacerea unei vieți cvasi-statale în Iudeea (zădărnicită însă, în bună măsură, de edomiți).

Inițial, fiii lui Israel se apropiiau cu dragoste frățească de edomiți (*Tora* interzicea ura față de edomiți, vezi *Deuteronom*, 23:7-8), evitau orice conflict armat cu ei, până ce David, apoi Solomon și, ulterior, Ioram, puși în fața unui comportament perfid al edomiților (ce depășea granițele relei-credințe), au fost nevoiți să poarte războaie cu aceștia. Edomiții au jubilat la distrugerea Primului lăcaș sfânt de către Nabucodonosor (în Psalmul 137:7 scrie: „Adu-ți aminte, Doamne, de edomiți, care, în ziua Ierusalimului, au spus: transformați-l în ruine până la pământ”), iar peste veacuri, un edomit (convertit la mozaism), ca Antipater și fiul acestuia, Herodes, au contribuit la distrugerea celui de-al Doilea Templu. Când trupele lui Titus au asediat Ierusalimul, 20.000 de edomiți, trimiși, chipurile, în sprijinul evreilor, au trecut de partea romanilor, au provocat dezordini, au jefuit în Ierusalim (I. Flavius, *Războiul iudeilor*, 4, 7). Profeții Israelului nu au josit edomiții și atât Ieremia (49), Ezechiel (25, 35, 36), cât și, mai târziu, Maleahi – iar în vremuri mai recente, chiar un istoric ca Flavius – vor înfieră dușmănia acestui popor față de iudei. Oare toate acestea nu prezintă triste constatări valabile și pen-

tru zilele noastre, în care urmași ai edomiților sunt gata să sugrume Israelul – fapt pentru care Forul Divin va trebui din nou să facă dovada că-l iubește pe Iacov, respectiv pe Israel, în speță pe urmașii contemporani ce-i poartă numele?

Dar revenind la haftoră și la simetria acesteia cu Pericopa săptămânală – în care e vorba de ura lui Esau față de Iacov –, comentatorii remarcă nu doar apropieri de conținut, ci și maniera „dialogată” în care sunt scrise cele două texte, primul (din Maleahi) sub formă de dialog între iudei și Divinitate, secundul, de discuție între Iacov și tatăl său Ițhac (pe care Esau îl „slujește” necondiționat și fanatic).

Este semnificativ și chiar concludiv faptul că haftora, respectiv profeția lui Maleahi, valorifică virtutea și ipostaza tocmai a celui care dialoghează (interpelează), și nu doar în privința voinței părintești (uneori arbitrară), ci și a celei divine, chemată să se explice și să se justifice. Prin această contribuție ideatică, ultimul din succesiunea de profeți de care vorbește *Biblia* evreiască marchează un moment nou, primenitor, cu valențe filosofice certe în evoluția gândirii mozaice dezvoltate în climatul post-babilonian. Modalitatea dezbaterii în contradictoriu (nu doar între oameni, tip Iacov – Ițhac etc., ci și între om și Divinitate) duce la instalarea unei atmosfere filosofico-teologice nemaiîntâlnite în literatura profeților. Cum știm, în *Tora* etc., Dumnezeu nu stă de vorbă cu poporul în mod nemijlocit, ci o face prin intermediari inspirați, presupuși a fi exponenți ai cuvântului Său. Și Maleahi este unul dintre aceștia, dar revelația sa insistă tocmai pe punerea în contact dialogal nemijlocit a celor care cer motivații pentru calea sfântă, recomandată de Legea mozaică, și de Cel în numele căruia Legea este promulgată. Interlocutorii umani

vor, de pildă, să afle: de ce păcătoșii sunt uneori mai „răsplătiți” decât virtuoșii – atât la scară individuală, cât și colectiv-etică; de ce altarul Domnului este uneori pângărit tocmai prin jerfe și preoți care dezonoarează cultul; de ce, uneori, triumfă nedreptatea și neadevărul, iar învingătorii sunt cei răi. Dacă Forul Divin îi critică pe oameni pentru păcatele lor, oamenii își rezervă dreptul de a-i critica pe trimișii Domnului (sau chiar pe El), atunci când nu sunt elucidate căile și oferite împrejurările ieșirii din păcat.

Dialogul (prin comparație cu monologul) critică (nu e pasiv) ideea că omul trebuie să fie pe placul Domnului, dar relevă și condiția reversibilității acestui enunț: ideea unui Dumnezeu al întregii omeniri, a cărui putere creatoare fericește întreaga umanitate – căci, în ultimă instanță, întreaga omenire adoră într-un fel sau altul Divinul. Iată doar câteva aspecte pregnante prin care Maleahi, dezvoltând gândul filosofic al unor profeți înaintași, inaugurează epoca teologiei filosofice. Nicio urmă de credință care să suporte epitetul de „oarbă”; nicio urmă de prescriere „halahică” a unei ritologii a „sacrificiilor fără sens”, nicio rupere a logosului divin de rațiune și de ethos uman.

Haftorele au în epicentrul lor înțelepciunea profeților, iar comentariul nostru de față caută o valorificare a acestora din perspectiva actualității unui dialog interuman între Iaacov și Esau, luminat de dialogul continuu dintre om și Divinitate.

Profetul Hosea și regenerarea prin moralitate

Cu fiecare nouă haftoră, contactul cu textele pline de semnificații ale profeților se diversifică. Iar corespondența dintre fiecare haftora și pericopa săptămânii iradiază înțelegeri tanahice care sporesc uimirea în fața concepției „structuraliste” ce a prezidat reunirea, în același Corpus, a atâtor texte separate, dar convergente. Poate că de aceea Cartea Cărilor reprezintă „matricea” oricărei cărți dedicate Omului și relației sale cu Esențialul, cu absolutul.

Un autor ambițios, ca G. Polti, încerca, cu decenii în urmă, să esențializeze condiția umană, relevând 36 de situații dramatice (chiar titlul respectivei cărți, apărute în limbi de circulație) dispuse cumva ca elementele din Tabelul lui Mendeleev. Oamenii, faptele, acțiunile, gândurile, moravurile, caracterele ș.a.m.d., în concretitudinea sau în reflectarea lor imaginativă, nu urmau decât să releve „forme pure” sau combinate ale unor... elemente.

Mă încumet să spun că în Cartea Cărților puteam găsi o asemenea „Tabelă”, făcută însă pentru o arie de cuprindere a general-umanului, uimitoare pentru puterile intelectuale ale omului acelor vremuri, cu mii de ani în urmă. Dar când acel om era profet sau colportor de „spuse divine”, parcă nimic nu te mai miră!

În haftora de față, numită Muntele Sionului, Vaivrah Iacov, ni se prezintă un fragment din scrierea lăsată de profetul Hosea (Osea), cel care a profețit, se pare, în statul Israel, în a doua jumătate a secolului al VIII-lea î.e.n., fiind nu cu mult mai tânăr decât Amos, sau, cum stă scris în chiar textul tanahic: „Cuvântul Domnului, spus lui Osea, fiul lui Beerî, pe vremea lui Ozia, Iotam, Ahaz, Ezechia, împărații lui Iuda, și pe vremea lui Ieroboam, fiul lui Ioas, împăratul lui Israel”. Era pe vremea când regele Menahem al Israelului plătește tribut puternicului rege asirian Tiglat Phalasar al III-lea, urcat pe tron în anul 745 î.e.n.; însă aceasta n-a împiedicat ca o parte suspusă a societății israeliene să trăiască în opulență, să practice desfrâul, să cocheteze cu pluriteismul, să favorizeze un asimilism cu masa noniudaică, ceea ce, firește, a stârnit mânia deosebită a profetului. Mai ales că proastele năravuri pătrundeau adânc și în rândurile poporului „de jos”, de regulă mai obidit și de aceea... mai virtuos. În acest din urmă sens, Hosea va dezvolta chiar o „teorie”, pe cât de bizară, pe atât de incitantă: dependența moralității și credinței de condiții „deșertice”, opuse îmbuibării, desfrâului, tentațiilor politice și materiale, idolatre și frivole, ale vieții de luxură a orașelor și a claselor avute. „De aceea, iată, o voi ademeni și o voi duce în pustie, și-i voi vorbi pe placul inimii [spune Dumnezeu]” (*Hosea*, 2:14). Nu întâmplător i-au fost date și a primit

poporul evreu tocmai în Pustiu Tablele Legii, codul său moral, cu atât mai asimilabil, cu cât populația fusese acolo mai departe de ispitele ce ar fi putut s-o îndemne să nu aprecieze în modul cuvenit severele prescripții ale legiurii optimei comportări. Și chiar dacă și acolo și-au încropit vițelul de aur, distrugerea idolului a fost mărturie a faptului că existau împrejurări favorabile curmării idolatriei. Să deducem de aici că, pentru menținerea credinței și moralității mozaice, „pustia” reală ori simbolică, cumva ca și acel *memento mori* – în alt plan metafizic –, constituie un dat al condiției umane iudaice, cunoscută însă ca fiind mai aproape de hedonism decât de schivnicie? Este, oricum, un subiect de meditație. Se află schițată în întrebare o situație tipică, de atâtea ori reiterată în practica morală sau religioasă a omenirii. Chiar dacă o „pustie” reală nu ar fi de recomandat celor care se îndepărtează de etica iudaică – a credinței și a transpunerii în situația celui sărman, pentru a declanșa un proces de iubire și ajutorare a celui în nevoie (virtute cardinală în mozaism) – depărtarea, măcar „*in mente*”, de patima îmbuibării și puterii „în și pentru sine” sunt prescripții metodice pentru cei care și în zilele noastre fac din propriul eu un idol servit copios de birocratie, de putere, de indiferență față de semenii.

Hosea se revoltă contra rătăcirilor pe care le constată printre ai săi, denunță încălcările morale ca pe un factor de slăbire a coeziunii spirituale interne a poporului. Profetul râvnește să-și vadă coreligionarii din nou uniți ca o familie, unită afectiv-moral în virtute și în credință de o asemenea manieră, încât Dumnezeu ocrotitorul să poată fi considerat drept soțul acestei unite familii. Hosea creează o nouă sintagmă: Dumnezeu, soțul lui Israel; nu tatăl, nu prietenul, nu stăpânul, ci...

soțul lui Israel.

Hosea, purtătorul de cuvânt și trimisul Domnului, este îndemnat de acesta să se însoțească totuși cu poporul, fie și decăzut, aluzie la necesitatea de a duce cuvântul Domnului într-o colectivitate detracată, care se cuvine însănătoșită dinlăuntru, practic, prin refacerea unei familii virtuozose, transformată în mod afectiv prin modificarea unor factori ai vieții materiale, din însuși sânul celor căzuți în nelegiuire.

Textul hosean are referiri și asemuiuri cu familia lui Iacov, a lui Moise și chiar a lui David, triptic care i-a dat lui Israel *Tora*, Coroana profeției și Regalitatea. Intenția profetului este de a marca legătura, dar și distorsiunile posibil să intervină în trecerea de la familie la proprietate (ca factor alienant uneori) și Stat ca națiune unită întocmai ca și o mare familie, văzută uneori – reminiscențe din trecut – ca o entitate tribală ce urmează să-și păstreze identitatea etnică prin coeziune internă și credință. Discutabilă, firește, concepția „sociologică” a profetului, dar lăudabilă viziunea etică, adânc ancorată în valorificarea „organicității vieții de familie” și chiar a organicității „cosmosului viu și fertil”.

Toate tezele din cugetarea lui Hosea gravitează în jurul conceptului de evreime – familie unită prin afecțiune umană și dumnezeiască. Dumnezeu aparține doar acestei familii iudaice: din păcate, aici e o limită gravă, dar explicabilă istoric, la profetul de care ne ocupăm.

Spiritul afecțiunii familiale introduce în textul lui Hosea o limitare ontologică neîntâlnită la alți profeți. Sunt numeroase momente de indignare divină pedepsitoare. Dar când cel ce pedepsește e soțul mamei, tatăl familiei, o face nu fără părere de rău, nu fără speranța că cel pedepsit va reveni pe calea cea

bună. Stă dovadă pentru o atare limitare întregul text hosean: după diatriba alegorică, încărcată de asprime, de la 1:2-3 și până la 2:13, urmează la 2:14-16 propoziții întru totul mângâietoare.

La rândul ei, pericopa, simetrică haftorei de care ne ocupăm, abundă în exemplificări de bunăvoință dumnezeiască față de Iaacov, David ș.a., care aveau și ei la activul lor unele inconsecvențe morale, pe care, chiar dacă Pronia le-a trecut cu vederea, poporul nu le-a dat uitării.

Marele nostru hermeneut al *Torei*, M. L. Malbim, a adus în cele de mai sus o tălmăcire moralizatoare în multe privințe: după el, faptele reprobabile de „înșelătorie” (ale lui Iaacov față de Esau și Isaac etc.), evocate atât în pericopă, cât și de Hosea, și-ar avea rațiunea în aceste texte doar pentru a contracara posibilul răspuns ironic al celor admonestați de divinitate – pentru imoralitatea lor – și care, în replică, ar folosi episoadele scăderilor morale ale protopărinților „exemplari”, ca un percutant alibi. Căci atunci când profetul biciuiește înșelăciunea și normele mincinoase, poporul i-ar putea răspunde că și Iaacov sau Laban ori David s-au dedat la acte de înșelătorie etc.

Deci, chiar dacă Dumnezeu nu pedepsește atari distorsiuni morale – la marile modele, considerându-se omenеști –, poporul le sancționează, prevalându-se de asemenea situații arhetipale. Căci omul de rând, văduvit de sentimentul responsabilității proprii sau educat în spirit paternalist, tinde să considere modelele ca fiind total neprihănite: azi, ca și în vremurile de demult, cei răi se vor agăța de orice slăbiciune depistabilă (chiar și cu lupa) „la nivel înalt”. Marile modele se cuvin, de aceea, a fi exemplare pe cât de posibil este acest lucru

din punct de vedere omenesc, sau, dacă nu..., dumnezeiesc. Și asta o putem afla încă din haftora de față!

Mesaj de pace și bună vecinătate

Abia ne-am referit la edomiți în penultima haftoră și iată că și în haftora de față tot despre ei este vorba: iată că acești „frați inamici” ai lor au reprezentat o preocupare permanentă pentru iudei. Profeții vizionari intuiau că relația evreilor cu edomiții va fi tensionată „în veac”. În haftora de față, profetul Obadia, a cărui carte nu conține decât 21 de versete, dă cea mai întinsă caracterizare acestei situații. Inimiciția „fraților inamici” este invers proporțională cu distanța spațială dintre ei și direct proporțională cu „distanța lor psihologică”. Când cei apropiați nu se pot iubi, prin „internalizarea” reciprocă a năzuințelor lor, atunci se urăsc mai abitir ca străinii. Nu „străinătatea”, respectiv alteritatea lui Iacov, e urâtă de Esau ori de nepotul său Amalek, ori de nepoții nepoților lor, ci proximitatea generatoare de „material comparativ”, invidie și dușmănie. Asta acum mai bine de 2.500 de ani. Dar cum stau lucrurile în zilele noastre?!

Suntem în anul celei de-a 68-a aniversări a declarării in-

dependenței statului Israel. Acum 68 de ani, britanicii s-au retras din Palestina. Ben Gurion anunța întemeierea statului Israel. Cerea conjugarea eforturilor pentru dezvoltarea regiunii Orientului Mijlociu și pentru cooperare din partea statelor arabe. În replică, șase națiuni arabe – Siria, Iordania, Egiptul, Irakul, Libanul și Arabia Saudită – invadează Israelul. Sunt de 40 de ori mai mulți decât evreii.

Ascultând parcă îndemnul prorocului Obadia, de peste milenii, care glăsuia: „Vom fi nevoiți să mergem împotriva Edomului ca să ne războim cu el.” (*Obadia*, 1), Israel speră totuși că „ziua Domnului este aproape pentru toate neamurile”, dar, „cum au făcut, așa li se va face, faptele lor se vor întoarce asupra capetelor lor” (vezi *ibid.*, 15), Israelul pierde însă, în acel moment, Vechiul Ierusalim. Arabii câștigă 30% din pământul acordat Israelului prin Planul de împărțire. „Dar mântuirea va fi Muntele Sionului, el va fi sfânt, și casa lui Iaacov își va lua înapoi moșiile” (*Obadia*, 17). La al doilea armistițiu, violat de evrei și de arabi, Israelul recâștigă teritoriul pierdut plus încă un teritoriu. Controlează 73% din Palestina.

După războiul de independență (1948-1953), Israelul face progrese în constituirea unui stat de drept și democrație cu libertăți pentru întreaga populație a țării, în care mai rămăseră cca 150.000 de palestinieni. Ceilalți palestinieni, fugiți, s-au pus și ei „să construiască... o problemă palestiniană”. Invidia, rivalitatea și dușmănia ancestrale încep a fi alimentate și de discrepanța dintre „modelul” căii israeliene, de pe o parte, și al căii palestinienilor, pe de altă parte. Tensiunea sporește până ce izbucnește Criza Suez-Sinai (1953-1957), atacurile teroriste palestinienilor (1958-1962), acțiunile O.E.P. (1964),

toate culminând prin riposta dată de Israel în acel Război de șase zile (iunie 1967). Urmează însă un Război de uzură (1968-1970), culminând și acesta cu Războiul de Iom Kipur (6 octombrie 1973), când trupele israeliene traversează în cele din urmă Suezul, încercuind armata egipteană.

Acest din urmă război (care fatalmente nu s-a putut dovedi și „ultimul”, în Orientul Mijlociu sintagma de „ultimul război” având cu totul alt conținut decât cel folosit în Europa etc.) începe, poate, să convingă o parte din lumea arabă că pacea, chiar rece, este de preferat războiului fierbinte: israelienii optând pentru negocierea cu oricare dintre adversarii doritori de pace. Un referendum israelian (noiembrie 1974) indică faptul că 75% din respondenți (votanți) optau pentru varianta Pace.

Conflictele interarabe sporesc și ele, izbucnind războiul civil din Liban și apoi alte conflicte locale, care adevereau întrucâtva spusa străveche a lui Obadia la adresa Edomului: „Toți cei uniți cu tine te-au izgonit înapoi până la hotar” (*Obadia*, 7).

În 1977, Partidul Likud învinge Partidul Muncii: provocările și pretențiile palestinienilor produc iritări continue și intransigență la israelienii mai încrezători în deznodământul întrevăzut cu milenii în urmă de profetul Obadia: „Izbăvitorii se vor sui pe Muntele Sionului, ca să judece muntele lui Esau” (*Obadia*, 21).

Dacă, din punct de vedere religios, această profeție este pe deplin legitimă și dinamogenă pentru israelieni, din punct de vedere politic se pare că mai este încă de străbătut un drum lung și pașnic până ce Israelul, împreună cu „înțelepții din Edom” vor arbitra pacea pe... muntele lui Esau: de unde

și importanța intenselor negocieri și oferte de pace – de la Camp David și Madrid (1991), de la Washington ș.a.m.d. –, pământurile păcii rămânând deschise. Între reprizele de „luptă pentru pace”, alte conflicte, însă: cu Libanul, cu Irakul. În 1987 începe Intifada (răzvrătirea din Teritorii împotriva Israelului), iar Războiul din Golf (1990) configurează un tip „inedit” de primejdii, care verifică, în alți termeni, inimiciția tradițională față de evreii din Israel în lumea Orientului Mijlociu. Dar cine crede în iudaismul profetic crede și în profeția lui Obadia despre arbitrarea păcii „pe muntele lui Esau” (*ibid.*)! Speranța și universalismul rămân virtuți cardinale ale lumii evreiești dintotdeauna, chiar și în ipostaza, relativ recentă, de lume național-israeliană reînnoită: speranța că proximitatea spațială va duce în cele din urmă nu la enclavări „tribale”, ci chiar la o proximitate psihică – prin internalizarea valorilor originale ale învățaturii avraamice (pe când familia patriarhului îi cuprindea laolaltă și pe Sara, și pe Agar, cu fiii lor). Un minunat film sugera: chiar dacă Agar și fiul ei au luat calea pustiei, n-au purtat niciun resentiment restului familiei lui Avraam. Fie ca viitorul să confirme această viziune, artistică de astă dată!

Păcatul de neiertat al denaturării adevărului

Prestigiul profeților „impune chiar și dușmanilor lui Israel”. O lucrare deosebit de dușmănoasă Statului și Creației lui Israel – mă refer la scrierea lui Roger Garaudy, intitulată *Miturile fondatoare ale politicii israeliene* (Editura Altip, 1998) –, este construită pe contrapunerea așa-ziselor „mituri” teologice mozaice ale *Torei* [respectiv, „mitul” promisiunii patriarhale („Urmașilor tăi voi da pământul acesta de la fluviul Egiptului până la fluviul cel mare al Eufratului” – *Face-rea*, 15:18); „mitul” poporului ales („Așa zice Domnul Dumnezeu evreilor. Israel este fiul Meu, întâiul meu născut” – *Ieșirea*, 4:22); „mitul” lui Ioșua sau al „purificării etnice” („Ioșua împreună cu toți israeliții au trecut de la Lachis la Eglon... și a trecut prin ascuțișul săbiei toată suflarea din ea...” – *Ioșua*, 10:34-36)], adevărurilor universaliste ale profeților biblici. Ca și cum o parte a *Tanachului*, recte *Neviim*, ar fi redactată în cu totul alt spirit și cu alt sens decât

Pentateuhul sau *Ketuvim*. Dar strădania acestui autor, convertit la islamism, fiind să demonstreze că „actualul stat al lui Israel nu are niciun drept de a se prevala de înfăptuirea proiectului divin profețit pentru o eră mesianică”, el va invoca demagogic critica profețiilor făcută Iudeei și Israelului (regilor și poporului acestora) drept argument contemporan împotriva legitimității moral-teologice a noului Stat evreiesc, reclădit în urmă cu aproape trei sferturi de veac. Demersul nu este original și-l putem regăsi chiar și la unii fanatici integriști evrei, care nu acceptă revenirea poporului sfânt în Țara Sfântă decât **în... eonul mesianic**; așadar, argumente comune, chiar dacă puse în serviciul unor ideologii total divergente: în cazul lui Garaudy însă, mai intervin și interese politice greu de disimulat, dar acoperite prin referiri... tocmai la profeți.

Nu aș fi început cu digresiunea de mai sus dacă în argumentația fostului marxist convertit la islamism, Roger Garaudy, nu ar fi intervenit, în mai multe rânduri, și referirile la profetul Amos, cel din ale cărui texte se constituie haftora de față, axată pe tema păcatului vinderii lui Iosif. Doar că păcatul reproșat de filosoful francez lui Israel și, în general, sionismului politic este că „nu decurge din credința iudaică, ci din naționalismul și colonialismul european din secolul al XIX-lea”. Așadar, Ereț Israel, stat neocolonialist în plin sfârșit de ev XX și de mileniu doi, clădit pe o mentalitate și o stare de spirit total antiprofetice: iată ce va clama, pe tot întinsul pamfletului său, Roger Garaudy.

Dar să revenim la păcatele înfierate de Amos lui Israel. „Așa grăiește Eternul: pentru patru păcate nu iert pe Israel”, dintre care ultimul este că „l-au vândut pe neprihănitul slujitor de Adevăr pe bani” (cf. *Amos*, 2:6). Abarbanel și Malbim

comentează că celelalte trei păcate ale Iudeei și Israelului au fost: idolatria, desfrâul, vărsarea de sânge. Al patrulea păcat, care, cum arătam, consta din vinderea adevărului celui neprihănit pe bani, își avea particularitățile sale în fiecare din cele două state evreiești și, pentru ambele, era considerat ca fiind, în cel mai înalt grad, blasfemator. Abarbanel intră în diverse dispute cu teologii creștini, aducând argumente istorice convingătoare, potrivit cărora, în credința mozaică, necinstirea adevărului, prin vinderea lui, este o vină capitală în sine.

De remarcat că în cartea lui Amos, înainte de fragmentele biciuitoare împotriva lui Iuda și Israel, sunt inserate fragmentele nimicitoare adresate împotriva Damascului, Gazei, Tirului, Edomului, Moabului (*ibid.*, 1:3-2:1), care, prin pornirea lor crudă și dorința de a vărsa sânge, i-au atras și pe evrei pe acest drum al ostilității și cruzimii. Profetul nu e părțitor: nu avertizează și nu biciuește doar popoarele vecine, care se închină idolilor, ci și – poate chiar în primul rând – propriul său popor, cu o menire deosebită în salvagardarea adevărului și neprihănirii, în asigurarea dreptății și păcii pentru cei năpăstuiți. Căci, dacă „ei doresc să vadă țărâna pământului pe capul celor sărmani, și calcă în picioare pe cei nenorociți” (*ibid.*, 2:7), atunci Dumnezeu revarsă asupra poporului, pe care-l vrea exemplu de virtute, toate năpastele lumii: în cele dintâi îl condamnă la risipirea în diasporă: „Vor pribegi atunci de la o mare la alta, de la miazănoapte la răsărit...” (*ibid.*, 8:12), într-un nou Pustiu, în care să se dezbrace de năravuri și să-și întărească încrederea în bunele moravuri: „Căci, iată, voi porunci și voi vântura casa lui Israel între toate neamurile, cum se vântură cu ciurul” (*ibid.*, 9:9), însă „fără să cadă un singur bob la pământ” (*ibid.*). Experiența de Dias-

poră a evreilor a făcut, pe parcursul a două milenii și jumătate, să cadă multe boabe la pământ. Dar iată că s-a adevărit profeția lui Amos și a venit „vremea aceea”, când s-a ridicat din nou „cortul lui David”; i-au fost „drese spărturile” și a fost iarăși „cum era odinioară” (*ibid.*, 9:11): „îi voi sădi în țara lor și nu vor mai fi smulși din țara pe care le-am dat-o, zice Domnul, Dumnezeul tău” (*ibid.*, 9:15). Profetul Amos, unul dintre cei 12 profeți „minori”, a trăit în regatul Israelului în timpul lui Uziah, regele lui Iuda, și pe vremea lui Ieroboam, regele lui Israel. Triseculara dăinuire a profețiilor, autori de texte scrise, începe cu Amos, care a profețit cam între anii 780-743 sau, cel puțin, a trăit în acest răstimp. Se considera „un om obișnuit”, un modest păstor din Tecoa; ceea ce nu i-a împiedicat atât pe regi, cât și pe marii rabini să-i ia în seamă sumbrele prevestiri cu privire la iminența Diasporei evreiești. Cu atât mai mult, cu cât nu erau doar profețiile unui profet extatic și oral, ci rodul unor prime consemnări scrise, deci documentare, fapt pentru care și azi, după mii de ani, poate fi întreprinsă hermeneutica unor atari texte.

O filipică antiidolatră marchează textul profetului: iudaismul se confundă la el cu confesionalismul mozaic. Dar, în același timp, și cu elanul național-etnic sprijinit pe credința în *Elohei haȘevaot*. Este rațiunea pentru care tema societății și statului, ca atare, este o parte componentă a sistemului de gândire amosian. Evreilor le este hărăzită, deopotrivă, o Credință și o Țară. Poporul evreu, luat în calitate de entitate socială, îi datorează o Credință lui Dumnezeu, iar acesta, în mod contractual, le făgăduiește evreilor o țară. Abaterile de la Credință dreaptă, etică, chiar și sub forma unor nelegiuiri individuale, conduce spre Diaspora întregii colectivități – date

fiind responsabilitățile acesteia întru apărarea Binelui și Dreptății. Remarca este valabilă și pentru alte popoare, ca de pildă cele menționate de Amos la începutul cărții sale. O pedeapsă comună le poate hărăzi însă și un destin comun, oarecum supraetnic, respectiv o înțelegere între ele. Israel renăscut, după lunga lui Diasporă, poate fi destinat, în bună tradiție amosiană, unei conviețuiri prefigurate de etica Dumnezeuului unic și potrivit căreia Pacea și Respectarea adevărului sunt virtuți supreme.

Or, în viziunea unor antiisraelieni și antisioniști, ca Roger Garaudy, incriminările la adresa sionismului politic și a actualului Stat Israel sacrifică tocmai adevărul relației intime dintre viziunea profetică iudaică despre „Israelul ceresc” și realizarea aieva, în Orientul Mijlociu actual, a unei țări democratice, prospere, cu un stat de drept și un pluralism politic exemplar.

Discutând toate aceste realități dintr-un unghi de vedere partizan, antiisraelian, Garaudy are cinismul să denunțe „crima sionistă” și „să apere iudaismul profetic împotriva unui sionism tribal... care nu reține din marile tradiții ale iudaismului decât ceea ce ar justifica, printr-o interpretare literală”, o „politică sângeroasă de agresiune și de impostură” (Garaudy, *op.cit.*, p. 18). Asemenea alegații fac să i se potrivească deplin lui Garaudy cele spuse de Amos, și reproduse în haftora de față, despre păcatele celor ce vând pentru bani adevărul.

Literatura agadică pune în legătură acest enunț din Amos cu descrierea și explicarea vinderii lui Iosif cel drept (simbol al adevărului), în pericopa săptămânală. Este singura temă tangentă între fragmentul *Torei* și Amos, de înaltă relevanță, stând însă drept dovadă pentru infirmarea alegațiilor

despre o pretinsă neconcordanță între teze ale *Torei* și previziunile profetilor.

Iudaism și universalism

Cu fiecare nou profet (din textele cărora se nutresc haftorele săptămânale), „revelația” divină se dovedește mai progresivă și mai cuprinzătoare. Sistemul de idei iudaice se întrecește cu aspecte pe care, în timp, comentatorii le vor adapta și explicita pe măsura necesară contemporaneității lor. Haftora de față se axează pe un verset din Ezechiel dedicat unei perspective de reîntoarcere, reaşezare și reunificare a popoului evreu după exilul babilonian. Textul are referire istorică certă, dar cu trimiteri care depășesc cu mult acest cadru și asupra cărora voi stăruii cu precădere.

„Și să le spui: Așa vorbește Domnul Dumnezeu: Iată, voi lua pe copiii lui Israel din mijlocul neamurilor la care s-au dus, îi voi strânge din toate părțile și-i voi aduce înapoi în țara lor” (*Ezechiel*, 37:21). Reîntoarcerea, reaşezarea și reunificarea ca neam („Voi face din ei un singur neam în țară, pe munții lui Israel”, *Idem*, 37:22) este însă propovăduită de profet nu atât sub specia „etnicului”, cât a... inter-naționalu-

lui, recte a menirii în lume a societății iudaice de după exil. Or, tocmai sub acest aspect, demersul profetului-poet Ezechi- el, care a profețit cu peste 2.500 de ani în urmă, este de o ac- tualitate... cutremurătoare.

Israelul, ivit ca stat și națiune modernă cu peste o jumă- tate de secol în urmă – prin readunarea, reaşezarea și reunifi- carea unei părți din evreimea globului –, nu se poate asemăna nici cu entitățile naționale produse de ideologiile secolului trecut și, bineînțeles, nici cu etnocrațiile unor vremuri stră- vechi, revolute. Participarea și angajarea Israelului modern, a națiunii evreiești contemporane, la eforturile de mondializare, pe toate planurile, ale civilizației și culturii cu precădere, sunt de ordinul evidenței; chiar în mai mare măsură decât realiza- rea acestui deziderat în planul regional, politic, măcinat de conflicte anacronice, dar dureros de reale.

Aici și acum voi zăbovi însă asupra problemei abstracte, oarecum metafizice, a unității omenirii, a participării evreilor de pretutindeni și a națiunii evreiești, constituită relativ recent ca stat, la o atare tendință universalistă; dar tocmai într-un moment de afirmare a preaplinului unei etnicități complexe recuperate! Antinomia unei atari situații este însă doar apa- rentă atunci când particularul reprezintă încarnarea concretă a universalului: întocmai așa cum individualul este purtătorul „de drept” și „în fapt” al universalului.

Asemenea gânduri l-au frământat cu milenii în urmă pe Ezechi- el: să rămână oare generația noastră de „profeți poziti- viști”, adică de viitorologi ai neamului lui Israel, mai prejos?! Se zice, într-un text atribuit lui Baha’u’Ilah (fondatorul cre- dinței Baha’i), că Dumnezeu a făcut un legământ cu omenirea să nu o lase niciodată fără călăuzire. De aceea, în fiecare epo-

că, El trimite un Educator Divin, care aduce oamenilor din vremea Lui călăuzirea divină adaptată necesităților vremurilor respective: când pe Avraam, când pe Krișna (2000 î.e.n.), când pe Moșe (1300 î.e.n.), când pe Zoroastru (1000 î.e.n.), Buddha (500 î.e.n.), Iisus (e.n.), Mohamed (622 e.n.) și, de ce nu ?, lista rămâne deschisă!

La evrei, lista profeților – după cum relevăm și în ciclul haftorelor de față –, printre care figurează, la loc de frunte, și Ezechiel – valorifică însă în exclusivitate suita „inspiraților” evrei: de la Avraam și Moise la... Micii profeți. Ceea ce nu exclude coincidența unor revelații la cei amintiți, mai ales în planul propovăduirii universalismului. Or, Ezechiel este un caz major și paradigmatic în acest sens.

Se știe că el a trăit în epoca premergătoare și imediat următoare căderii evreilor sub dominație babiloniană (586 î.e.n.). A fost profet și preot, situație oarecum de excepție la evreii antici. În prima calitate, comunică revelația divină; în cea secundă, este executant rațional al poruncilor divine. Ezechiel adâncește teza importanței individualității și a responsabilității strict individuale, atât pentru faptele bune, cât și pentru cele rele; dă pondere opiniei personale și exprimă încrederea în capacitatea de transformare a omului, în rolul purificator al recunoașterii și regretului pentru cele rele făptuite. Binele, zice Ezechiel, nu e definitiv, ci o valoare care trebuie mereu apărată, recucerită, întărită și amplificată. Pe recunoașterea unor atari adevăruri se poate întemeia și viziunea asupra Unității omenirii. Profetul oferă o viziune de ansamblu, destinată să includă și viitorul iudaic în rosturile întregii lumi și ale individului generic. Însuși etnicul urma să fie înțeles în raport cu criteriile supra-etnice. Căci esențial la scara umanită-

ții nu este „poporul ales”, ci alegerea acestuia pentru a mărturisi despre Dumnezeuul Unic, respectiv despre universalitatea Lui. Pentru Ezechiel, conceptul de omenire exprimă nu o sumă de etnii, ci o entitate moral-teologică de ordin universal și unitar, axată pe valori ca Spiritualitatea Divină, Binele, Dreptatea ș.a. Doar Umanitatea trebuie să străbată Etnicitatea; ultima nu reprezintă o valoare autonomă în sine. Căci, dacă păcatul asimilismului poate fi ispășit prin revenirea la evreitate, păcatul închistării în etnocentrism nu poate fi biruit decât prin Umanitate.

O umanitate pe care și-o asumă însuși Domnul, promițând venirea vremurilor mesianice și „învierea morților”, când „Așa vorbește Domnul Dumnezeu: Iată, vă voi deschide mormintele, vă voi scoate din mormintele voastre, poporul Meu...” (*ibid.* 37:12). Stupefiantă asociere de misticism și umanitarism la unul dintre prorocii cei mai raționaliști întru Israel! Sugestivă asociere însă între Unitatea omenirii și Vremurile Judecării de Apoi. Mesia va proveni din familia lui David și va fi încununarea lui spirituală!

Legătura cu sidra săptămânii a acestei suculente haftore este asigurată de momentul descoperirii de către Iosif a relației dintre identitatea (individualitatea) sa, particularul familiei sale și universalitate.

Ctitorirea la evrei – tradiție și istorie

Există oameni de acțiune în mod precumpănitor și oameni înclinați spre perfecțiune; așa cum există zile de muncă și „cea de-a șaptea zi” pentru... odihnă. O odihnă prielnică însă cugetării. Senectutea s-ar cuveni să fie o odihnă continuă de acest fel, altfel spus... cugetătoare; o vârstă a înțelepciunii, când planurile spiritual-metafizice cele mai îndrăznețe pot căpăta făptură. Căci, în tumultul relațiilor, implicațiilor și agitațiilor cotidiene, preponderent pragmatice, gândirea suscitată de Sabat și senectute își poate scutura foarte greu lestul cotidianității. Există, așadar, și o productivitate, *sui generis*, a oamenilor, a vârstelor și a zilelor „de odihnă”, dependentă de smulgerea din tumultul zgomotos al făptuirilor prozaice.

În cele ce urmează vom face însă referire doar la cugetarea târzie a marelui om de război și de domnie care a fost David și la marele lui gând de bătrânețe despre rosturile ctitoririlor cultural-culturale ale unui Templu închinat lui Dumnezeu

și celor metafizice, în special.

În haftora a XII-a se spune (vezi *1 Regi*, 2:1): „David se apropia de clipa morții și a dat îndrumări fiului său Solomon” – și sunt enumerate îndrumările, printre care cea mai de seamă este: „David a chemat la Ierusalim toate căpeteniile lui Israel... s-a sculat în picioare și a zis: Ascultați-mă, fraților și poporul meu! Aveam de gând să zidesc o casă de odihnă pentru chivotul legământului Domnului și pentru așternutul picioarelor Dumnezeului nostru, și mă pregăteam s-o zidesc. Dar Dumnezeu mi-a zis: «Să nu zidești o casă Numelui Meu, căci ești un om de război și ai vărsat sânge...». Dintre toți fiii mei – căci Domnul mi-a dat mulți fii – a ales pe fiul meu Solomon, ca să-l pun pe scaunul de domnie al împărăției Domnului, peste Israel, și mi-a zis: «Fiul tău Solomon îmi va zidi casa și curțile; căci l-am ales pe fiul Meu; și-i voi fi Tată»” (*1 Cronici*, 28:1-6). Atunci David îi dă lui Solomon mesajul ctitoririi și – testamentar – tot ce strânsese în acel scop pentru Templu, bogății fabuloase: „aur pentru ceea ce trebuie să fie de aur, argint pentru ceea ce trebuie să fie de argint..., pietre scumpe de legat, pietre strălucitoare și de felurite culori, tot felul de pietre scumpe și marmură albă multă..., trei mii de talanți de aur de Ofir și șapte mii de talanți de argint curățit, pentru îmbrăcarea pereților clădirilor” (*idem*, 29:2-4) etc. Așadar, cu gândul la bătrânețea sa, David consideră că cea mai mare parte din averea materială agonisită în timpul domniei lui se cuvine folosită pentru ridicarea simbolului spiritualității iudaice perene, Templul din Ierusalim.

La întruparea în fapt a acestui gând grandios al lui David s-ar putea, desigur, răspunde că el era în spiritul ambițiilor nemăsurate ale faraonilor, împăraților ori satrapilor anti-

chităţii: vezi piramidele, palatele, turnurile ş.a. Cu deosebirea că Templul din Ierusalim, chiar dacă va fi numit al lui Solomon, era menit de David să preamărească nu omul, ci pe Dumnezeu, nu insul, ci... etnia, credinţa ei care va asigura perpetuarea poporului mozaic. Pentru iudei, Templul unic era simbol al Dumnezeului unic evocat apoi în toate ctitoririle obştii – în primul rând, în sinagogile pe care evreii le vor ridica în Ereţ sau în Diaspora, de atunci şi până în veac.

Evreii din România, în istoria lor multiseclară pe aceste meleaguri, conformându-se înţeleptului şi iudaicului principiu al ctitoririi, au edificat şi ei, în timp, sute de sinagogi, case de rugăciune şi chiar câteva temple de ținută arhitectonică impunătoare. În perioada interbelică, pe teritoriul României Mari funcţionau circa 1.000 de lăcaşuri de cult. Aproape nu exista localitate, cu un oarecare număr de evrei, care să nu aibă propria ei sinagogă, cu chivotul ei sfânt. Dar vocaţia iudaică a ridicării de sinagogi nu-şi mai are obiect *hic et nunc*. În prezent, mai sunt în funcţiune, în toată ţara, un număr de cca 100 de sinagogi, iar în Bucureşti, unde trăieşte aproape jumătate din populaţia evreiască din România, nu mai sunt necesare decât cele din triunghiul sacru constituit din perlele arhitectonice reprezentate de Templul Coral, Sinagoga Mare şi Templul-Muzeu. Dacă putem spune că primele două, cu funcţii rituale, au mai rămas emblematice pentru propensiunea mozaismului etnic evreo-român într-ale ctitoririi, ultimul, prin faptul că reverberează în imagini trecutul evreilor din România, schiţează profilul unui nou tip de „ctitorire iudaică”, care, prin conţinutul ei actual, este menită să devină sanctuarul laic al rememorării unui trecut etnic cu suişurile şi coborâşurile lui, cu tinereţea, maturitatea şi senectutea lui.

Căci, dacă în primul sens arătat nu ne mai confruntăm azi cu menirea de a ctitori sinagogi noi, pe care nimeni nu le va mai umple cândva (rămânând doar de întreținut unele din ele), în cea de-a doua direcție, spiritul evreiesc generos constructiv își mai are obiect. Astfel, o politică comunitară coerentă și transparentă conduce azi la investiții importante pentru sporirea lucrărilor despre iudaism și trecutul evreimii noastre, la multiplicarea mijloacelor de conservare și înfățișare a acestui trecut: scrieri, muzeul de istorie ș.a. Muzeul de istorie a colectivităților evreiești din România, purtând numele ctitorului său, dr. Moses Rosen, ca și expozițiile, sunt un început și în acest sens. Formele de înregistrare audio, fotografice, ori pe diferite suporturi – cărțile, revista ș.a. – constituie ctitoriri culturale în bună tradiție iudaică și pentru care se fac eforturi materiale corespunzătoare. Căci, dacă asistența socială exprimă grija materială pentru o parte a evreimii de azi, asigurarea perpetuării cultural-iudaice și „istorice” vizează supraviețuirea în spirit a întregii lumi evreo-române, chiar și pentru timpurile când ea va fi devenit o amintire. Iată de ce „banii comunității” sunt, pe drept, dirijați deopotrivă pentru asistență și „zupa bătrânilor nevoiași”, dar și pentru nevoile spirituale ale tuturor. Întrevăd chiar, pentru următorii ani, o concentrare de forțe materiale și umane care să se finalizeze într-un mare număr de „ctitoriri spirituale” despre evreii din România, printre care un muzeu mult extins, îmbogățit și reorganizat ar sta în prim-plan. Bine facem că modernizăm cantinele, căminele de zi ș.a. Și nu facem rău dacă modernizăm tot ce privește „zidirea” unei imagini reale, needulcorate, dar nici smolite, despre evreii din România. Așa va învinge „etnia” deceniile, așa va supraviețui avalanșei de prejudecăți re-

suscitate de extremiștii actuali, nu atât pentru a-i ponegri pe evreii reali, de azi, cât pentru a implanta în mentalul colectiv românesc imaginea unor „străini” răspunzători dintotdeauna și pentru totdeauna de... nefericirea țării.

Dileme milenare, încă actuale

În capitolele dedicate haftorelor, ne referim de fapt la diverse aspecte din cugetarea profeților evrei. De la Amos, Hoșea, Ieșaiahu, Micaiahu, Țefania, Ieremia, Ovadia, Ezechiel până la Habacuc, Hagai, Zeharia, Ioel, Iona, Maleahi ș.a. Deși fiecare din ei a făcut profeții cu peste două mii de ani în urmă – și cu privire la acele vremi –, totuși, atât viitorologia modernă, cât și, mai ales, filosofia istoriei contemporane mai au multe de învățat din aceste „prognoze”, cum am zice azi. Căci fiecare profeție conturează o situație-tip.

Haftora la care ne referim, pandant al pericopei care se ocupă de eliberarea lui Israel din robia egipteană, se intitulează „Împotriva Egiptului” (vezi *Ezechiel*, cap. 29-33) și conturează următoarea situație-tip: evreii se află de relativ scurtă vreme în Diaspora babiloniană (după 586 î.e.n.); cei rămași în Iudeea sunt tentați să recurgă la sprijinul Egiptului pentru a se reorganiza; Ezechiel, aflat și el în Babilon, în dubla sa calitate de preot și inspirat (profet) îi avertizează pe cei rămași în

Iudeea că sprijinul promis de către Egipt – care nici pe departe nu mai era o „mare putere” – țărilor mici, și mai ales Iudeei, este inconsistent și va fi „ca o proptea de trestie pentru casa lui Israel” (*Ezechiel*, 29:6). Dar regii Iudeei încă se mai înșelau cu privire la sprijinul ce-l puteau obține de la asemenea aliați. Ezechiel, cum arătăm, trăia însă în Babilonia, în orașul Tel Aviv (premonitorie denumire!), iar de acolo avea „distanța necesară” pentru a privi cu frică la destinul Ierusalimului și la pericolul ca Iudeea să se sprijine pe Egipt, imperiul decăzut, dar căruia profetul nostru îi prevedea chiar o aneantizare apropiată: „când sabia va pătrunde în Egipt... și i se vor ridica bogățiile și i se vor răsturna temeliile” (*ibidem*, 30:4). Aceasta va fi pedeapsa divină pentru trufia, faraonizarea (profetul o denumește „crocodilizarea”, azi am zice rinocerizarea) și dehumanizarea imperiului, intrat în destrămare tocmai din pricina acestor exacerbări. Israel, ca popor născut prin ieșirea din Egipt, nu trebuie și nu poate, după Ezechiel, să-și aleagă voluntar Galutul (exilul) egiptean și nici să se sprijine pe un asemenea vecin incert ca perspectivă.

Două sunt deci problemele contemporane – și situațiile-tip pe care le relevă haftora ultracomprimată în rândurile de mai sus: 1. alegerea ca aliat a unui fost vecin care te-a împilat fără milă; 2. revenirea ca „emigrant voluntar” într-o Diaspora în care părinții tăi sau părinții părinților tăi au fost sclavi ori tu ai reînnoite șanse de a deveni. Ambele situații sunt cumplit de contemporane și dramatic de problematice – atât ca politică națională (etnic), cât și ca strategie de viață individuală. În ambele sensuri, viitorologia profetului poate fi pilduitoare pentru schemele de gândire sau „blocajele” la ordinea zilei. Evreii au plecat și vor mai pleca multă vreme de acum încolo

în diverse Galuturi: mobilitatea spațială, emigrările și imigrările voluntare sunt chiar un simptom de normalitate socială. Pentru evreii postbelici, venirea în Statul Israel s-a dovedit și un simptom de normalitate națională. Întărirea acestui Nou-Vechi Stat, legăturile sale, inclusiv cu egiptenii și cu palestinienii, iar în perspectivă, cu sirienii, libanezii ș.a.m.d., nu pot fi decât benefice, cu condiția ca toate acestea, cum spunea profetul, „să nu se rupă ca o plantă plâpândă când te sprijini de ea”.

Dar oare alte legături puternice nu pot ca, în contexte limitate date, să facă necesară stabilirea de relații, mai firave – firește, nu până la cota „rezistenței trestiei”?!

O a doua situație-tip contemporană poate fi asociată de emigrarea post-holocaust a unor evrei – chiar în masă – într-o seamă de țări, în speță europene, în care părinții celor emigrați sau părinții părinților lor fuseseră aduși în stare de sclavie ori pur și simplu nimiciți: aici și acum, acești evrei reiau un ciclu de prosperitate poate asemănător aceluia care a eșuat apoi în Holocaust. Soluția ezecheliană „de a nu pleca voluntar în Galutul egiptean” li se pare, evident, caducă tuturor acestora. Dar este oare într-adevăr caducă în condițiile existenței Statului Israel?

Recent, un amic israelian, chestionat de mine despre cum ar fi mai bine „ca să fie bine pentru evrei”, mi-a replicat însă într-un mod stupefiant la remarcă de mai sus, spunându-mi: „De ce fiul cunoștinței noastre comune X să se bucore, în pace deplină, de toate fericirile societății de consum din Germania, unde locuiesc ei, iar al meu să trăiască mereu în spiritul lui «sub arme», presupus de permanentele amenințări la adresa statului nostru?”.

Am căzut pe gânduri la această replică, fapt pentru care reflectez cu strângere de inimă la ea!

Pe cine mai poate ademeni acel dovedit iluzoriu *Ubi bene, ibi patria?*

PARTEA A IV-A

Ritologie iudaică

Considerații introductive

Sociologic vorbind, indicele de religiozitate prezintă la evreii ziși moderni valori dintre cele mai scăzute. Relativ puțini merg la sinagogă sau practică rugăciuni, ori se declară credincioși mozaici, cunoscători ai Cărilor Sfinte, practicanți ai ceremoniilor și riturilor specifice.

Investigații *ad hoc* au îngăduit taxonomizări, cu puteri de discriminare și acuratețe, între evreii care au un comportament religios (participări la serviciile divine, afecte puternice, trăiri intense, respectarea prescripțiilor religioase, în colectiv sau individual, cunoașterea Cărilor Sfinte, viață de fervent monoteist oferită drept model educativ, educarea copiilor în spirit religios etc., etc.), credincioșii practicanți și alte categorii de evrei: credincioși, dar nepracticanți; practicanți necredincioși; nepracticanți; necredincioși. Desigur, s-ar putea construi și clasificări cu mai multe trepte.

O investigație realizată pe un eșantion de 100 de evrei din capitală, în anul 2000, a evidențiat că doar 4% practică

acte rituale periodice, au reprezentări religioase strict mono-teist-sinaitice și afecte intense. Cei care sunt practicanți, cu reprezentări mai puțin coerente, dar care vădesc afecte intense, reprezintă un procent de 7%; cei care practică acte solemne, au oarecari reprezentări religioase, dar afecte slabe, reprezintă 14%; cei cu practici rituale întâmplătoare, reprezentări laice amestecate cu unele vag religioase și mistice și cu un suport de afecte slabe – 16 %; cei care se lipsesc de orice acte de cult, au reprezentări mistice și sunt văduviți de sentimentul sacrului – 39 %; iar cei declarați necredincioși, cu sau fără reprezentări, relevă că doar un sfert din eșantionul anchetat declară a include în modul lor de viață orizontul religios, 16 % fiind religioși „de ocazie”, iar restul în afara orizontului mozaic pur. Acestea toate, văzute doar din perspectivă sociologică și referindu-se la o colectivitate de acum un deceniu și jumătate, inhibată în multe privințe sub raportul mărturisirii religiozității ei, nu pot fi totuși socotite drept pregnante și decisive. Reluarea, cu o metodologie „panel”, a unei atari anchete s-ar putea să releve aspecte surprinzătoare și abateri procedurale sensibile.

Firește, în conținutul ei psihologic nebehavioristic, religiozitatea unui ins nu poate fi cuantificată. Labilitatea sufletului s-ar putea să facă superfluă orice rigoare aritmetică în această zonă, unde „mai afundul din om” reprezintă, ca la un iceberg, 4/5 nevăzute și doar 1/5 aflate la vedere. Răsturnări spectaculoase de atitudini (în anumite etape, condiții sau climate de viață) fac din cele metafizice și „dumnezeiești” un tărâm ce se sustrage eforturilor pozitiviste și cantitative.

Din punctul de vedere al cercetării „obiective”, religiozitatea umană nu poate fi însă exprimată decât în cele trei di-

mensiuni fundamentale ale ei și la care ne-am referit: comportamentul religios (respectiv exercițiul ritualic); reprezentările religioase și, firește, atât de inefabila „trăire religioasă”.

Problema dacă elementele iudaice expuse în prima parte a lucrării se cuprind printre reprezentările religioase moisidice rămâne desigur deschisă dintr-un punct de vedere strict ortodox. Exercițiul ritologic este în acest sens mai univoc, deși conținutul de afecte care îl subîntinde, respectiv trăirea religioasă, poate diferi grav de la un individ la altul.

În partea a patra, cea de față, a lucrării noastre vom încerca un demers de repertoriere a ceea ce am putea numi *ritologie iudaică*, reliefând importanța acesteia întru conturarea specificității religiei mozaice și religiozității corespunzătoare ei. Variația „folclorică” în acest plan, deși mai restrânsă decât în cazul reprezentărilor și ideilor, nu este însă absentă.

Ritualurile festive și „de trecere”, ceremonialul religios canonizat, deși presupun o anumită dogmatizare incompatibilă cu variantele condiționate spațio-temporal, nu exclud însă procesul folclorizării. Căci abaterea este încă pe deplin omească: evreii aflați la oarecare distanță de ceea ce am putea numi rigorism ritologic fie au abandonat prescripțiile rituale, fie le-au desemantizat treptat, până la cota la care cele păstrate încă sunt reduse doar la funcția lor de obicei tradițional, asociat „drumului vieții”, momentelor importante „de trecere”, sărbătorilor și ceremonialelor lor.

Bogăția, varietatea și semnificația obiceiurilor tradiționale – strict religioase sau altele – atestă interesul purtat și importanța atribuită de oameni sărbătorilor sau formelor de ceremonial prilejuite de naștere, majorat, căsătorie, moarte etc. Investigații psiho-sociologice au dezvăluit că la baza in-

teresului pentru ceremonial stă o profundă necesitate și aspirație omenească de exprimare a stărilor euforice și entuziaste (sau, dimpotrivă, a stărilor depresiv-dezolante), precum și o modalitate de scoatere din banalitate – și proiectare în memoria colectivă – a unor fenomene de viață necotidiene, excepționale. Căci oamenii resimt acut necesitatea unui echilibru între rațiune și afect, între „logica intelectului” și „logica sensibilului”, între profan și sacru.

Obiceiurile, prin șincretismul lor existențial – spiritual – se dovedesc ca atare mijloace verificate de asigurare a unei „drepte cumpene” între latura emoțională și cea rațională din psihologia oamenilor.

Sorginta și funcționalitatea obiceiurilor dezvăluie și importante funcții colective și sociale: niciuna dintre comunități ori comuniuni nu se poate dovedi ca fiind indiferentă față de o anume ritologie, care, în esența ei, performează forme de sociabilitate.

Evreii aflați în Diaspora – și pentru care viața comunitară și într-ajutorarea constituia o condiție *sine qua non* a supraviețuirii – au acordat palierului social al obiceiurilor, inclusiv celui ritual, o importanță aparte. Și chiar dacă religiozitatea a slăbit continuu, nu de puține ori, în vremuri mai recente, s-a impus constatarea prestigiului reînnoit al unora dintre dimensiunile rituale.

Un gânditor dorea de curând să ridice la rang de lege a dinamicii aspirațiilor butada „ce place bunicilor place din nou și nepoților”.

Condiționând și amendând realist o atare susținere, trebuie să spunem că astăzi nu puțini sunt copiii care să dovedească interes pentru tărâmul ritologic aici discutat.

Superbele festivități recente de Purim și Pesah, voga unor vechi ceremoniale privind circumcizia, Bar Mițva, nunta religioasă, ca să nu mai vorbim de înmormântări – toate acestea atestă interesul reînnoit purtat dimensiunii sacre asociate unor obiceiuri neintrate în declin.

Obiceiuri de „trecere”

a. Obiceiuri în legătură cu nașterea

Se pare că vechiul proverb „mulțimea copiilor – bucuria evreului” sau „mulțimea copiilor – averea evreului” nu mai avea trecere, în vremuri moderne, decât la cei religioși. Evreul de azi nu se „îmbogățește” atât prin numărul copiilor săi, cât prin valoarea lor. Dar nu-i este străin preceptul talmudic potrivit căruia „omul fără copii poate fi asemuit unui mort” (*Talmud Nedarim*, 646).

La nașterea unui copil, toți cunoscuții părinților li se adresează cu urarea „într-un ceas bun”. Chiar și înainte de naștere, în camera femeii însărcinate era obiceiul ca aceia care o vizitează să așeze pe la colțurile pereților bilețele cu inscripțiile „Adam și Eva”, „Lilith, afară de aici” (Lilith era un spectru al nopții, inamica nașterii ușoare).

Astăzi însă, memoria colectivă reține anevoie variatul repertoriu de credințe și practici pus „în acțiune” pentru a

aduce femeia în acea „binecuvântată” stare de a „purcede grea”.

Viața fiecărei persoane capătă sens la evrei doar în șirul neîntrerupt al generațiilor. Nu este suficient să trăiești pentru tine: trebuie să te îngrijești de perpetuarea neamului în viitor – copiii asigură supraviețuirea individuală și de grup, ei trebuie aduși în starea de a putea păstra și continua supraviețuirea fizică și spirituală. Aducerea pe lume a copiilor este o poruncă a *Torei*: să procreezi și să te înmulțești (*Geneza*, 1:28).

Un evreu înțelept a spus cândva: când Israel s-a apropiat de Dumnezeu pentru a primi *Tora*, Dumnezeu le-a scris: „Aduceți-mi garanții că o veți păstra cum se cuvine”. Poporul a replicat: „Străbunii noștri, a căror pietate e un model pentru viața noastră, sunt cei care pot da asigurări că vom păstra *Tora*”. Dumnezeu a replicat: „Garanții voștri necesită ei înșiși garanți”. „Îi aducem atunci pe profeții noștri”, dar Dumnezeu a zis: „Chiar și pe ei i-am găsit în greșală”. Atunci poporul lui Israel a spus: „Copiii noștri vor garanta păstrarea *Torei* în veci”. Dumnezeu a acceptat această garanție și drept urmare le-a dat Cartea Sfântă (*Shir Hashirim, Rabbai* 1:4).

Grija pentru nou-născut se manifestă în variate feluri: acte de propițiere; repetarea în binecuvântările rostite a calităților care sunt dorite pentru nou-născut (sănătate, învățătură, noroc, inteligență, frumusețe, avere, „nume bun” ș.a.); simbolistica obiectelor rituale folosite la prima scaldă ș.a.

Riturile religioase „la naștere” con-sacralizează preaplinul sufletesc asociat momentului de mare bucurie la nașterea unui copil. Dacă copilul este băiat, el trebuie inițiat în „legământul lui Avraam” prin actul circumciziei.

În a opta zi de la ivirea nou-născutului de sex bărbătesc

are loc circumcizia conform celor prevăzute în *Levitic* (12:3-5): „În ziua a 8-a, copilul să fie tăiat împrejur; femeia să mai rămână încă 33 de zile, ca să se curețe de sângele ei; să nu se atingă de niciun lucru sfânt și să nu se ducă la sfântul lăcaș până nu se vor împlini zilele curățirii ei. Dacă naște o fată, să fie necurată două săptămâni, ca pe vremea când i-a venit so-rocul; și să rămână 66 de zile ca să se curățească de sângele ei”.

Noaptea ce precede ziua circumciziei se numește Veghe: nu se doarme; copilul e vegheat; încă de cu seara se primesc vizite – separat la tatăl copilului și la mama sa.

Persoana aleasă cu grijă drept naș va ține copilul în timpul ritualului tăierii împrejur după ce nașa, însoțită de alai, va duce copilul de acasă până la sinagogă. Sub conducerea unui *mohel*, practicantul circumciziei, și sub ocrotirea profetului Eliah – despre care se crede că participă invizibil la întreaga ceremonie și supraveghează aplicarea strictă a legii ritualului – va avea loc circumcizia. Pentru a fi *mohel* nu se cere o calitate deosebită (acesta putând fi însuși tatăl copilului), ci o pricere anume întru îndeplinirea acestui rit de mare onoare și distincție. *Mohel*-ului i se aduce tava cu instrumentul de tăiat prepuțul și de pansat locul intervenției, precum și un vas în care se va păstra țesutul îndepărtat. După terminarea operației sacre urmează intonarea câtorva cântece de alai până la casa părinților.

Conform Scripturii, Avraam a fost primul care a primit porunca circumciziei: aplicând-o asupra sa în semn de pecetluire a legământului făcut cu Dumnezeu (*Geneza*, 17:10) și prin care acesta l-a transformat pe el într-un evreu. De la această dată, fiecare copil de parte bărbătească trebuia să pri-

mească și să reitereze, în același fel, respectivul legământ, ca act de supunere față de voința divină.

În zilele noastre, ritul este păstrat de unii doar pentru valoarea sa igienică, de cei mai mulți însă pentru valoarea sa simbolică. Readus în casa părinților, copilul este înmânat mamei. Întreaga asistență ce a constituit alaiul nașei urează tatălui „să vă fim alături și la nunta lui”. Urmează un prânz festiv, la care sunt invitați oaspeți și pe parcursul căruia se fac diferite rugăciuni și urări. Astfel festivitatea circumciziei se consideră terminată. De remarcat că în vechime, iar la unii ortodocși și astăzi, porunca circumciziei este păstrată chiar dacă copilul moare înaintea celor opt zile: în acest trist caz, cel decedat va fi tăiat împrejur cu o trestie, înainte de înhumare.

Ceremoniile circumciziei moderne au devenit mult mai puțin dominate de rigorile ritului, desfășurându-se uneori în spitale, în prezența celor mai apropiate rude, partea simbolică fiind uneori trecută cu vederea. Circumcizia o practică un medic, în oricare din zilele de după nașterea copilului.

Dacă nou-născutul este fată, întreaga ceremonie prezentată mai sus și numită *Brit milah* nu are loc. Doar că, la începutul primei luni după nașterea sa, ea este dusă la sinagogă, unde cantorul rostește o binecuvântare și pronunță numele pe care tatăl i l-a ales. Ceremonia se consideră astfel încheiată.

b. Atribuirea numelor și a patronimicelor evreiești

Tradițional, și pentru uz sinagogal, persoana poartă numele dat împreună cu cel al tatălui său: Haim fiul (ben) lui Iosef, Isac ben Avraam etc. La fel și la femei: Miriam fata

(bat) lui Avram, Lea bat Iehuda; Sara bat Iacov ș.a.m.d. Numele dat copilului este ales cu grijă. La așchenazimi, de obicei se atribuie nou-născutului numele bunicului mort sau al străbunicului, pentru a se perpetua astfel virtutea lor prin copii și prin copiii copiilor lor. Sefardimii dau nume și după rudele în viață, cu intenția ca aceștia să devină ghidul celor astfel numiți.

Numele sunt atribuite băieților la circumcizie, iar fetelor conform celor arătate. În zilele noastre, acordarea numelui este frecvent însoțită de o mică ceremonie, iar repertoriul de nume acordate este dintre cele mai cosmopolite. Numele ritual este însă consemnat într-un certificat de înregistrare și în anumite registre de stare civilă sinagogală. Cu acest nume va fi chemat băiatul la *Tora*, în zilele festive, numele va fi consemnat în certificatul de căsătorie, iar după moarte va fi înscris pe piatra de mormânt.

În epoca modernă, copilul evreu, băiat sau fată, poartă numele unor actori, al unor vedete din cele mai diferite domenii. Ori sunt alese nume civice sau de alint în legătură cu nume biblice „asezonate”. Versiunile moderne ale numelor evreiești sunt de felul: Joni de la Johanan, Meri de la Miriam, Ana de la Hana; sau nume traduse din ebraică: Leon de la Iuda (după *Gen.*, 49:9 „Pui de leu ești Iuda”) ș.a.m.d.

Metoda cea mai obișnuită este cea a repetării în noul nume a primei litere din cel biblic: de pildă Mauriciu de la Moses; Richard de la Reuben, Sigmund de la Solomon ș.a.m.d. Nu puțini însă – și aceasta reprezintă un curent de ultimă modă, atât în Occident, cât și în Est – repun în demnitate nume biblice ca: Benjamin, Isac.

c. Răscumpărarea nou-născutului

Nou-născutul de parte bărbătească aparține, prin tradiție, biblicului *cohen*. Căci stă scris: „sacrificăm pe primul născut”, dar se adaugă „orice prim-născut dintre copiii tăi va trebui să-l răscumperi”. Acestea toate în amintirea unui original sacrificiu uman, înlocuit de mozaism – printre cele dintâi religii – cu cel animal și apoi cu cel pur simbolic.

Ritualul concret consistă în următoarele: când copilul împlinește 30 de zile, tatăl trimite pe cineva să-i aducă în casă un *cohen*, dintre cei mai reputați. Apoi sunt invitați prieteni, rude ș.a. Tatăl aduce în fața celor ce asistă la împlinirea obiceiului o tavă încărcată cu obiecte din metale prețioase, sau substitute credibile. O așază în fața copilului aflat în brațele *cohenului*, care o întreabă pe mamă: „Acest copil este al tău?” la care ea răspunde afirmativ; urmează o a doua întrebare: „N-ai mai avut un alt copil, fată sau băiat? N-ai avortat, n-ai avut false nașteri?”, iar mama răspunde negativ. Așa stând lucrurile, *cohenul* rostește: „Acest copil fiind deci primul născut îmi aparține”. Apoi, apropiindu-se de tatăl copilului, îi propune să-și răscumpere nou-născutul. Acesta consimte, drept pentru care persoana ce simbolizează sacrificatorul consideră copilul răscumpărat potrivit celor scrise în *Numeri* (cf. 18:16): „răscumpără-l pe cel în vârstă de o lună cu cinci sicli de argint și vom face schimbul”.

Dacă tatăl sau mama aparțin categoriei *cohenilor* sau *leviților*, ei nu au obligația răscumpărării nou-născutului, obiceiul fiind obligatoriu doar pentru poporul de rând, pentru cei numiți „Israelii”.

d. Instrucția la evrei ca obicei al învățaturii

În timpurile mai vechi, când un băiat împlinea vârsta de un an era dus la sinagogă de tatăl său și așezat lângă sanctuarul *Torei* pentru a primi astfel harul învățaturii.

De cum începea să vorbească, băiatul, potrivit Tradiției, era învățat să spună rugăciuni și inclus într-o formă de învățământ confesional, unde deprindea să citească din cărțile *Bibliei* – fie doar în ebraica veche, fie cu comentarii în limba maternă. Această școală, numită *heder* și condusă, de regulă, de un rabin local, presupunea o didactică și o metodică *sui generis*: anacronică în bună măsură, dar generatoare de forme de sociabilitate și de socializare a copilului ce-i marcau adânc ființa și caracterul. Deși, în epoca emancipării și modernizării, copilul evreu era cuprins în tot mai mare măsură în formele și gradele învățământului secularizat, de stat și particular, până mai acum o jumătate de veac, mulți (mai ales în târguri și orașele) frecventau în paralel, de la 3 la 13 ani, și *heder*-ul. Obiceiurile deprinse aici erau hotărâtoare pentru religiozitatea viitorului adolescent, a viitorului tânăr și adult. În numeroase cazuri, „rizomul” dezvoltat în *heder* condiționa spectaculos credința mozaică a insului, sau, după parcurgerea unei aventuri religioase strănii (convertiri și renegări, ateism), producea acte de reconvertire realizate în floarea vârstei ori chiar la bătrânețe.

În traseul de viață individuală, în universul obiceiurilor deprinse de individ, rolul *heder*-ului vine imediat după familie. Cu tot anacronismul său „didactic”, eficiența în plan ritologic și al credinței, recte al comportamentului și credințelor, era de prim ordin. Marca, uneori în mod grav, deosebirea din-

tre un evreu aflat în sfera tradiției și unul din afara ei.

În *heder*, copilului de 3-6 ani i se citește – sau le citește chiar el – versete din *Pentateuh*, iar cu trecerea anilor, el deprinde să citească pagini de interpretări dificile, aparținând unor comentatori ai *Bibliei*, precum Rași sau chiar Maimonide. Copilul învață de asemeni să citească și să scrie consonantic, în stilul ebraicii vechi. Adeseori, toate acestea se deprind cu multă trudă și nu de puține ori doar mecanic. Alteori, performanțele în materie sunt certe: cele așezate în străfundurile conștiinței copilului nefiind uitate nici după decenii de întrerupere a exercițiului.

Copiii mai dotați dovedesc cunoștințe aprofundate în *Tanach* și chiar *Talmud* în asemenea măsură, încât la vârsta de 13 ani, a majoratului religios mozaic, ei sunt capabili de acte de hermeneutică personală.

La împlinirea vârstei de 13 ani, băieții devin bărbați din punct de vedere religios, obligați să respecte preceptele și riturile poruncite de Lege. Cu acest prilej are loc ceremonia numită Bar Mițva.

De la această vârstă, băieții pot fi socotiți buni pentru Minian, pot participa la obligațiile publice, devin fii ai poruncii. Pentru prima dată în viață, băiatul este chemat la *Tora*, în public, deplin responsabil pentru actele sale religioase.

Accentuarea inițierii prin ceremonia și celebrarea Bar Mițva exprimă binecuvântarea *Torei*, din care adolescentul citește la inițierea sa un fragment din profeți, referitor la celebrarea Sabatului. Inițiatul prezintă apoi un scurt discurs, de regulă un comentariu talmudic, construit împreună cu cel ce i-a făcut inițierea.

Fetele se dezvoltă în responsabilitatea lor religioasă fără

ceremonii anume. În epoca modernă, prin recunoașterea crescândă a egalității între sexe, prin modernizarea cultului, se realizează o așa-numită ceremonie de Bat Mițva pentru fete. Practicile încă diferă, dar ideea s-a dovedit din ce în ce mai populară, fiind frecventă și la evreii din România pe scară largă.

e. Respectul față de alții și deprinderile pe care le presupune responsabilitatea față de părinți

Cinstirea tatălui și mamei este una dintre poruncile majore ale *Decalogului*: responsabilitățile copiilor, după majoratul religios, sunt de o severitate deosebită în acest sens, orice încălcare a lor fiind sancționată etic.

Evident, la rândul lor, părinții sunt obligați să se comporte în așa fel cu copiii lor, încât să nu ofere niciun motiv pentru lipsă de respect sau pentru reținere întru cinstirea lor.

Un respect deosebit este prevăzut, în mozaism, și pentru fratele mai mare, ca și pentru mama vitregă ori pentru soacră; la fel și pentru cel ce te-a instruit în luminile religiei. Căci stă scris: „părinții ți-au dat viața fizică, iar învățătorii ți-au modelat spiritul”. Prin fapte, prin purtări – cu valoare de rituri, ca și prin vorbe se cer onorați învățații, credincioșii, bătrânii.

f. Logodna și căsătoria

Evreii tradiționaliști sau cei din vechime obișnuiau să se căsătorească de tineri. *Talmudul* sugerează ca fiind cea mai potrivită vârsta de 18 ani, ceea ce implică susținerea noii familii conjugale o bună bucată de vreme de către părinți.

Potrivit cu Halaha, o soție poate fi obținută prin contract, prin coabitare, ori dacă soțul decedează, femeia se va căsători cu fratele mai mare al fostului soț; ea își poate redobândi libertatea pe două căi: prin divorț ori prin moartea soțului. Dacă soțul și soția sunt meritoși, gloria lui „Dumnezeu sălășluiește în mijlocul lor”. (*Sota*, 17 a). Căsătoria e o taină la care participă însăși Divinitatea. Ritualul căsătoriei evreiești reflectă acest miracol.

Căsătoria timpurie este așadar o datorie pentru ca în răstimpul fertilității maxime la femei să poată fi îndeplinită porunca proliferării, creșterii și înmulțirii. La evrei este admisă căsătoria cu rude colaterale (nepoate, veri etc.); nepotul nu se poate însă căsători cu mătușa sa.

Logodna. După stabilirea condițiilor mariajului, se face un înscris, iar cuscrii își „dau mâna” (obiceiul de a „bate palma”, sau a „tăia” mâinile strânse ale celor doi cuscri). Logodna poate dura uneori mai mulți ani, răstimp în care logodnicii se vizitează unul pe altul, își petrec timpul împreună, fără să abuzeze însă de aceste prilejuri.

Nunta. Este stabilită, de regulă, la lună nouă, într-o miercuri sau vineri pentru nulipare, într-o joi pentru văduve – dar numai după ce s-au respectat toate prescripțiile purității feminine. Mirele postește până la ceremonie, în ziua nunții.

Momentele desfășurării cununiei religioase. Mirele este dus cu lăutari într-o cameră specială, unde va fi înconjurat de copii care cântă și țin lumânările în mână. Nuntașii adunați la sinagogă așază pe o tavă un *talit*. Rabinul locului sau cantorii sinagogii, ori părinții duc o tavă cu cupe conținând băutura. După rostirea obișnuitelor binecuvântări sub *hupa*, se întind două cupe mirilor pentru a sorbi din ele. Apoi mirele așază

inelul pe degetul nevestei, în prezența a doi martori, și zice: „Tu devii de acum soția mea, potrivit obiceiului lui Moise și Israel”. Urmează citirea unui înscris prin care se legalizează căsătoria. Rabinul citește contractul legiferat în prealabil și numit *ketuba*. Se fac referiri la dotă, mirele confirmă de primire, se obligă să-și întrețină soția, să trăiască în pace cu ea. Sunt aduse pe altă tavă noi cupe de vin, se fac noi binecuvântări privind fructul vinului, Creația, antropogeneza, imaginea dumnezeiască a omului. Mirii beau din cupele aduse, iar ce rămâne în pahare este vărsat pe jos pentru noroc. Cupa luată de soț este spartă de podea, ceea ce simbolizează că viața poate fi curmată oricând. Cei de față strigă „*Mazel Tov!*” („Noroc!”), după care ceremonia e considerată încheiată la sinagogă. Întreg ceremonialul din sinagogă presupune o simbolizare a fiecărui gest: de pildă, binecuvântările, ori împărțirea cupelor („astfel vor împărți ei cupa vieții în anii care urmează”) ș.a.m.d.; sau binecuvântările rabinului, fiecare pe o tematică aparte și privind înțelegerea între soți, perpetuarea, curmarea postului din ziua căsătoriei (post de importanța și gravitatea celui de Iom Kipur).

Ceremoniile de la sinagogă fiind încheiate, mirii se retrag într-o încăpere specială, unde vor îmbrăca câte ceva, după ce au săvârșit, în incinta sinagogii și sub *hupă*, toate ritualurile prevăzute pentru căsătoria religioasă.

Deoarece este un act legal, căsătoria desfășurată în fața a doi martori va fi certificată de rabinul care întreabă mirii, sub *hupa*, dacă consimt să trăiască împreună. Rabinul Îi mulțumește lui Dumnezeu pentru logodna și căsnicia contractate.

Alaiul pornește spre locuința mirelului și a miresei, iar seara are loc masa mare: se fac căsătoriților daruri, se rostesc

șapte incantații – aceleași de la cununie; ospățul este bogat și cu meniu variat. După masă, soții care au respectat prescripția îmbăierii, sunt conduși în dormitor, unde se va produce taina „cunoașterii” (așa precum stă scris în scriptură că Avraam a „cunoscut-o” pe Sara).

În dimineața primului Sabat ce urmează nunții, soții merg la sinagogă, soția fiind însoțită de nuntașele ei, iar soțul doar de familie. Soțul este chemat la *mafter* (citirea Haftorei), prilej cu care promite mari dării. Rugăciunea odată terminată, soții sunt conduși până la locuința lor.

După cum am mai arătat, scopul principal al reuniunii conjugale sunt copiii.

Chiar și unirea soților doar din dragoste are drept țel o procreare sănătoasă și copii frumoși. Rabinii sugerează ca bărbații înalți să-și ia soții scunde, bruneții să-și ia soții de culoare mai deschisă, pentru ca din aceste contraste să se ivească copii frumoși. Iudaismul a considerat darurile trupești ca fiind plăcute lui Dumnezeu. *Talmudul* admite contraceptivele în situații care ar amenința o procreare fericită. Pentru cel puțin două săptămâni în fiecare lună, soților le este interzisă acuplarea, ba chiar și dezmierdările. În timpul ciclului menstrual și încă o săptămână după aceea, ei trebuie să doarmă separat. La reluarea vieții în comun, soția trebuie să se fi îmbăiat ritual.

Restricțiuni severe sunt impuse femeii nu doar în timpul ciclului menstrual, ci și în timpul gravidității. După naștere, femeia nu se apropie de soțul ei timp de șapte săptămâni, dacă a adus pe lume un băiat, și timp de trei luni, dacă a născut o fată. Cu șapte zile înainte de acest soroc, respectă prescripția privind baia rituală și altele.

Poziția femeii este totuși de demnitate și putere în cămin. Ea aprinde lumânările de Sabat, se îngrijește ca ritualul domestic să fie respectat, își educă copiii, își susține soțul prin calitățile sale morale și prin curaj. Istorisirile biblice se referă la multe femei devenite legendare. De pildă, Deborah, așa cum arătam, a fost judecător și conducător al Israelului.

Și totuși, în Israelul antic, soția trebuia să joace un rol cât mai discret – din toate punctele de vedere: părul ei trebuia acoperit sau chiar tăiat; frumusețea trebuia ferită de ostentație, trebuia să fie tăcută (mai ales în public). Ea nu putea fi nici martor în procese și nici să se opună divorțului cerut de soț. Ea se putea recăsători doar cu unul din frații soțului și numai în absența acestora își putea recăpăta libertatea.

În vremuri străvechi, soțul gelos își ducea femeia la cohen, care o supunea la un test de fidelitate dându-i să bea dintr-o licoare: dacă murea, însemna că era culpabilă, altminteri era inocentă (vezi *Numerii*, cap. 5). Mai apoi, nicio bănuială nu mai putea să cadă asupra femeii, decât în caz de flagrant delict și doar rabinii puteau decide repudierea ei. Femeia repudiată se putea recăsători cu orice alt bărbat în afară de fostul ei amant. Soțul își mai putea repudia soția în următoarele situații: dacă era dezgustat de ea; dacă nu-i putea face copii. Un întreg tratat talmudic este consacrat acestui subiect și intitulat *Ghittin (Divorțurile)*, iar actul de divorț, întocmit de un scrib anume, în prezența mai multor rabini și după un înscris extrem de pretențios, se numea *ghet*.

g. Obiceiuri la apropierea morții și la înmormântare

Când un evreu se apropie de sfârșitul drumului său pă-

mântesc, el cere să vină în jurul lui cunoscuți, rude etc. pentru a le cere iertare – chiar și celor care au păcătuit față de el. După care, printr-o rugăciune specială, își afirmă credința în Dumnezeu.

Pe patul morții, muribundul cere un *minian* și un rabin: în prezența lor, el reia confesiunea generală, se închină, cere Proniei să nu-l chinuiască prea mult și să-i izbăvească păcatele. Apoi binecuvântează copiii și pe toți ceilalți. Își face testamentul și prevede donațiile în cele mai mici amănunte. Pe măsură ce-i slăbesc puterile, muribundul e vegheat zi și noapte, ca nu cumva să se afle singur în momentul în care îi va „ieși sufletul din corp”.

După deces, corpul este depus pe podea cu picioarele spre ușă și acoperit în întregime cu o cuvertură neagră. La cap îi sunt așezate sfeșnice cu lumânări. Femeile, în clacă, cos pânza imaculată în care mortul va fi înfășurat. Peste noapte, corpul defunctului este spălat cu mare grijă cu apă caldă și aromat cu esențe de trandafir, după care e înfășurat în pânza cusută și în *talit*-ul său de rugăciune. Este legat la brâu cu un cordon și pe cap i se pune o bonetă albă. Este depus într-un coșciug foarte simplu, de scânduri, cu partea de jos lăsată mai mult deschisă. Coșciugul se acoperă cu o cuvertură neagră peste care, în cazuri speciale (dacă a fost rabin etc.), se așază câteva cărți de rugăciune. Mortul e ținut în casă o singură zi, în cazul în care nu intervine a doua zi vreo sărbătoare.

Alaiul funebru, la care de regulă se adună mulți evrei (deoarece se consideră a fi o *mitva* conducerea unui mort la groapă), însoțește carul mortului atunci când coșciugul nu este purtat pe umeri. Sunt interzise bocitoarele sau bocitul.

Cimitirul, numit *Beth Haim* (casa vieții), are la intrare o încăpere specială în care au loc vorbiri elogioase despre defunct și rugăciuni ce laudă dreptatea lui Dumnezeu. Tot aici se ridică capacul coșciugului pentru a se așeza un săculeț de pământ sub capul acoperit al mortului. Capacul este bătut în cuie și coșciugul este dus la groapa săpată lângă cele ale rudelor sale. Cortegiul ajuns la groapă obișnuiește să arunce câte un pumn de pământ peste sicriu. Iar urmașul spune *kadiș*. Nu se obișnuiește afirmarea necontrolată a durerii prin gesturi de autochinuire (vezi *Deuteronom*, cap. 14). La plecare, se smulg fire de iarbă și se rostesc cuvintele Psalmului 17. La ieșirea din cimitir, toți se spală pe mâini de trei ori sau de nouă ori, spunând Psalmul 91.

Toți cei ce cunosc aceste rituri le respectă; chiar și cei care se consideră nereligioși.

Doliul, rugăciunea, pomenirea morților sunt dintre riturile ce se păstrează. Dintre acestea, cele mai importante sunt: „așezarea la pământ”, fără încălțări, după întoarcerea acasă de la înmormântare și până la a șaptea zi (a sta *șiva*); abținerea de la orice contact trupesc între soți în aceste zile; participarea, în fiecare seară și dimineață, la rugăciuni făcute în prezența unui *minian*, în timpul cărora toți se roagă pentru sufletul mortului; purtarea unor veșminte de culoare închisă. Ulterior, la sinagogă se aprind lumânări, se fac pomeni la sfârșitul fiecărei luni și al întregului an de doliu. Urmașii de parte bărbătească spun timp de 11 luni, la sinagogă, rugăciunea *kadiș*. După un an, deasupra gropii se așază una-două pietre funerare numite *mațevot* (una în poziție orizontală și alta verticală, la căpătâi), pe care sunt săpate date biografice și uneori aprecieri despre viața și realizările defunctului.

Înhumarea este la evrei regula, iar incinerarea – deosebit de rară și contrară riturilor în vigoare.

Cu trecerea anilor, pomenirea morților se face prin comemorări anuale (*iarzeit* – din germană). Acest obicei, de origine discutabilă, este păstrat până și de cei mai puțin religioși.

Fără să existe la evreii de azi un anume cult al morților, anumite rituri sunt păstrate, iar credințele despre viața de apoi și în înviere, destul de răspândite. Doar puțini evrei cred în metempsihoză (*ghilgul*) adică trecerea sufletelor dintr-un corp în altul. Resurecția morților la Judecata de Apoi este însă o reprezentare evasigenerală, cum stă scris în *Daniel* (cap. 12:2): „Mulți din cei ce dorm în țărâna pământului se vor bucura”.

Obiceiuri domestice

a. Locuința

Locuința și modul de locuire la evreul modern nu diferă, desigur, prin vreun *distinguo* „etic” oarecare. În cazul unei familii tradiționaliste, cu nivel de religiozitate ridicat – cum puteau fi găsite, până mai ieri, în oricare din târgurile moldovenești, adică în așa-zisele ștetluri, sau în cartierele evreiești din marile orașe – intrarea în orice locuință era prevăzută cu o *mezusa*, interioarele nu erau amenajate cu artefacte contravenind interdicției cu privire la tablourile figurative, chipurile cioplite ș.a.m.d.

În bucătărie se respecta preceptul separării vaselor: pentru lactate de o parte, pentru cărnuri de altă parte. Locuința era prevăzută cu loc de închinăciune pentru rugăciunile de zi cu zi.

La inaugurarea unei case ori la mutarea într-o altă locuință se făceau o seamă de rugăciuni și erau urmate anumite

obiceiuri. În camera de dormit, mobilele erau așezate potrivit unei anumite orientări cardinale. Paturile, de pildă, trebuiau orientate astfel încât să asigure un somn cu vise neaducătoare de rele. Evreul fervent credea în valoarea premonitoare a visului.

Evreii din Diaspora nu au impus vreun anumit stil în materie de case de locuit sau clădiri cu altă funcțiune, fie ele chiar și „case de rugăciune”. Doar sinagogile și templele evidențiau particularități arhitectonice și influențe stilistice fie orientale, fie vest-europene.

b. Vestimentația

Ar fi dificil să stăruim aici asupra portului la evrei, cu atât mai mult cu cât portul lor tradițional a diferit în timp și spațiu. De aceea evocăm doar câteva „principii” prevăzute de mozaism referitor la acest capitol.

Astfel, erau interzise amestecul țesăturilor, imitarea vestimentației neevreilor, travestirea (femei îmbrăcate bărbătește și invers) etc. Era impusă purtarea unui acoperământ pentru cap (femeile trebuiau să poarte peruci) și purtarea unor accesorii rituale: *fiit* (țesătură din opt fire de lână împletite și cu câte cinci noduri la fiecare fir), *talit și tefilim* (folosite în timpul rugăciunilor), centură – prin care era separată partea superioară a corpului de cea inferioară.

În afara celor de mai sus, îmbrăcămintea celor fervenți (de pildă hasidimii, inclusiv cei din România) sau a rabinilor ortodocși prevedea așa-numitul costum „evreo-polonez”, despre care se scrie în unele documente speciale.

Evreii din România, în vederea integrării lor cât mai les-

nicioase în rânduielile țării, au trecut încă de la finele secolului al XIX-lea la un port modern, la așa-numitul costum „nemțesc”. Evreii moderni s-au afirmat nu de puține ori drept campioni ai modei, supralicitând chiar într-ale vestimentației de ultimă oră. Ceea ce nu exclude faptul că unii evrei s-au adaptat totuși în asemenea măsură condițiilor locale, încă din secolele XVIII-XIX, încât documentele consultate *ad hoc* îi atestă ca purtători ai portului popular românesc.

În încheiere ne vom referi la un obicei vestimentar considerat ca fiind oarecum specific doar evreilor: purtarea pălăriei sau, mai general spus, acoperirea capului în orice împrejurare și în primul rând în casele de rugăciuni. Niciun obicei evreiesc nu este mai dificil de explicat decât acesta. *Tora* nu prevede un rit deosebit de acest fel, iar *Talmudul* indică sumar că: „Bărbații câteodată își vor acoperi capul, iar altădată nu. Femeile însă trebuie să-și acopere întotdeauna capul” (*Nedarim*, 30 b).

Caldeenii i-au prezis odată mamei lui rabi Nachmah ben Isaac că fiul ei va deveni hoț. Ca să prevină căderea lui în tâlhărie, ea nu i-a permis să meargă cu capul descoperit pentru a nu ieși de sub protecția lui Dumnezeu (*Sabat*, 156 b.). Potrivit acestei legende, acoperirea capului pare să fi fost introdusă ca un semn distinctiv, menit să prevină păcatul. În *Talmud*, explicația pare însă mai plauzibilă atunci când consideră acoperirea capului drept o distincție. Într-adevăr, în Evul Mediu, doar regele își acoperea capul, în timp ce curtenii și-l descopereau în semn de umilință. Astfel, pentru evrei, care pe parcursul unei medievalități întinse erau obligați de către neevrei să poarte diverse semne distinctive, purtarea pălăriei sau a *kipei* devine un semn de autoidentificare și prin care umilința

e transformată în aroganță. Niciuna din schimbările de rit, practicată de evreii moderni, în speță de cei reformați, n-a fost primită cu mai multă rezistență decât intrarea în casa de rugăciune cu capul descoperit.

Acoperirea capului, cu tot obscurul originii și explicației sale, reprezintă unul din riturile de mare persistență în lumea evreiască. De aceea trebuie considerat ca simbol al unui principiu de identitate prin diferențiere. Este un caz de nonconformism, făcut cu ostentație, în scopul diferențierii celui marginalizat și infamat de societate.

c. Alimentația

La evrei nu există interdicții în privința alimentelor vegetale. În ceea ce privește alimentele de origine animală, Scriptura definește o seamă de reguli (în *Levitic*, 11 și în *Deuteronom*, 14) și se referă la: vite, pești, păsări, târâtoare cu aripi, târâtoare pe pământ.

Leviticul, cap. 11, enumeră dobitoacele curate și necurate, cele ce pot fi consumate și care nu: „Să mâncați orice dobitoc care are unghia despăcată, copita despărțită și rumegă, pe toate laolaltă. Cum nu-l au cămila care doar rumegă sau iepurele ori porcul. Dintre cele acvatice sunt curate doar cele cu aripioare și solzi; dintre păsări, sunt necurate – vulturii, șoimii, corbii, struțul, bufnița, huhurezul, barza și tot neamul lor. La fel, dintre târâtoare, sunt curate doar cele ce au fluierul picioarelor dindărăt mai lung” ș.a.m.d.

Vasele în care se prepară toate mâncărurile trebuie să fie curate și neamestecate. Carnea curată de orice fel se cere preparată după regulile kașerului (*kașrut*). Este interzis consu-

mul de sânge animal sub orice formă și chiar în cantități reduse la o singură picătură.

Tăierea rituală prevede prescripții deosebit de numeroase pentru respectarea kașerului. Nu pot fi tăiate în aceeași zi vaca și vițelul, oaia și mielul etc. Consumarea cărnii împreună cu lactate este interzisă, fiind necesar să treacă mai multe ore de la consumarea cărnii până la cea a lactatelor, sau invers, iar ustensilele folosite în acest scop trebuie să fie separate. Interdicția include și cuțite, cratițe, platouri.

În trei locuri diferite stă scris în Scriptură: „Nu trebuie să fierbi iedul în laptele mamei lui” (*Exod*, 23:19; 34:26; *Deuteronom*, 14:21).

Această triplă prohibiție a fost interpretată ca purtând trei mesaje diferite: nu trebuie să mănânci carnea și laptele împreună; nu trebuie să le gătești împreună; nu trebuie să folosești niciun amestec al acestora.

Aceste legi dietetice și corpul de rituri aferent au contribuit într-o măsură importantă la afirmarea specificității și identității iudaice.

Bucătăria evreiască. În vremuri moderne, bucătăria evreiască nu diferă, desigur, de modul general de alimentare în societatea globală, cu variantele ei locale date. Totuși, o seamă de mâncăruri – nu foarte de demult – sunt considerate a fi încă și astăzi specifice „meniului israelit”. Menționăm doar câteva: *ciuland* (specialitate culinară preparată pentru ziua de sâmbătă, în cuptorul rămas cald din ziua precedentă: se prepară încă de vineri, de regulă din fasole boabe cu carne, piept gras de găscă, cu chișcă, aluaturi, diferite condimente, pipote prăjite); *holășchiș* (sărmațuțe preparate în vase de lut puse pe jăratec); *leicheh* (pandișpan, folosit și la pomenirea morților);

humăntaş (prăjitură umplută cu nucă, în formă de triunghi, precum pălăria lui Haman, servită de Purim); *essig-fleis* (tocană cu gust dulce-acrișor); *gefилte fiș* (renumitul pește umplut); *kigl* (budincă din făinoase, ouă, nuci, dulceață etc.); *fibole kigl* (plăcintă umplută cu piure de cartofi și jumări, servită cu deosebire de Șavuot); *pțea* (aperitiv din măruntaie de pasăre și sos picant); *grivolach* (jumări de pasăre).

Băuturi. Cei fervenți nu obișnuiesc să bea decât din vinul preparat de ei înșiși, pentru a fi siguri de respectarea prescripțiilor religioase în materie. Vinul este băutura rituală nelipsită la sărbători, ceremonii ș.a. Turnat în cupe, prilejuiește rostirea formulelor de binecuvântare la orice prăznuire, la nuntă, la circumcizie și în toate prilejurile festive. Vinul este la mare cinste în ritologia iudaică, căci stă scris în *Biblie*: „Vinul înveselește inima bărbatului”, fapt ce bucură însăși pronia cerească.

Facerea pâinii reprezenta până nu demult o îndeletnicire plină de evlavie a femeilor. Ritualul preparării și coacerii era dintre cele mai specifice. Credincioșii mozaici mai coceau încă, până nu demult, pâine de casă respectând o seamă de prescripții străvechi. În târgușoarele evreiești din Moldova și Maramureș, evreicele excelau, până la cel de-al Doilea Război Mondial, în prepararea faimosului *kolici* (pâine albă împletită) și a nenumăratelor sortimente de turte dulci și prăjituri cu întrebuințare rituală. În trecut, însăși azima era preparată în casă.

Era sever păzită regula ca nicio coptură să nu fie scăpată pe jos și nicio firimitură călcată cu piciorul.

Evreii moderni nu mai țin legătura cu toate cele de mai sus, ori cu legile kașerului, considerate de mult ca revolute.

Alții doresc să le mențină în casele lor doar ca un simbol al apartenenței „etnice”; de pildă, așa-zisa bucătărie kașer poate fi găsită atât în metropolele americane, cât și la București. Nenumărate produse alimentare distribuite prin rețeaua comercială poartă adeseori inscripția kașer. Consumul unor atari alimente produce un *distinguo*, o separare de fluxul societății, acceptată cu plăcere, nu pentru valoarea religioasă, ci pentru sentimentul identificării ce-l produce.

Așezarea la masă. Mesele (mai ales prânzul și cina) erau cinstite în lumea evreiască cu toată cuviința și nu se luau în grabă. A mânca implica binecuvântarea și sacralizarea bucatelor cu care ființa ta va intra într-o intimitate cvasimistică. Regulile așezării la masă aveau însă și o funcție igienică, destul de prozaică. Spălarea mâinilor se făcea după reguli bine stabilite. La fel și servirea bucatelor în condiții de curățenie absolută. Așezarea în jurul mesei se făcea în ordinea potrivită statutului familial al fiecăruia.

Se recitau mai întâi psalmi; capul familiei lua apoi o pâine neîncepută, o binecuvânta, o rupea, oferind câte o bucată fiecărui comesean. Fiecare zi își avea meniul ei, bucatele fiind servite în mod ritual, într-o anumită ordine, bine fixată. Nimeni nu bea înainte să binecuvânteze băutura. De-a lungul timpului, rabinii au scris adevărate tratate despre regulile de desfășurare, în bună cuviință, a prânzului sau a cinei. Orice abatere de la regulă atrăgea disprețul și dizgrația divină. După masă, mâinile erau din nou spălate, tacâmurile depuse într-un vas anume, sub masa considerată, la vechii evrei, a fi un soi de altar pe care nu trebuiau depuse obiecte de fier.

La încheierea mesei se intona Psalmul 67 („Dumnezeu are milă de noi”) și se mulțumea Celui de Sus „care a dat și a

prilejuit bucatele mâncate”. Comesenii intonau „binecuvântat fie Cel ce ne-a dat bucatele și care, prin bunătatea Sa, ne-a îndestulat”). Mai urmează un șir de binecuvântări ale capului familiei pentru pacea și liniștea casei.

Zilele de sărbătoare prilejuiau mese specifice, cu rituri proprii și meniuri de excepție; la fel și ziua de Sabat.

Ritul de Seder, de pildă, este descris în Hagada de Pesah (Paște) astfel: rânduirea castronului de Seder (cina primelor două seri de Pesah, cât și a ultimei din cele opt ale sărbătorii); rugăciune de Kiduș; spălarea mâinilor la Seder; consumarea pătrunjelului; împărțirea Mațalei pentru Afikoman; povestirea Hagadei (ieșirea din Egipt); spălarea mâinilor tuturor comesenilor; binecuvântarea la mâncarea Maței; consumarea de rădăcini amare; executarea prescripției lui Hillel; consumarea cinei cu meniul ei specific, alcătuit din vegetale, carne fiartă, găluște din făină de azimă, vin de Pesah – minimum patru cupe, fiecare cu funcția sa rituală; mâncarea Afikomanului; rugăciunile de după masă; recitarea Psalmilor Hallel-ului; cântarea de închidere. Fiecare din secvențele rituale semnalate îndeplinește o funcție simbolică întru evocarea condițiilor din Egipt, a parcurgerii împrejurărilor ieșirii din Egipt, a eliberării din sclavie, a străbaterii deșertului și a rememorării în veacul veacurilor a formării poporului evreu într-un spirit mono-teist.

Posturi poruncite și voluntare. Semnificația posturilor este deopotrivă culturală și culturală. Astfel, la 17 Tamuz (vara), postul este în amintirea primelor Table ale Legii, sfărâmate de Moise la vederea vițelului de aur; cel din 9 Av (Tișa Beav), dintre cele mai importante, amintește de ziua în care Nabucodonosor a ars Templul dintâi, iar împăratul Titus – pe

cel de-al doilea; la 3 Tișri, prima zi după prăznuirea Noului An (toamna), se postește în memoria lui Ghedali, erou ucis în aceea zi; postul de Iom Kipur, celebrat la 10 Tișri, pentru ziua judecării și iertării; la 13 Adar (primăvara) cade postul de Purim, ce imită postul arhetipal ținut de Estera, care a împiedicat în aceea zi ca poporul ei să fie exterminat.

Toate aceste posturi durează 24 de ore, de la o seară la alta, și presupun interdicția totală în privința mâncării, băuturii și multor altor îndeletniciri cotidiene.

Obiceiuri de sociabilitate

Condiții istorice deosebite au determinat în Diaspora organizarea evreilor pe comunități, în așa-zise cahaluri, care pe lângă altele asigurau o viață comunitară, chiar comunională ce consta în diverse forme și practici de sociabilitate – fie prilejuate de ajutorarea săracilor, de îngrijirea bolnavilor, de instrucțiune, fie de reunirea laolaltă la sinagogă, pentru desfășurarea ceremonialului religios. Evreii constituiau un „cahal”, o adunare. O adunare întru realizarea unor scopuri cum ar fi: „baia rituală”, școlile confesionale, cercurile culturale ș.a.m.d. Prilejurile de adunare erau tot atâtea câte funcțiuni avea de îndeplinit colectivitatea de evrei. De unde și obiceiurile diferențiate, cauzate de toate aceste prilejuri. Dacă mai adăugăm la cele de mai sus caracterul colectiv și sociabil al obiceiurilor de „trecere”, ca și al sărbătorilor, vom avea o imagine cuprinzătoare asupra importanței pe care o acorda evreul tradițional reunirii cu semenii săi, în toate aceste cazuri, coreligionari.

Evreul modern a adus în declin o bună parte din obicei-

iturile tradiționale de acest fel, înlocuindu-le cu prilejuri de re-
unire, oarecum independente de criteriul coeziunii etnice și
mai mult dependente de valorile culturale interioare (imanen-
te) loisirului laic. Aceste valori presupun obiceiuri de sociabi-
litate marcate de caracterul lor non-angajant, hedonistic, indi-
vidual. Predomină în toate acestea satisfacerea unor interese
estetice, intelectuale ori fizice.

Interesele sociale se satisfac ca relații între persoane,
practicate în sine, în afară de orice funcție utilitară, ideologi-
că ori spirituală. Această sociabilitate de loisir (dominată de
atracție interpersonală, de prietenie, de camaraderie, de trasee
de viață comune) constituie suportul unui ansamblu de intere-
se ce duc la practici în comun dintre cele mai diverse.

În acest fel nu se mai poate vorbi de un specific ca va-
loare diferențială, marcată de distingouri (elemente identita-
re) anume ale acestor obiceiuri. Nici chiar sărbătorile nu mai
sunt prăznuite în contextul unui anumit ritual religios sau nu-
mai între coreligionari. Emanciparea a bulversat vechile obi-
ceiuri cahalice, ducându-le adeseori chiar spre discreditare.
Cu atât mai important să relevăm că în contextul Tradiției re-
înnodate, riturile încep să joace un rol reînnoit în închegarea
etnică ca obiceiuri de sociabilitate prilejuite de sărbători.
Mutatis mutandis și Sinagoga își afirmă menirea ei principală
ca instituție a cahalului reînnoit.

Sinagoga și sărbătorile

„Și îmi vor face lăcaș sfânt și voi sălășlui în mijlocul lor” (*Exodul*, 25:8). În original, acest lăcaș e numit *mikdaș* („sfânt”), fapt pentru care cele două temple din Ierusalim (distruse, primul în sec. al VI-lea î.e.n., al doilea în sec. I e.n.) s-au numit *Beth-hamikdaș* („casa sfântă”). De la nimicirea templelor, casele de rugăciuni mozaice din toată Diaspora s-au numit *beth hamidraș* („casa învățaturii”) sau *beth haknesset* („casa adunării”): acestea sunt sinagogile, incinte în care se defășoară, într-un grup de minimum zece persoane (*minian*-ul), zilnic, rugăciunile numite *Șaharit*, *Minha*, *Maariv*, în ocazii speciale *Musaf*, iar de sărbători, complexe ceremoniale liturgice.

Sinagoga (în variante modernizate, templul) reprezintă principala instituție cultural-comunitară, cu un rol deosebit în prezervarea și supraviețuirea mozaismului (chiar și în variantele sale reformate).

Specificitatea sinagogii ca instituție nu rezidă în caracte-

rul ei strict cultural, cum nici instituția rabinatului nu are o funcție doar pur preotească – ambele sunt adânc implicate în obiceiurile iudaice privind existența, învățătura, cultura și spiritualitatea; deci capitale pentru o comunitate umană, lipsită în Diaspora de o seamă de dimensiuni proprii oricărei etnii desfășurate într-un spațiu propriu.

Dacă în virtutea preceptului biblic ce prevede că „în orice loc va fi amintit numele Meu (al Divinității, *n.n.*), voi veni la tine și te voi binecuvânta” (*Exodul*, 20:24) – din care este dedusă ideea omniprezenței Creatorului – lăcașul de rugăciune cotidiană nu se limitează doar la incinta sinagogii, dar pentru cazul sărbătorilor, inerent colective și comunionale, *casa de rugăciune* devine o condiție *sine qua non* pentru festivitatea și ceremonialul lor de excepție.

Ceremonialul religios al sărbătorilor este canonizat în reguli stricte, prevăzute de o lucrare ritualică din Evul Mediu numită *Șulhan Aruch* și obligatorie pentru evreii de pretutindeni.

Se regăsesc, astfel, aceleași rituri la evreii de oriunde! Aceleași rituri și ceremoniale, dar într-o variație uneori „folclorizată” și condiționată spațio-temporal – consecință a aculturărilor locale.

Sărbătorile și obiceiurile asociate lor au făcut obiectul unei întinse literaturi de colportaj care, pe lângă ritualurile descrise, cuprindea și incursiuni semantice, istorico-religioase etc.

La noi era obiceiul ca gazetele evreiești, înaintea oricăreia dintre sărbători, să dedice ample spații ritualurilor de prăznuire, precum și comentării lor *in extenso*. Se editau de asemenea calendare, almanahuri sau chiar foi volante de ga-

zetă cu un atare conținut; ele erau intitulate după numele sărbătorii, ca de pildă – „Purimul”, „Pesahul”, „Hanuca” ș.a.m.d.

Dat fiind că despre sărbătorile evreiești se relatează pe larg în numeroase lucrări în limba română, una fiind chiar foarte recentă (vezi dr. Moses Rosen, *Eseuri biblice*), ne mulțumim a reproduce în cele ce urmează doar un text referitor la sărbători și cuprins într-un „Anuar evreiesc”, apărut la București, în anii de prigoană ai celui de-al Doilea Război Mondial.

Principalele sărbători

a. Roș Hașana – Anul Nou

(cu aproximație, în septembrie-octombrie)

Pe răbojul primei zile a lunii Tișre e încrustat: „De Roș Hașana se scrie și de Iom Kipur se pecetluiește, în ceruri, cine va trăi și cine va muri...”.

Această frază dintr-o rugăciune lămurește întreg sensul sărbătorii Anului Nou și explică de ce evreii încep un An Nou nu cu petreceri, ci cu rugăciuni calde către Divinitate.

În fiecare noapte, spune o veche legendă iudaică, sufletul muritorului se urcă în ceruri și acolo înscrie în cartea vieții toate faptele sale: pe cele bune pe o filă albă, pe cele rele pe una neagră.

În luna Elul, ultima din an, condicele se studiază în ceruri și acolo se decide cine anume va fi judecat. Cei ale căror fapte bune cântăresc mai greu în balanța judecării cerești nu

sunt aduși la judecată. Pentru fapta lor bună, ei primesc răsplată dumnezeiască. Pentru cei ale căror fapte bune le egalează pe cele rele nu se face, de asemenea, judecată. În fața tribunalului ceresc se aduc numai oamenii ale căror fapte rele apasă mai greu în balanță.

Dar nici aceștia nu sunt pierduți. Soarta lor se poate schimba, căci, spune o altă rugăciune: „ruga, pocăința și milostenia pot întoarce sentința rea”.

De aceea, concepția religioasă evreiască a stabilit între Roș Hașana și Iom Kipur zece zile de pocăință, când fiecare om se roagă lui Dumnezeu. Ruga curată, pornită din inimă, pocăința completă și ajutorarea celor în nevoie influențează atunci cerul, astfel ca de Iom Kipur, când sentința se va petrece, să existe motive ca să-L înduplece pe bunul Dumnezeu. Căci, cum au spus mai toți profeții, Creatorul, spre a ierta, nu cere decât ca omul să-și înnoiască inima – să se hotărască să nu mai greșească niciodată.

Pentru acest proces din ceruri al sufletului fiecărui om, Anul Nou evreiesc se mai numește și *Iom Hadin* – „Ziua judecății”.

*

După descrierea milenarelor cărți ebraice, în ziua de Roș Hașana răsună trâmbițele în ceruri. Glasul trâmbiței, al șofarului, sună puternic o chemare pentru îngerii păzitori ai fiecărui om, dar și o chemare pentru îngerii negri, care cer pedepsirea fiecărui individ. Și pentru ca sufletul omului, în viață, să participe la procesul actelor sale, pentru ca între casa de rugăciuni și tribunalul Ceresc să se stabilească o legătură,

în fiecare dintre sinagogi se sună din șofar – o recunoaștere că și trupul omului e pregătit să asculte, să se roage și să se supună hotărârii divine.

Ziua de Roș Hașana se mai numește, de aceea, și *Iom Terua* – „Ziua trâmbițării”.

După fiecare „trâmbițare”, cel ce se roagă rostește *Haiom Harat Olam* – „Azi e nașterea lumii, azi vor sta în fața judecării toate creaturile”. Și fiindcă în fața judecării dumnezeiești sunt amintite toate faptele omului, Anul Nou se mai numește și *Iom Hazikaron* – „Ziua amintirii”.

*

Tradiția datează primul Roș Hașana încă de pe timpul patriarhului Avraam. Ziua în care urma să fie sacrificat Isaac era Roș Hașana. Avraam era pe munte. Pe altar – fiul său, legat. Cuțitul strălucea în bătaia soarelui. Deodată se auzi sunet de șofar, iar un înger apucă mâna patriarhului.

Legenda spune că Avraam a păstrat amintirea acestui eveniment, pe care l-a sărbătorit și l-a trecut și urmașilor săi drept ziua în care Divinitatea hotărăște viața și moartea.

Abia în anii robiei babiloniene, sub influența culturii asiatice, s-a stabilit că lumea a fost creată în ziua ce coincidea începutului anului agricol, adică la 1 Tișri, dată ce a rămas neschimbată până azi.

Când evreii s-au reîntors din Babilon, Ezra a inaugurat sărbătoarea de Roș Hașana prin citirea în fața mulțimii a celor cinci cărți ale lui Moise.

De atunci, sărbătoarea a evoluat. Creatorii *Talmudului* au dezvoltat sărbătorile, le-au dat importanța de azi, iar preo-

ții, ce au cântat puterea lui Dumnezeu, au adăugat rugăciunilor minunate elegii și litanii, toate formând cartea de rugăciuni pentru această sărbătoare care, prin faptul că decide soarta omului, se mai numește și *Iom Nora* – „Zi cutremurătoare”.

De aceea se crede că în perioada biblică nu exista încă sărbătoarea Roș Hașana sub forma ei dezvoltată. Abia după întoarcerea evreilor din captivitatea babiloniană și mai ales după dărâmarea celui de-al Doilea Templu, această sărbătoare s-a ivit în viața evreiască, precizându-și, încetul cu încetul, caracterul pe care îl are astăzi.

S-a adoptat șofarul și, în timpul Evului Mediu, au apărut *payanimii*, compozitorii de melodii și rugăciuni.

Caracteristica sărbătorilor de toamnă este că în aceste zile evreul părăsește cercul strâmt al eului său și se simte unit cu poporul lui, cu totalitatea omenirii, cu întreaga Creațiune, așteptând momentul în care toți vor forma *aguda ahath*, o singură comunitate. Idealul nostru este ca întreaga omenire să fie o unitate, cu scopul îndeplinirii voinței lui Dumnezeu. În rugăciunea de Roș Hașana se îmbină interesul pentru univers și omenire cu iubirea de neam și cu fidelitatea religioasă. Roș Hașana are, deci, un caracter universal, evreiesc și religios.

De pildă, rugăciunea numită *Unetane Tokef* și atribuită lui rabi Amnon din Mainz, care zugrăvește în culori vii tribunalul ceresc și judecata divină în zilele de Roș Hașana și Iom Kipur, ocupă un loc de frunte în liturgia acestor zile sfinte. Ideea principală ce se desprinde din rostirea rugăciunii este că trebuie să unim mila – *khessedh* cu adevărul – *emeth*. Numai adevărul care are ca urmare mila – mila adevărată – poate fi o fericire pentru oameni și popoare.

Dacă această rugăciune începe cu sărbătoarea judecării, ea se termină cu un apel la *teşuva*, la reîntoarcere, la căință.

Numeroase obiceiuri și tradiții sunt legate de această sărbătoare.

Melodiile sinagogale ocupă un loc de seamă în ritualul liturgic. De aici și grija gabaimilor, a eforilor, de a oferi membrilor comunității un *khazan*, un cantor perfect cunoscător al textului ebraic și, mai ales, cunoscător al melodiilor tradiționale.

E obiceiul ca înainte de masă să se mănânce miere unsă pe pâine, rostindu-se totodată rugăciunea *Hamoți lechem min haareț*.

De asemenea, se obișnuiește să se guste fructele abia culese – struguri sau piersici – însoțindu-se de un *șecheianu*. Înțelesul: ca dulcele să se reverse peste anul ce vine.

În ziua de Roș Hașana, evreului nu-i este permis să se odihnească.

Interesantă este ceremonia de *Taşlih* – scuturarea de păcate – care are loc în după-amiaza celei dintâi zile sau a celei de-a doua, când prima zi cade sâmbăta. Întreaga suflare evreiască se îndreaptă în pelerinaj spre râul din apropierea târgului, rostind la malul apei rugăciuni întovărășite de gestul lepădării de păcate și aruncarea lor departe, până-n fundul apei.

b. Iom Kipur – Ziua Iertării

(cu aproximație, în luna octombrie)

Cea mai simbolică dintre sărbătorile evreiești e Iom Kipur, pentru că în această zi, Atotputernicul decide nu numai soarta individului, ci soarta întregului popor evreu.

Concepția iudaică hotărând rolul individului în societate l-a legat astfel de colectivitate, încât de viața fiecăruia depinde, adesea, soarta poporului întreg.

Istoria din vremurile străbune și până azi a confirmat această teză, statornicind că păcatul se răsfrânge asupra întregului popor, așa după cum pioșenia unui singur om poate salva întreaga nație.

Înfățișăm cazul lui Ioșua care, cucerind Ierihonul, a dispus ca întreaga pradă de război să fie dăruită lui Dumnezeu și, pentru că un singur om și-a însușit ceva din această pradă de război, triburile au pierdut lupta următoare.

Pe de altă parte, istoria biblică și cea hasidică mențin ideea că datorită unui singur om fără prihană, Dumnezeu n-a pedepsit poporul, chiar dacă erau mulți păcătoși în rândurile lui.

Legând astfel soarta unui singur individ de aceea a mulțimii, concepția iudaică a orânduit răspunderea fiecăruia pentru faptele sale.

Evreul trebuie, deci, să fie cât mai neprihănit, cât mai curat, cât mai ascultător și mai respectuos față de legi.

Deoarece, cu sau fără voie, omul greșește, evreul se pregătește pentru Iom Kipur prin pocăință, prin rugă și prin fapte bune, ca să obțină iertarea divină.

S-ar putea spune că, de vreme ce există o anumită zi în care Dumnezeu iartă greșelile, omul poate păcătui tot anul, încredințat fiind că de Iom Kipur va fi iertat. Greșeală. De Iom Kipur, Dumnezeu nu acordă o amnistie. Părintele Ceresc supune sufletul unei judecăți, spre a vedea dacă pocăința este atât de desăvârșită încât omul să nu mai greșească. Dacă omul se leapădă de toate păcatele, dacă e pătruns de ideea să

nu mai cadă în greșală, atunci Creatorul îl absolvă de pedeapsă.

Dar Dumnezeu, deși e cea mai puternică forță a lumii, nu poate ierta decât păcatele făcute față de Cer, față de religie. Greșelile pe care omul le face față de aproapele său și față de legile țării în care trăiește, pe acestea nu le absolvă Dumnezeu direct. Ba mai mult – spun străvechile Scripturi – Atotputernicul nu iartă greșelile făcute de om față de Cer până când acesta nu s-a împăcat cu aproapele lui și până ce nu și-a împlinit obligațiile față de legile pământești.

De aceea, în ajun de Iom Kipur, evreul e dator să se ducă să se împăce cu cei cu care s-a certat, să-și îndeplinească îndatoririle față de Stat și față de obște. Numai după aceasta poate să se prezinte lui Dumnezeu.

Cât de puternică este această obligație o dovedește însăși rugăciunea *Kol Nidre*, cu care se începe slujba de Iom Kipur.

După ce omul s-a împăcat cu aproapele și cu legea, ca să fie cu totul curat, se roagă bunului Dumnezeu, prin rugăciunea *Kol Nidre*, ca toate făgăduielile pe care le-a făcut și nu le-a împlinit, fie că le-a uitat, fie că e în neputință să le îndeplinească, să fie iertate.

Abia după aceasta începe omul să se roage lui Dumnezeu.

În lumina acestor concepții trebuie privită sărbătoarea de Iom Kipur.

Iom Kipur, ziua iertării, a zecea zi a lunii Tișri, a fost statornicită încă de pe vremea lui Moise și a căpătat un ritual extrem de complex pe timpul marelui Templu din Ierusalim.

Pe atunci nu existau rugăciuni ca astăzi. În fața mulțimii, marele preot oficia, ajutoarele lui sacrificau vitele aduse din toate colțurile țării, iar leviții cântau, acompaniați de in-

strumente, Psalmii lui David.

Pe timpul lui Ezra s-au introdus o parte din rugăciuni. Rabi Iohanen ben Zakai le-a înmulțit, iar în Evul Mediu, pa-tetanii le-au desăvârșit prin minunate litanii și elegii.

Obiceiuri și tradiții

Sărbătoarea începe în seara de 9 Tișri și ține până în zi-ua următoare, când apar stelele.

Pregătirile încep din ajun. Toate preceptele cerute de le-gile sfinte trebuie îndeplinite pentru a păși în fața lui Dumne-zeu *purificați sufletește și trupește*. În această zi, fiecare e-vreu e dator să se împace cu cei cărora le-a cauzat vreo supă-rare ori vreo pagubă.

Când soarele își aruncă ultimele raze, se servește masa alcătuită, conform Tradiției, din supă gătită din păsările (*ka-parot*) cu care s-a oficiat rugăciunea de Bnei Adam și din mâncăruri dulci (morcovi). E obiceiul ca în ajun de Kipur să se facă donații pentru nevoile sinagogilor și ale instituțiilor de cult și cultură și, mai ales, pentru săraci.

După ce soția rostește rugăciunea lumânărilor, urmează binecuvântarea copiilor de către părinți.

Kol Nidre este, fără îndoială, cea mai cunoscută și în același timp cea mai impresionantă dintre rugile de toamnă, nu numai prin conținutul ei, ci mai ales prin caracterul de so-lemnitate ce i s-a acordat de către învățații evrei. *Kol Nidre* exprimă toate bucuriile și suferințele sufletului evreiesc.

Avoda este un alt moment solemn al zilei de Kipur, în cadrul rugăciunii de *musaf*, care amintește fastul ceremoniilor din Templul de la Ierusalim în această zi de pocăință.

Neila este ultima slujbă cu care se încheie pioasa solem-

nitare. Către cer se înalță ultimele rugi legănate într-un melodios *nigun*.

Impresionantă este ruga *Şelos esrei midoth*. Slujba se termină odată cu ivirea stelelor pe cer. Se sună din şofar. Toată lumea își urează: *Leşana habaa biruşalaim* („La anul la Ierusalim”). După rugăciunea de Maariv, obştea se adună în curtea sinagogii, unde se oficiază „binecuvântarea lunii”.

În seara de Iom Kipur, evreii încep a clădi *suca*, bătând primul țărui în pământ.

c. Sucot – Sărbătoarea colibelor

(cu aproximație, în luna octombrie)

În amintirea faptului că, la ieşirea din Egipt, evreii au locuit o vreme în colibe, numite în străvechea limbă ebraică *sucot*, Moise a stabilit perpetuarea acestei tradiții. Cu acestea – ca și în atâtea prilejuri – profetul nu voia decât să fixeze în amintirea evreului miraculoasa ieşire din Egipt.

Ca toate zilele mari ale evreilor, și această sărbătoare era legată de munca pământului. Ea coincidea întotdeauna cu zilele culesului roadelor pământului. Poate de aceea nu avea o dată precisă. Abia pe timpul lui Ezra, care a stabilit calendarul, s-a așezat sărbătoarea de Sucot la 15 Tişri, ținând nouă zile.

*

În vremurile străbune, evreii din toată țara dintre mare și Iordan, ca și din statele vecine, veneau de trei ori pe an la Ierusalim ca să închine Domnului sacrificii din cirezi, din

turme și din roade. Cea mai importantă dintre aceste trei uriașe procesiuni era Sucot. De aceea, această sărbătoare se numea simplu *Hag* – „Sărbătoarea”.

Aceste zile de Sucot erau cele mai vesele din an. Dimineața, în Marele Templu se oficiau slujbele, iar de la amiază începeau ospețele și petrecerile, care se prelungeau până seara, timp în care dansurile mistice excelau. Printre ele era un dans al ploii, ce se pare că a ajuns la vechii evrei de la canaanii.

Vechii israeliți depuneau în Templu dania lor de fructe, păsări și animale, iar negustorii – dania lor în bani, potrivit normelor stabilite de Cărțile Sfinte.

Și fiindcă nu erau destule case pentru a adăposti pelerinii veniți din toată țara la Ierusalim, se ridicau pe colinele Ierusalimului mii și mii de colibe. Privite noaptea, aceste colibe luminate de opaițe arătau halucinant. A doua zi, slujbele reîncepeau și durau o săptămână încheiată, în veselie și bucurie. De aceea, sărbătoarea aceasta se numea și *Zeman simhatenu* – „Timpul veseliei noastre”.

Suca a rămas în tradiția evreiască din ziua în care israeliții și-au recăpătat țara, acum trei milenii și jumătate. În zilele de toamnă, ei locuiau opt zile într-o colibă, numită *suca*, în amintirea faptului că așa au locuit strămoșii ieșiți din Egipt. De aici și denumirea sărbătorii: *Sucot* („colibele”).

O *suca* era compusă din patru grinzi prinse între ele și acoperite cu ramuri / frunze, prin care se vedea cerul, cu stelele înghețate de toamnă. În interior, coliba era împodobită cu covoare și ciorchini de struguri și fructe. Drept mobilă, o *suca* avea doar o masă și câteva scaune. Aici, gospodarul și familia sa luau masa și săvârșeau binecuvântarea vinului,

cântând apoi imnuri de slavă lui Dumnezeu, în fața mărturiei stelelor. Evlavioșii obișnuiau să doarmă în *suca*, fiind convingși că bunul Dumnezeu însuși îi ocrotește, ba chiar li se arată, așa cum, tot într-o *suca*, s-a arătat Atotputernicul patriarhului Avraam.

d. Hoșana Raba; Șemini Ațeret; Simhat Tora (cu aproximație, în luna octombrie)

Ultimele zile de Sucot se numesc: *Hoșana Raba, Șemini Ațeret și Simhat Tora*.

A șaptea zi a sărbătorii colibelor a primit denumirea de *Hoșana Raba*. Pentru prima oară s-a prăznuit această sărbătoare în timpul celui de-al Doilea Templu din Ierusalim. În cadrul rugilor și mulțumirii aduse lui Dumnezeu pentru că dă ploaie la timp, se făceau procesiuni uriașe.

Secolele au adăugat rugăciunilor pasaje noi și le-au înmulțit, astfel că sărbătoarea aceasta a devenit simbolul cererii de ajutor îndreptate către Divinitate, apelul disperat ca Atotputernicul să se îndure de sufletele credincioșilor.

Șemini Ațeret e a opta zi de Sucot.

În vremurile biblice, sărbătoarea colibelor se încheia cu o adunare religioasă, de unde și numele sărbătorii acesteia.

Pe timpul Templului din Ierusalim, acest sfârșit de sărbătoare era prăznuit prin sacrificii și rugăciuni pentru ploaie. După-amiază aveau loc dansuri mistice pentru ploaie, iar seara, provincialii își luau rămas bun de la ierusalimiteni, pornind spre îndepărtatele regiuni unde își aveau așezările.

Astăzi, din toate obiceiurile străbune au rămas doar rugăciunile, din care două sunt caracteristice: ruga către Dom-

nul pentru ploaie la timp și mulțumirea către Dumnezeu pentru că a binecuvântat pământul cu rod.

Singura sărbătoare evreiască a cărei prăznuire implică oarecare fast e *Simhat Tora*.

De această sărbătoare sunt legate amintiri plăcute din copilăria fiecărui evreu. Care evreu nu-și amintește cum mergea la sinagogă cu un steguleț, pe vârful căruia se afla un măr, în a cărui despicătură ardea o lumânare, simbolul rodului muncii și al luminii minții?

Parte din aceste obiceiuri au rămas până astăzi. În ultimele decenii însă, și această sărbătoare și-a pierdut din măreție. Tradiția s-a menținut, dar fără extazul pe care l-am văzut la bătrâni, fără bucuria ce pornea din inimă și cucerea sufletul. Sărbătoarea, sub apăsarea secolelor, a prins ceva din sobrietatea vieții evreiești. A rămas Tradiția, dar n-a rămas credința sinceră și curată a bunicilor noștri.

e. Hanuca

(cu aproximație, în luna decembrie)

Evreii nu au sărbători naționale. Chiar acelea care sunt pornite de la amintirea unei întâmplări la capătul căreia istoria a înregistrat un act național au fost legate de credința în Dumnezeu. Toate evenimentele naționale care s-au înregistrat fără colaborarea expresă a Divinității n-au încrustat pe filele calendarului evreiesc nicio sărbătoare.

Astfel, evenimentul național al ieșirii din Egipt e prăznuit prin sărbătoarea Paștilor, fiind opera exclusivă a lui Dumnezeu, în timp ce cucerirea Canaanului, care nu s-a săvârșit doar de către Divinitate, ci prin oameni, nu constituie o

sărbătoare, după cum nici cucerirea Ierusalimului nu constituie, din aceleași motive, o sărbătoare.

La fel, acordarea Tablelor Legii a prilejuit o sărbătoare, fiindcă ele sunt opera exclusivă a lui Dumnezeu, în timp ce scrierea Psalmilor sau încheierea *Talmudului* n-au constituit sărbători, pentru că sunt opere omenești.

Acest principiu în fixarea sărbătorilor evreiești este dictat de porunca divină că omul nu trebuie să se închine faptelor omenești, ci numai faptelor divine.

S-ar părea că sărbătoarea de Hanuca face o excepție, pentru că e amintirea recuceririi Templului de către hașmoni, deci operă a oamenilor. Nu este însă exact. Hanuca, după scrierile milenare, nu se prăznuiește pentru acest eveniment, ci pentru minunea iluminării Templului – minune cu care Atotputernicul a încununat opera restauratorilor credinței monoteiste, interzisă de stăpânitorii greci.

*

Iată evenimentele din acele vremuri.

Alexandru Macedon cucerise Asia Mică în prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. După moartea acestuia, Iudeea a ajuns sub ptolemei (regii elenistici ai Egiptului). După 198 î.e.n., Iudeea trece sub stăpânirea seleucizilor (Antiohia). Regele Antioh al IV-lea (215-164 î.e.n.) a pornit elenizarea forțată.

Zeitățile grecești fuseseră instalate în toate orașele Iudeei, iar poporul – invitat să li se închine. Cei mai iscusiți propagandiști fuseseră aduși ca să-i convingă pe evrei să se închine idolilor, dar zadarnic. Credința într-un Dumnezeu unic

și nevăzut stăpâna sufletele urmașilor lui Israel.

Politicește, grecii erau interesați în atragerea populației către templele idolilor, fiindcă ei știau că atâta timp cât evreii își vor păstra intactă religia, nu-i vor putea deznaționaliza. Văzând că evreii ocolesc templele idolilor, Antiohus Epifanes, regele Siriei și al Palestinei, a ordonat oprirea slujbelor religioase evreiești în Templul din Ierusalim și introducerea zeilor eleni. Acest eveniment s-a petrecut în anul 168 î.e.n.

Dar nici acest fapt n-a atras mulțimea evreiască la serviciile religioase păgâne. Grote, peșteri, subsoluri au fost transformate în lăcașuri de închinăciune.

Curând, o lege a interzis cultul mozaic. Poporul suferea, dar nu se închina zeilor. Trei ani a ținut teroarea. Mii de oameni au fost uciși pentru că refuzau să se închine lui Zeus.

Folclorul iudaic e plin de povestiri din acele vremuri tragice. Cea mai cunoscută e povestirea Hanei care a preferat să vadă omorându-i-se sub ochii ei cei șapte copii, decât să-i îndemne să se închine zeilor.

După trei ani, suferința poporului ajunsese la apogeu. Marele preot Matatia Hașmoneul hotărî să pună capăt suferințelor și ridică drapelul războiului împotriva grecilor. Fiul său Iehuda (poreclit mai târziu Macabeul) luă comanda armatelor. Era în anul 165 î.e.n. După prima victorie, de la Modin, înfrângerea grecilor era definitivă. Victoriile mergeau una după alta.

Din această epocă datează una din legendele despre *Iudith și Holofern*. Iudith era fiica marelui preot Matatia. Ea s-a strecurat din cetatea împresurată de greci și prefăcându-se că vrea să devină sclava lui Holofern, comandantul oștirii elene, l-a ucis în timpul unei nopți când zăcea amețit de vin.

În anul 164 î.e.n., războiul s-a terminat. Iehuda Macabeul adună oștirea și oficiază o slujbă pentru cei morți. El însuși rostește, pentru întâia oară, ruga de Izcor, rugă ce a fost apoi consacrată tuturor morților evrei.

Apoi s-a procedat la curățirea și sfințirea Templului. Când să se aprindă însă candelabrul cu opt brațe (menora), s-a constatat că nu există decât un singur vas cu ulei sfânt, adică atâta cât să poată lumina Templul o noapte. Și aici intervine forța Creatorului, ca o încununare a acțiunii omenești. Atotputernicul a făcut ca puținul ulei, ce abia ar fi ajuns să ardă o singură noapte, să alimenteze candelabrul opt zile în șir.

Și pentru această intervenție divină se prăznuiește Hanuca, în fiecare an, timp de opt zile, începând de la 25 Kislev a fiecărui an.

*

În amintirea celor petrecute atunci, se aprind în fiecare casă lumânările: în prima zi – una, a doua zi – două... în a opta zi – opt. Lumânările se aprind, la sinagogă, între rugăciunile de Minha și Maariv, iar la domiciliu, după ruga de Maariv. Vineri se aprind lumânările înaintea rugăciunilor, iar sâmbăta seara – după *havdalah*.

În ceea ce privește aprinderea lumânărilor, erau în vremea veche două obiceiuri: partizanii învățatului Hillel aprindeau în prima zi opt lumânările și, cu fiecare zi ce trecea, aprindeau cu câte una mai puțin; în timp ce alții aprindeau în fiecare zi câte una în plus. În unele comunități se aprinde pentru fiecare persoană câte un rând de lumânările. Pe alocuri, numai copiii aprind lumânările.

Femeile iau parte la această slujbă, în amintirea Iudithei.

f. Istoricul și obiceiurile legate de *Hamișa Asar Bişvat*

(cu aproximație, în luna februarie)

Hamișa Asar Bişvat înseamnă 15 zile din luna Şevat și e una din cvasi-sărbătorile evreiești, în special o sărbătoare a copiilor: Anul Nou al pomilor (*Roş Haşana la ilanot*). În *Biblie* nu găsim menționată această zi, totuși se pare că ea are o obârșie străveche. Unii învățați cred că aceasta era data când începea sădirea copacilor în Palestina, deci o dată a agricultorului palestinian. Țăranul evreu era mișcat de înnoirea firii și mulțumea lui Dumnezeu că-i pregătește din nou cele trebuitoare vieții.

După ce evreii au fost izgoniți din țara lor și împrăștiați în *Galuth* (Diaspora), ziua de 15 Şevat s-a transformat în sărbătoare religioasă, căpătând cu timpul o valoare simbolică.

Din veacul al XVI-lea aflăm că se stabilise obiceiul de a se mânca în această zi cât mai multe feluri de fructe, de preferință fructe de origine palestiniană. Este posibil ca obiceiul să fie mult mai vechi decât cea dintâi mărturie pe care o avem: probabil, în legătură cu faptul că este a 15-a zi a lunii, se obișnuiește a se procura 15 feluri de fructe. Consumarea fructelor de *Hamișa Asar* este, aşadar, un act ritual, un act de comuniune cu pământul țării sfinte. Dacă această zi înseamnă începutul primăverii palestinieni, pentru cei din *Galuth*, ea este legătura intimă, permanentă, cu *Ereţ Israel*. De aceea, când prăznuiește această sărbătoare, evreul se gândește la trecutul glorios al neamului său și, din strălucirea lui, trage învățături pentru viitor.

La evreii sefarzi

Această sărbătoare se numește: *Fruttas* sau *Roş Haşana dos arbores*. Există obiceiul să se atârne de gâtul copiilor săculețe de catifea, brodate frumos cu numele lor, umplute cu fructe, mai ales cu migdale și alune îndulcite. La evreii orientali din păturile înstărite, de pildă din Bagdad, se aduc la masă peste 50 de feluri de fructe și, pe lângă ele, vin și pâine. Înainte de masă, fiecare invitat citește un capitol din Cartea „*Peri eț adar*”, după care, rostind rugăciunile tradiționale, gustă din fructe. La evreii persani există obiceiul să se adune la un membru mai înstărit al comunității, care a pregătit din timp bogata masă compusă din boabe de grâu prăjit, mazăre, semințe de dovleac etc. Se mai servesc pește prăjit și vin. Toată noaptea de 14 spre 15 Șevat, evreii nu dorm, ci o petrec citind capitole special alese din *Biblie*, *Talmud*, *Zohar* și gustând din fructele prăjite.

La askenazimi

Sărbătoarea aceasta este cunoscută tot ca un An Nou al pomilor roditori. Se gustă din fructe aduse din Țara Sfântă. Se organizează serbări pentru tineretul școlar, căruia i se explică însemnătatea zilei, urmărindu-se în felul acesta să se adâncească cât mai mult legătura sufletească între copilul *Galuthului* și Palestina. De asemenea, în școlile evreiești se obișnuiește să se facă colecte pentru plantarea unui sau mai multor pomi, pe numele unei clase sau al unei grupe. O atenție deosebită se dă cântecelor și jocurilor ebraice.

g. Purim – Sărbătoarea destinului

(cu aproximație, în luna martie)

Purim e singura sărbătoare laică a poporului evreu. Într-adevăr, în timp ce toate sărbătorile evreiești sunt legate de slujbe religioase, iar manifestarea lor se înregistrează numai de sinagogă, Purim e legat de mici petreceri familiale și prietenești. Mai mult, în timp ce toate sărbătorile au fost ordonate în numele lui Dumnezeu, Purim a fost ordonat de un om, din inițiativa sa. Ne referim la Mordechai, eroul *Cărții Esterei*, carte în care nicăieri nu e întâlnit numele lui Dumnezeu, puterea divină fiind înlocuită cu expresia *pur* („(tragere la) sorti”, soartă) de unde și numele, „Purim” („sorti”).

Această stare de fapt a creat în cercurile ortodocșilor ultraevlavioși zicale: „Purim nu e o sărbătoare, după cum frigurile nu-s o boală”. La care iluminiștii au răspuns prin două zicale: „Frigurile sunt într-adevăr o boală gravă, după cum Purim e o sărbătoare mare”. „Când va veni Mesia, El va suspenda toate sărbătorile, în afară de Purim”.

Au învins iluminiștii. Purim a rămas o sărbătoare.

Purim își datorează existența în filele calendarului ebraic unor evenimente memorabile mai mult de ordinul legendei.

Persia își întindea pe vremea aceea hotarele de la Mediterană până departe, în Asia, iar la sud, până la hotarele Abisiniei. Domnea în țară regele Ahașveroș, pe care istoria îl identifică în persoana regelui Xerxes. După textul biblic, a doua soție a regelui se numea Estera. (Istoricul grec Herodot spune că soția regelui Xerxes se numea Amestris, nume ce o amintește pe Estera.) La palatul regelui Persiei exista o rivalitate între doi curteni: Haman, un amalecit, și Mordechai, un

evreu. Din cauza acestei rivalități, evreii din țara lui Ahașve-roș sufereau mult și situația ajunsese atât de gravă, încât Haman, care se găsea în grațiile împăratului, a obținut ordinul ca în ziua de 13 Adar să fie exterminați toți evreii din regat. Estera, care era nepoata lui Mordechai, fu înștiințată. Și în timp ce toți evreii posteau, ea s-a dus la rege și a obținut clemența suveranului pentru israeliți.

Această salvare au socotit-o evreii drept o minune a destinului, care a schimbat sorții răi în sorți buni; în amintirea ei au creat sărbătoarea Purimului.

Purim e legat de o sumedenie de obiceiuri și tradiții. Mulțimea acestor obiceiuri se datorează preceptului că de Purim „totul e permis”. Astfel, este interzisă tot anul „societatea bufonilor”; însă de Purim este îngăduită. E oprit tot anul ca un bărbat să îmbrace haine femeiești. De Purim e permis. Din aceste abateri de la legea religioasă s-a născut, încă pe la 1600, teatrul evreiesc, când s-a dramatizat pentru întâia oară *Povestea Esterei*. Așadar, cu două secole și jumătate înainte de Goldfaden, care e considerat creatorul teatrului evreiesc...!

Alte obiceiuri fixează caracterul popular al acestei sărbători. Astfel, există obiceiul ca evreii să-și trimită reciproc daruri și să pregătească prăjituri speciale, cu care se tratează oaspeții și colindătorii care vin în casele bogate, reprezentând mici scenete, asemănătoare irozilor.

Obiceiurile variază de la țară la țară. Astfel, în Irakul de azi și în India se pune în scenă un fel de teatru de păpuși și se joacă *Povestea Esterei*; în Yemen se face o procesiune la fel cu cea descrisă în *Cartea Esterei*; în sudul Europei se împart daruri și dulciuri săracilor; în Polonia și în România se fac un fel de prăjituri în forma pălăriilor napoleoniene, numite *ha-*

mantășen; humăntăș etc.); în Tanger și în Algeria se vizitează cimitirele.

În secolul al V-lea, evreii obișnuiau să-și serbeze Purimul într-un chip original. După citirea Meghilei, se adunau în curtea sinagogii și ridicau acolo o spânzurătoare pe care atârnav un manechin reprezentându-l pe Haman. În jurul manechinului petreceau tinerii și chiar bătrânii, spuneau glume, se declamau pasaje din cărți, cu un anumit înțeles, și în toate era persiflat Haman. Apoi se dădea foc manechinului și lumea se înveselea.

În vremurile moderne, în jurul acestei oficiale veselii, tinerii din *ieșivot*, cântăreții din coruri, „belferii”, și-au găsit o ocupație organizând mici petreceri la care se producea fiecare cu câte ceva. Petrecerile aveau loc în sinagogă, de unde s-au mutat în curtea sinagogii și de acolo, căzând sub înrâurirea orașului, a carnavalurilor germane, sau a colindelor slave, au suferit mari schimbări de structură și proporții. Mai mulți tineri se întovărășeau, formând grupuri de *purim-spiler*. Acestora li se alăturau bufonii profesioniști (*leițim* și *badhunim*) și începând colindatul înainte de Purim, îl prelungeau uneori și după Purim, cutreierând casele în timpul meselor. Toate acestea aveau loc sub privirile îngăduitoare ale ortodoxiei mozaice.

În fiecare casă, tinerii își etalau tot bagajul de glume, versuri, cântece. Cu timpul însă, au introdus o oarecare ordine în programe, mai ales că s-au găsit unii mai pregătiți, care înjghebau monologuri și mici compoziții cu subiecte adecvate ocaziei, cum ar fi, de pildă, despre Estera și Mordechai.

Influențați de mascaradele străine, *purim-spilerii* au luat obiceiul carnavalesc de a-și numi câte un șef, un rege. Acesta

purta titlul, apoi o uniformă, de „Purim-König”. Într-un manuscris italianesc din sec. al XV-lea se găsește pentru prima oară un imn închinat unui asemenea erou.

Trupa pe care o alcătuiau *purim-spilerii* își ordonează cu timpul compoziția și se încheagă. Își ticluiește un repertoriu și se avântă în „turneu” cu două săptămâni înainte și două săptămâni după Purim.

În 1550 apare prima piesă în idiș, intitulată *Purim-lied*, după care repertoriul începe să se îmbogățească cu multe alte lucruri similare și cu mai multe personaje datorate, aproape toate, unor autori anonimi.

După un secol și jumătate, la 1697, apare în manuscris primul *Ahașveroș-spiel*, iar în 1708, primul *Ahașveroș-spiel* tipărit.

Un *Ahașveroș-spiel* era o mică piesă întocmită sub forma unui dialog, fără acte și scene. Se juca în case, unde actorii, de la 7 până la 30 de persoane, așezați în cerc, își spuneau rolurile. Tempoul era accelerat, pentru a putea vizita cât mai multe case. Actorii erau costumați și uneori mascați.

Teatrul de Purim, dezvoltându-se mereu, a cunoscut pe la anul 1800 apogeul.

Ahașveroș, regele teatrului de Purim, va urca astfel pe scena istoriei teatrale evreiești, inclusiv pe scena primului teatru idiș din lume, cel de la Iași, al lui Goldfaden.

h. Pesah – Sărbătoarea sufletului evreiesc (cu aproximație, în luna aprilie)

Pesahul amintește actul ieșirii din Egipt, deci ziua în care evreii au devenit un popor de sine stătător, ziua în care

istoria omenirii recunoaște existența ca atare a neamului israelit. Există, oare, în viața popoarelor, o zi mai mare ca aceea în care, sub pologul cerului, au strigat lumii că trăiesc? Evreii sunt singurii care au considerat această zi ca pe una pur religioasă. A fost un eveniment al neamului evreiesc împlinit prin voință divină. Și atât de puternică era această convingere, încât pe vremea când strămoșii evreilor locuiau în țara de pe malurile Iordanului, în ajunul acestei sărbători, ei își părăseau locuințele și porneau în procesiune spre Ierusalim, să sacrifice acolo, lui Dumnezeu, mielul pascal.

De altfel și „Pesah”, denumirea acestei sărbători, e aceea a sacrificiului care se făcea de Paști, în amintirea ultimei plăgi căzute asupra Egiptului. Într-adevăr, primul sacrificiu de Pesah s-a făcut în Egipt.

Era în anul 1645 î.e.n. Evreii știau că vor părăsi țara faraonilor. Totul era pregătit pentru exod. Se aștepta doar ca Moise să dea semnalul de pornire. În toate gospodăriile s-a făcut aluatul din care trebuia să se coacă pâinea pentru drum. În acea noapte, în mijlocul cocioabelor evreilor din Goșen ardea un foc mare. În jurul acestui foc, toți membrii familiei stăteau în picioare și consumau carnea mielului sacrificat. Era prima ceremonie evreiască, primul *seder*, cum vom vedea mai departe. Deodată, în noapte, răsunară trâmbițele și se anunță că faraonul a îngăduit supușilor săi israeliți ieșirea din țară ca neam de sine stătător.

Exodul a început de îndată. N-a mai fost timp să se coacă nici pâinea.

Aluatul care nu apucase încă să dospească a fost încărcat așa cum era. A doua zi, sub soarele arzător al pustiului, aluatul acesta a fost întins pe nisipul fierbinte. S-a făcut astfel

o turtă, o azimă asemănătoare aceleia pe care o mâncau săracii și sclavii din Egipt. Această pâine a căpătat denumirea de *mața* sau *lahma ania*, adică „pâinea săracă”. Și fiindcă fiecare evreu e dator, în zilele de Pesah, să se simtă astfel ca și cum el însuși ar fi fost între cei ce au ieșit din Egipt, e obligat ca timp de opt zile să mănânce azimă coaptă din aluat nedospit. Când, mai târziu, israeliții au avut țara, sărbătoarea aceasta a căpătat un aspect mai organizat. Evreii veniți la Ierusalim din toate părțile țării sacrificau mielul pascal la templu, iar serile erau închinare petrecerilor familiale, la care se povestea și se cânta despre ieșirea din Egipt.

Reîntorși din Babilon pe ruinele patriei, evreii n-au mai reluat obiceiurile de odinioară; nu s-a mai făcut procesiunea de Pesah, iar sacrificiile au fost abolite. Solemnitatea pascală se rezuma la reuniune religioasă, în cadrul strict familial. Seara, la lumina lămpilor, capul familiei povestea întâmplările ieșirii din Egipt. Se crease o adevărată psihoză a acestor povestiri. Era o mândrie să poți povesti cât mai mult.

Evreii au pornit apoi pe drumul nesfârșitelor rătăciri printre popoare. Alături de Cărțile Sfinte, de odăjdiile de rugăciuni, evreul a dus cu sine și povestea ieșirii din Egipt, pe care an cu an, în noaptea de 14 a lunii Nissan, o povestea familiei sale. Cu timpul, s-a simțit nevoia, datorită respectului popular pentru această sărbătoare, să se organizeze ca o manifestare religioasă. S-a fixat o anumită normă a serii de Pesah, care a fost denumită *seder* („ordine”, „rânduială”).

Această *ordine* cuprinde o mulțime de simboluri. Astfel, pe masa la care se oficiază se așază, într-o farfurie sau într-un săculeț special, trei azime: una în amintirea preoților, alta în amintirea leviților și a treia în amintirea unității lui Israel. În

farfurioare se aşază cartofi, care se mănâncă muiţaţi în apă sărată, şi rădăcini amare, în amintirea suferinţelor şi a hranei amare din Egipt. Un amestec de nuci, mere şi vin, în amintirea lutului frământat la faraon. Un ou, simbol al nesfârşitului puterii divine şi, obligatoriu, o bucată de carne friptă, în amintirea sacrificiilor de Pesah. La masă, este obligatoriu să se bea patru pahare cu vin. De ce patru? Fiindcă în patru feluri s-a exprimat Dumnezeu când i-a scos pe evrei din Egipt: *vehoţeti* („v-am scos”); *vehiţalti* („v-am salvat”); *vegaalti* („v-am mântuit”); *velacahti* („v-am luat”). Solemnitatea începe cu patru întrebări, prin care copilul cere lămuriri tatălui său ori celui mai bătrân din familie referitoare la motivele pentru care această seară se deosebeşte de toate celelalte. Iar părintele răspunde prin povestirea ieşirii din Egipt. Şi fiindcă nu fiecare om are darul de a povesti, s-a hotărât să se scrie o carte care să cuprindă întreg ritualul. Această carte a primit denumirea de *Hagada şel Pesah*; la început, cartea cuprindea numai povestea ieşirii din Egipt; în Evul Mediu, s-au mai adăugat o serie de cântece.

De ce pune copilul patru întrebări tatălui său şi nu trei sau mai multe? Pentru că de patru ori se aminteşte în *Biblie* că părintele e dator să înveţe pe copilul său religia şi istoria poporului. Asupra deseori repetării a cifrei „4”, un cărturar a dat şi această explicaţie: cu patru simţuri îl poate percepe omul pe Dumnezeu. Cu cel de al cincilea simţ, pipăitul, nu-l poate găsi pe Creator. De aceea predomină cifra patru. Când va fi învierea morţilor, omul Îl va simţi pe Dumnezeu şi prin pipăit.

Pesah durează opt zile. Primele două zile sunt sărbători complete; în primele două seri se oficiază Sederul; urmează

patru zile de semisărbătoare, numite Khol-Ha-Moed și apoi iar două zile de sărbători sinagogale. În ultima zi se spune rugăciunea de Izcor – pomenirea morților.

i. Șavuot

(cu aproximație, în luna mai)

Era în ziua a treia a lunii a treia, când urmașii lui Israel au ajuns în pustiul Sinai. Aici a hotărât bunul Dumnezeu să se înfățișeze oamenilor și să le dăruiască legea divină.

În așteptarea acestui eveniment, Moise a ordonat ca timp de trei zile evreii să se pregătească în curățenie trupestă și sufletească pentru primirea *Torei*. Acesta este *șavuot*-ul.

În descrierea evenimentelor de pe Sinai, în *Talmud* se arată că cifra „3” se repetă de câte ori se întâmplă și faptele la care prezența divinității e activă; de aceea se socotește că această cifră e plăcută lui Dumnezeu.

În istoria biblică, în *Talmud* se învederează următoarele fapte semnificative:

Set, al treilea fiu al lui Adam, a dat urmași care au poposit întreaga omenire; cei trei fii ai lui Noe au repopulat întreg pământul; trei a fost numărul patriarhilor; al treilea trib israelit, Levi, l-a dat pe Moise, care era al treilea fiu al lui Amron, și Moise a stat ascuns, sub oblăduire divină, tot trei luni.

De asemeni, în ziua a treia a lunii a treia, evreii au ajuns la poalele Sinaiului și, după trei zile, li s-a înfățișat Dumnezeu.

Ca toate mirificele fapte înscrise în cele cinci cărți ale lui Moise, Șavuotul a fost și el glorificat în legendele populare, culese de *Talmud* în urmă cu două milenii.

Una din legende arată că atunci când Dumnezeu a hotărât să dea omenirii *Tora*, toți munții au venit să-L roage pe Creator ca de pe vârful lor să coboare slava divină.

– Alege-mă pe mine, spunea muntele Hermon, sunt cel mai mândru dintre munți.

– Alege-mă pe mine, spunea Carmelul; grădinile mele sunt cele mai bogate.

– Alege-mă pe mine, Doamne, spunea Libanul; cedrii mei sunt o podoabă.

Dar Dumnezeu a ales muntele Sinai, muntele umil și singuratic din deșert, pentru că numai omul umil împlinește în totul prescripțiile Legii; fiindcă Sinai e singur în pustiu, așa cum Dumnezeu e singur în Univers.

La poalele muntelui Sinai se făceau pregătiri febrile. Poporul se pregătea de sărbătoare, iar conducătorul lui, Moise, se sfătuia cu mai marii familiilor și cu bătrânii poporului, explicând sensul și măreția semnificației *Decalogului*. Acești fruntași adunau apoi triburile și familiile, explicând la rândul lor principiile legiurilor ce vor veni.

În jurul muntelui s-a tras o linie de demarcație, peste care nimeni nu avea voie să treacă atâta timp cât Divinitatea era pogorâtă pe munte.

Cele trei zile de pregătiri trecură și zorii zilei de sărbătoare mijeau la orizontul taberei din pustiu. Nu era o zi cu soare strălucitor. Dimpotrivă, cerul era acoperit de nori și trăsnetele spintecau văzduhul. Triști erau îngerii, pentru că Dumnezeu părăsea văzduhul; tristă era firea cutremurată de apropiata prezență Divină; trist era Creatorul.

– De ce ești trist, Doamne? a întrebat Moise. E doar zi de sărbătoare și de bucurie.

– Tu ești bucuros, a răspuns Domnul, fiindcă dau *Tora*; Eu sunt trist, fiindcă știu ce vor face oamenii cu ea.

În zorii zilei, mulțimea se puse în mișcare. La sunetul trâmbițelor, poporul se încolonă și, condus de Moise și Aaron, porni în procesiune spre muntele Sinai. După ce-l ocoliră, evreii se așezară pe linia de demarcație fixată. Deasupra muntelui plutea un nor drept, ca un baldachin. Deodată se auziră fanfare. Trâmbițe uriașe sunau puternic. Muntele se zguduia. Pe tot întinsul cerului, fulgere aruncau limbi gigantice de foc. Întreaga fire se cutremura. Și deodată, muntele se desprinsese de pe pământ și se înălță în văzduh.

j. Sabatul

Această interpretare a Sabatului o întâlnim prima oară la profetul Ișai: „Și tu să numești Sabatul bucurie (*Oneg*)”.

Caracterul original al poporului evreu își regăsește expresia în Sabat, care din timpurile cele mai vechi era în centrul vieții spiritual-religioase. Sabatul este mai vechi decât *Matan Tora*. Știm astfel, chiar despre evreii din Egipt, că-l respectau. În prima carte a *Torei*, *Bereșit*, găsim cele dintâi aluzii cu privire la Sabat: „Și Dumnezeu a terminat în ziua a șaptea Creația Sa și S-a odihnit după munca Sa. Și Dumnezeu a binecuvântat ziua a șaptea și a sfințit-o, căci în acea zi El S-a odihnit după munca Sa”.

O zi de reculegere

Respectarea Sabatului hotărăște relațiile copiilor lui Israel cu Dumnezeu. Sabatul este „un dar din tezaurul lui Dumnezeu”, „un semn între Mine și copiii lui Israel în veșnicie”.

Dumnezeu S-a odihnit și a sfințit ziua a șaptea și a poruncit evreilor să se odihnească și să sfințească Sabatul. De aceea, evreii au înconjurat ziua lor de odihnă cu o atmosferă deosebită de sfințenie și de spiritualitate. Sabatul nu era numai o zi de odihnă, ci și o zi de înălțare și de reculegere. El întruchipa străduințele și dorul poporului după o viață mai frumoasă și desăvârșită. De aceea, Sabatul este atât de deosebit de toate celelalte sărbători și este singura menționată în *Decalog*.

Poporul își închipuie că și natura se odihnește în ziua de Sabat. Cunoaștem cu toții legenda fluviului Sambation, care toată săptămâna își rostogolește apele, iar de Sabat, apele sale stau liniștite și el se odihnește până la sfârșitul zilei.

Momentul social

Tora cuprinde și momentul moral, și cel social al Sabatului. Atât în cele zece porunci, cât și în alte prevederi ale *Torei*, această poruncă este strâns legată de principiul egalității sociale: „Servitorul și servitoarea să se odihnească alături de tine, ca să-ți amintești că ai fost sclav.”

Rugăciunile evreiești

În 1883, cunoscutul savant evreo-român dr. Moses Gaster oferă concetățenilor săi, în primul rând coreligionarilor, una dintre cele mai frumoase *Cărți de rugăciune* cu text ebraic și românesc. În „Precuvântarea” la această neîntrecută, până azi, traducere în română a rugăciunilor mozaice ocazionate de sărbătorile religioase, de întreaga ritologie ebraică, inclusiv cea referitoare la diversele categorii de obiceiuri menționate de noi mai înainte, dr. Moses Gaster preciza că rugăciunile israeliților, cum ni se prezintă astăzi, sunt rezultatul unei dezvoltări seculare, care începe încă de pe vremea când exista Templul în Ierusalim și deja „jertfele buzelor” au început a înlocui „jertfele altarului” și se continuă până în secolul al XIV-lea, unde s-au fixat în forma în care le avem astăzi. Nu este locul aici a scrie „istoria molitvelnicului israelit”, ne ajunge a constata dezvoltarea treptată a cărții de rugăciuni.

Dezvoltarea aceasta nu constă însă în schimbări realizate în textul rugăciunilor, ci numai în adaosuri ce s-au făcut la

vremuri hotărâte, păstrându-se *intact* tot ce era vechi și sfințit prin tradiție.

Cuvântul *rugăciune* însuși, pe care-l întrebuițăm neavând altul mai potrivit în limba română, este cu totul impropriu pentru a arăta cuprinsul textului ebraic; căci cea mai mare parte a rugăciunilor din cartea de față nu sunt altceva decât Psalmi și capitole întregi din *Biblie*, menite a exprima *lauda adusă Domnului*, iar restul, care se apropie mai mult de cuvântul „rugăciune”, totuși nici aici nu este *tale quale*; căci nicio rugăciune ebraică nu este *specificată*; niciuna nu este *individuală*. Noi avem numai rugăciuni ce se zic pe fiecare zi sau în zile de sărbători, dar nicidecum pentru *eventualități*; și, de altă parte, rugăciunea noastră este totdeauna *generală*, rugându-se fiecare pentru binele *obștesc* și nicidecum pentru binele propriu. Fiecare israelit participă la norocirea și nenorocirea semenilor săi.

Din bogatul conținut al acestei *Cărți de rugăciuni*, am selectat capitolele *Felurite binecuvântări*, pentru relevanța și relevanța acestora în privința atitudinii credinciosului evreu față de toate cele ce-l înconjoară.

Căci, potrivit Tradiției, evreul Îl binecuvântează pe bunul Dumnezeu, făcătorul de bine, pentru orice îi este dat omului să i se petreacă pe această lume. Înțelepții lui Israel au spus că este interzis omului să fie pe pământ în oricare din situațiile de viață fără să înalțe oricând binecuvântare Domnului.

Orice ar mânca, orice ar bea, el trebuie să binecuvânteze mâncarea și băutura la început și la sfârșit. Cum scrie un mare profet: „S-a îmbătat de mirosul ierbii proaspete, de mirosul parfumurilor, de mirosul fructelor bune, să binecuvânteze

plăcerea de care a avut parte. La fel ceea ce vede. Dacă a văzut soarele strălucind în marele ciclu din perioada Nissan, primii puietși înmugurind în luna Nissan, dacă a văzut copăcei buni și ființe plăcute, el le binecuvântează. La fel și ceea ce aude.”

Dar evreul Îl binecuvântează pe Dumnezeu și atunci când nu are parte de bucurie, ci de întâmplări menite să-l supere, să-l întristeze, să-l nefericească. De aceea, Dumnezeu este binecuvântat deopotrivă la ora fericirii prilejuită de naștere și nuntă, dar și la întristările cauzate de boală și moarte.

Concepția iudaică, fără a fi fatalistă, nu conferă libertății umane doar privilegiul alegerii „celor bune” din viață. Încercările Domnului sunt condiții ale libertății umane și de aceea trebuie binecuvântate.

Feluritele binecuvântări pe care le reproducem sunt cuprinse în lucrarea aparținând reputatului Moses Gaster, savant, folclorist, rabin, militant neobosit pentru drepturile evreilor, un mare prieten al poporului român.

Feluritele binecuvântări

(La vederea unui domnitor)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, regele universului, care ai dat o parte din slava Ta unui om muritor.

(Referitor la fenomene mari ale naturii)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, regele universului, care ai făcut faptele urzirei.

(La tunet și fulger)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, a cărui putere și tărie umplu toată lumea.

(La vederea curcubeului)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care-ți aduci aminte de legământ, care ții legământul Tău și împlinești cuvântul Tău.

(La veste bună și întâmplare fericită)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ești bun și binefăcător.

(La veste rea și la întâmplare nenorocită)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, judecătorul cel drept.

(Primăvara, la vederea pomilor înfloriți)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care nu lași vreo lipsă în lumea Ta, și care ai creat într-însa pomi frumoși, ca omul să se desfete cu dânsii.

(Când îmbracă cineva o haină nouă)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care îmbraci pe cei goi.

(La mirosul florilor, fructelor etc.)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ai creat ierburi mirositoare.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ai dat un miros bun fructelor.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ai creat felurimi de miresme.

(La mâncarea pâinii)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru,

regele universului, care scoți pâine din pământ.

(La mâncarea rodurilor câmpului)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ai creat rodurile câmpului.

(La mâncarea rodurilor pomilor)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ai creat rodurile pomilor.

(Când se bea vin)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ai creat rodul viței.

(La mâncarea de fructe)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ai creat felurimi de bucate.

(La alte mâncăruri și băuturi)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, prin al cărui cuvânt toate s-au făcut.

(După mâncarea acestora din urmă)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, care ai creat multe ființe și trebuințele lor, și totdeodată ai creat toate pentru a ține în viață sufletul a tot viul. Binecuvântat să fii Tu, care trăiești în veci.

(După mâncare și băutură...)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, regele universului, [...] pentru hrana și traiul [...], pentru viță și rodul viței [...] pentru pomi și rodul pomului.

Și pentru produsul câmpului și pentru țara plăcută, bună și întinsă ce ai binevoit și ai dat-o părinților noștri moștenire, ca să mănânce rodul ei și să se sature cu bunul ei, Îndură-Te, Doamne, Dumnezeuul nostru, și de Ierusalim, orașul Tău, și de Sion, sălașul slavei Tale, și de altarul Tău, și de templul Tău;

și zidește Ierusalimul, orașul cel sfânt, curând în zilele noastre, și du-ne la dansul, și înveselește-ne cu zidirea lui, ca să mâncăm din rodul lui și să ne săturăm cu bunul lui, și să Te binecuvântăm într-însul cu sfințenie și curățenie.

(sâmbăta)

și binevoiește-ne în ziua aceasta de sâmbătă

(la lună nouă)

și adu-Ți aminte de noi în ziua aceasta de lună nouă

(la sărbători)

și înveselește-ne în sărbătoarea de...

(la Anul Nou)

și adu-Ți aminte de noi spre bine, în ziua aceasta a pomeneirii, căci Tu ești bun, și binefăcător tuturor, și-Ți mulțumim pentru țara și

(la turte și vin)

pentru hrana și rodul viței. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, pentru țara, hrana și pentru rodul viței.

(la turte)

pentru hrană, Binecuvântat să fii Tu, Doamne, pentru țara și pentru hrana

(la vin)

pentru rodul viței. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, pentru țara și pentru rodul viței

(la fructe)

pentru fructe. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, pentru pământ și pentru fructe.

(Binecuvântări la obrezuire)

Binecuvântat să fii Tu, Dumnezeu nostru, regele universului, care ne-ai sfințit prin poruncile Tale și ne-ai poruncit obrezuirea (tăierea împrejur).

Tatăl copilului zice:

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, regele universului, care ne-ai sfințit prin poruncile Tale și ne-ai poruncit a-l introduce în legământul părintelui nostru Avraam.

(Poporul) Precum s-a învrednicit să ajungă azi la legământ, așa să se învrednicească să ajungă la învățătură, la cununie și la fapte bune.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, regele universului, care ai creat rodul viței.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, regele universului, care ai sfințit pe cel ce l-ai iubit din pântec, care ai pus lege pentru trupul său, și urmașilor săi ai întipărit semnul legământului sfânt. De aceea, Doamne cel viu, partea noastră și adăpostul nostru, scapă pe iubitul nostru de pierire, prin porunca Ta, pentru legământul ce l-ai însemnat în trupul nostru. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, încheietorul legământului.

Dumnezeul nostru, și Dumnezeul părinților noștri! Menține acest copil tatălui și mumei sale și să fie numit în Israel...

Să se bucure tatăl de rodul său și muma de fructul pântecelui ei, precum e scris: „să se bucure tatăl tău și muma ta și să se înveselească părinții tăi”. Și e zis: „și am trecut înaintea ta și te-am văzut tăvălindu-te în sângele tău” și ți-am zis: „pentru sângele tău, trăiește”. Și e zis: „își aduce aminte în veci de legământul său, de cuvântul ce l-ai poruncit, în mii de neamuri.” Și e zis: „și Avraam a obrezuit (tăiat împrejur) pe fiul său Isaac, când acesta era în vârstă de opt zile, precum poruncise Dumnezeu.” Lăudați pe Domnul, că e bun, că în veci e îndurarea Lui. Copilul acesta să crească mare; și pre-

cum s-a învrednicit să intre în acest legământ, așa să se învrednicească să ajungă la învățătură, la cununie și la fapte bune.

(Înainte rugăciunii de după masă, la obrezuire)

Mulțumim numelui Tău în mijlocul credincioșilor! Binecuvântați să fiți de Domnul.

Cu vocea Domnului, celui înspăimântător și înfricoșat, care ne este scăpare în vremuri de nevoi; Domnul cel încins cu tărie. Puternic e numai Domnul în înălțime.

Cu vocea învățăturei celei sfinte, curate și deslușite, nouă poruncite ca moștenire prin Moise, sluga lui Dumnezeu.

Cu vocea preoților și a Leviților chem pe Dumnezeuul Ebreilor; îl laud în toate ostroavele, binecuvântez pe Domnul.

Cu vocea vizionarilor și a învățaților deschid gura și buzele cu cântec, și zic: binecuvântat să fie acela ce vine în numele Domnului.

(La răscumpărarea fiului celui întâi născut)

Tatăl zice:

Acesta este fiul meu cel întâi născut, el este deschizătorul pântecelui mumei sale și Sfântul – binecuvântat să fie – a poruncit să-l răscumpăr, precum e zis: „și pe cei de răscumpărat să îi răscumperi în vârsta de o lună, după prețuirea în bani, cinci șecalim după șecalul cel sfânt, adică de câte douăzeci ghera fiecare”. Și e zis: „sfînțește-mi tot întâiul născut; tot ce e deschizător de pânțece dintre copiii lui Israel; atât din oameni, cât și din animale, toate ale mele sunt.”

Cohenul:

Ce voiești tu acuma să dai mai bine? Fiul tău cel întâi născut, care e deschizătorul pântecelui mumei sale, sau voiești mai bine să-l răscumperi cu cinci șecalim, precum ești

îndatorat prin Învățătură?

Tatăl:

Voiesc să răscumpăr pe fiul meu, și poftim banii răscumpărării sale, precum sunt îndatorat prin Învățătură.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeu nostru, regele universului, care ne-ai sfințit prin poruncile Tale și ne-ai poruncit răscumpărarea fiului.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeu nostru, regele universului, care ne-ai menținut în viață, și ne-ai susținut, și ne-ai făcut să ajungem vremea aceasta.

(Cohenul binecuvântează copilul cu...)

(La nuntă)

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeu nostru, regele universului, care ai creat rodul viței.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeu nostru, regele universului, care ai zidit toate spre slăvirea Ta.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeu nostru, regele universului, care ai plăsmuit omul.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Dumnezeu nostru, regele universului, care ai plăsmuit pe om după chipul Tău și după chipul pildei formeii Tale; și îl ai întemeiat dintr-însul o clădire de veci. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care ai plăsmuit pe om.

Înveselește Sionul cel sterp, adunându-i copiii cu bucurie în mijlocul lui. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care înveselești Sionul prin copiii tăi.

Înveselește, Doamne, soții ce se iubesc, precum ai înveselit plăsmuirea Ta, odinioară, în grădina Eden. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care înveselești mirele și mireasa.

Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care ai făcut bucurie și

veselie, mire și mireasă, chiotire și voioșie, desfătare și plăcere, iubire și dragoste, pace și prietenie. În curând să se auză în orașele Iehuzei și în ulițele Ierusalimului: glas de bucurie și glas de veselie, glas de mire și glas de mireasă; glasul alaiului mirilor la nunțile lor și al tinerilor la mese cu cântări vesele. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care înveselești mirele cu mireasa.

(Înaintea rugăciunii de masă, la nuntă)

Gonește durerea și necazul, și chiar mutul va cânta vesel; du-ne pe cărările mântuirii, primește binecuvântarea fiilor lui Ieșurun.

Cu vocea Domnilor și a învățaților:

Să binecuvântăm pe Domnul, în al cărui lăcaș e veselia, și din ale căruia am mâncat.

Binecuvântat să fie Domnul, în al cărui lăcaș e veselia, din ale căruia am mâncat și prin a cărui bunătate trăim.

(La înmormântare)

Domnul! Desăvârșită e fapta Lui, că toate căile Sale sunt drepte. El e Domn credincios și fără greș, drept și sincer este El. Domnul este desăvârșit în toată fapta Sa, cine poate să-I zică: „Ce faci?” Lui, care stăpânește peste cei de jos și cei de sus, care omoară și înviază, care coboară în groapă și suie de acolo. Domnul e desăvârșit în tot lucrul; cine poate să-I zică: „Ce lucrezi?” Lui, care zice și face. Fă cu noi milă nemeritată, și în meritul aceluia ce a fost legat ca un miel de jertfă, ascultă și fă. El e drept în toate căile Sale, e un adăpost desăvârșit, lung-răbdător. Fie-ți milă și cruță copiii și părinții; căci la Tine, Doamne, e iertarea și îndurarea. Drept ești Tu, Doamne, când omori și înviezi; căci în mâna Ta e ursita a tot duhul; ferească de Tine, să uiți și să ștergi, ci ochii Tăi să fie

deschiși cu îndurare spre noi, căci la Tine, Doamne, e iertarea și îndurarea. Omul, dacă e de un an sau de o mie de ani, ce folos are? E ca de parcă n-a fost. Binecuvântat să fie judecătorul cel drept care omoară și înviază. Binecuvântat să fie El, că dreaptă e judecata Lui, și ochii Lui caută peste tot, și El plătește omului după socoteala Lui și dreptul Lui, și toți mulțumesc numelui Său. Știm, Doamne, că drepte sunt judecățile Tale, că drept ești Tu în hotărârea Ta și fără greș în judecata Ta, și nu poate nimenea să cârtească împotriva firii judecății Tale. Drept ești Tu, Doamne, și sincere sunt judecățile Tale. Judecător drept, hotărâtor milos și drept! Binecuvântat să fii Tu, judecătorule cel drept, ale cărui hotărâri toate sunt mi-loase și drepte; sufletul a tot viul e în mâna Ta, mila să umple dreapta Ta și mâna Ta; îndură-Te de rămășița oilor mâniei Tale și zi îngerului: „Slăbește-ți mâna Ta!” Tu care ești mare în sfat și mult făptuitor; ochii Tăi sunt deschiși peste toate că-ile oamenilor, pentru a da omului după căile sale și după ro-dul faptelor sale. Ca să se vestească: drept este Domnul, adă-postul meu, și nu este prihană într-însul.

Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, fie numele lui Dum-nezeu binecuvântat. Și El este îndurător, iartă păcatul și nu strică, și adesea El întoarce mânia Sa, și nu deșteaptă toată urgia Sa.

(În ziua pomenirii răposatului)

Maestrului cântăreț al fiilor lui Corah. Un psalm.

Auziți acestea toate neamurile, ascultați toți locuitorii lumii. Atât fiii celor mici, cât și fiii celor mari, bogatul și să-racul. Gura mea grăiește înțelepciune și cugetul inimii mele pricepere: plec urechea mea la pildă, încep în psaltire cimili-tura mea. De ce să mă tem în ziua cea rea, când mă înconjoa-

ră fărădelegea pânditorilor mei? Cei ce se bizuiesc pe avuția lor și se fălesc întru înmulțirea bogăției lor pe fratele său nu l-ar răscumpăra, nici n-ar da Domnului prețul răscumpărării lui. Ca să fie mai scumpă răscumpărarea vieții sale și să trăiască pururea în pace, și ca să trăiască în veci, să nu vază groapa. Numai că-i privește! Înțelepții mor, da, încă nerozii și nepricepuții pier și lasă străinilor averea lor. Gândul lor dinlăuntru este, casele lor sunt în veci, lăcașurile lor din neam în neam; numesc cu numele lor și pământurile lor. Dar omul în strălucire nu poate sta, se aseamănă dobitocului celui mut. Această cale a lor e sminteala lor; iar celor ce vin după dânșii le plac cuvintele lor. Sela! Ca niște oi se duc în mormânt, moartea îi paște și peste ei calcă dreptii; o dimineată – și chipul lor s-a putrezit, căci mormântul le-a fost lăcaș. Dar Dumnezeu răscumpără sufletul meu din puterea mormântului, căci el mă apucă. Sela! Nu te teme când cineva se îmbogățește, când crește slava casei sale, căci la moartea sa nu ia nimica din tot, nu se pogoară cu dânsul avuția lui. Cât trăiește, să-i binecuvânteze sufletul lui, și atunci să te laude, când îți faci bine ție. Intra-va la neamul părinților săi, cari nu mai văd lumina. Omul în strălucire, când n-are pricepere, se aseamănă dobitocului celui mut.

Michtam al lui David. Păzește-mă, Doamne, căci la Tine mă adăpostesc. Zic Domnului: stăpânul meu ești Tu. Ferircirea mea nu e alta afară de Tine. Sfinții de pe pământ și puternicii – toată plăcerea mea sunt ei. Multe să fie durerile acestora ce-și cumpără lucrul strein, eu nu vărs libațiunile lor de sânge, nici nu iau numele lor pe buzele mele. Domnul este partea ce mi-a căzut mie, paharul meu; Tu arunci sorții pentru mine. Funia de măsurat îmi căzu în olaturi plăcute, într-ade-

văr îmi place moștenirea mea. Binecuvântează pe Domnul, care m-a sfătuit; și nopțile mă muștră rinichii mei. Îmi pun pururea pe Domnul înaintea ochilor, căci, dacă El este în dreapta mea, nu mă mai clatin. De aceea se bucură inima mea și se înveselește sufletul meu, și trupul meu se sălășluiește în tihnă. Căci Tu nu vei lăsa sufletul meu iadului, nu vei îngădui ca cuviosul tău să vadă mormântul. Tu-mi vei arăta cărarea vieții. Mulțimea veseliei e înaintea feței Tale, dulceată în dreapta Ta pururea.

(Psalm pentru Domnitor la serbări anume)

Maestrului cântăreț. Un psalm al lui David.

Doamne, de puterea Ta se veselește regele, și de ajutorul Tău, cât de mult se bucură! Pofta inimei lui i-ai dat și de cererea buzelor Tale nu l-ai lipsit pe dânsul. Sela! Căci îl întâmpini pe el cu binecuvântările fericirii, îi pui pe cap cununa de aur; viață a cerut de la Tine, și i-ai dat; lungimea zilelor, pururea în veci. Mare e slava lui, prin ajutorul Tău, mărire și strălucire pui peste dânsul. Că îl faci de binecuvântare în veci, îl înveselești cu bucurie înaintea feței Tale. Căci regele se încrede în Dumnezeu, și cu mila Celui Înalt nu se va clătina.

(Rugăciune la pomenirea morților)

Doamne, ce e omul, că-l cunoști, fiul omului că-l socotești? Omul se aseamănă cu suflarea, zilele lui trec ca umbra. Dimineața răsare, înflorește, seara e secerat și se usucă. Aduci pe om până la nimicire și zici: „Întoarceți-vă fiii ai oamenilor.” De ar înțelege și ar pricepe aceasta s-ar gândi la sfârșitul lor! Că la moartea sa nu ia nimic din totul și avuția lui nu se pogoară după dânsul. Păzește cuvioșia și caută dreptul, că numai așa e pașnic sfârșitul omului. Domnul izbăvește

sufletul slugilor sale și nu ajung de rușine toți acei ce se adăpostesc la Dânsul.

Să-și aducă aminte Dumnezeu de sufletul tatălui meu... ce s-a dus în odihna sa; în meritul pomenii ce o fac spre veșnica-i pomenire.

De aceea, rogu-te ca sufletul său să fie în legătura vieții, împreună cu sufletele lui Avraam, Isaac, Iacov, Sara, Rebeca, Rahel și Lea, și cu sufletele celorlalți cuvioși și cuvioase din rai. Și zicem: Amin!

Să-și aducă aminte Dumnezeu de sufletul mumei mele... care s-a dus în odihna ei; în meritul pomenii ce o fac spre veșnica-i pomenire. De aceea, rogu-te ca sufletul ei să fie în legătura vieții, împreună cu sufletele lui Avraam, Isaac, Iacov, Sara, Rebeca, Rahel și Lea, și cu sufletele celorlalți cuvioși și cuvioase din rai. Și zicem: Amin!

PARTEA A V-A

Interferențe etno-folclorice

CATEGORIA I

Natura: pământul, apa, cerul, fenomenele atmosferice, focul, fauna, flora.

Interferențe etno-folclorice evreo-române au fost semnificate de diverși cercetători ai domeniului. Ele apar însă în forma cea mai „vizibilă” în culegerile de credințe populare și de așa-zise „practici superstițioase” și din care orice analiză comparativă poate deduce numărul impresionant de „motive” comune.

Dăm spre exemplificare, *in extenso*, un excerpt din lucrarea *Credințe, datini și superstiții* (Buc., 1926), datorată harnicului culegător evreo-român Sal Segall. „Motivele” ilustrate cu text din această lucrare au fost rânduite după „categoriile” lor.

1. Pământul se reazemă pe un pește uriaș care se află în adâncuri, numit Leviathan. Când acest monstru se mișcă, atunci se produce cutremurul de pământ.

2. Apa dintr-o fântână fără broaște nu e bună de băut.

(Comp. Gorovei, *Cred. și sup.*, p. 367)

3. Nu se bea dintr-o cană cu apă găsită până nu se varsă întâi puțin din ea.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, p. 80)

4. Toți vecinii din rândul caselor unde a murit cineva,

până la ulița ce desparte rândul de alte case, trebuie să verse apa de băut sau de gătit din toate vasele în care s-ar afla.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, pp. 112-114)

5. Se crede că în noaptea ispășirii, cerul se desface în două, și cui are norocul să prindă acel moment i se poate îndeplini orice s-ar ruga.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, pp. 108, 712)

6. Dacă cerul se aprinde după miezul nopții, e semn că va fi un mare război.

7. Când soarele apune în nori, răsare cu ploaie.

8. Să nu dormi în umbra lunii, căci te atacă necuratul.

9. Când vezi pe cer căzând o stea, să rostești de trei ori: „nu-i a mea”.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, pp. 3578-3579)

10. Steaua cu coadă (cometa) aduce mari nenorociri și vestește o vărsare de sânge apropiată.

11. Când fumegă munții împăduriți, e semn de ploaie.

12. Un țarcălam împrejurul lunii, la miezul nopții, prevestește furtună.

13. Curcubeul este semnul de garanție dat de Dumnezeu lui Noe că nu va mai aduce niciun potop pe pământ.

14. Poporul crede că dacă trece vârtejul peste tine te poate ologi.

15. Dacă înfigi un cuțit în locul unde joacă vârtejul, scoți întotdeauna cuțitul cu vârful plin de sânge, căci ai străpuns acolo inima unui drac.

16. Prima scânteie de foc – Focul a fost să fie creat în ajunul primei sâmbete; totuși, a apărut abia sâmbătă seara: Dumnezeu l-a inspirat pe Adam de a adus două pietre și a tot frecat una de cealaltă până au apărut scânteii. El a binecuvântat apoi aceas-

tă apariție a focului cu cuvintele: „Slăvit fie creatorul focului-lumină!”.

17. Dacă scuipi pe jăratec, vei căpăta arsuri în gât.

18. Copiii să nu se joace cu focul, căci își scapă udul în pat.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, pp. 1356-1357)

19. Dacă vâjâie focul în sobă, dușmanii te vorbesc de rău (rom.).

20. Când s-a creat fierul, copacii au început să tremure de frica lui. Dar el le zice: „De ce vă e frică? Fără ajutorul vostru nu voi putea ataca pe niciunul din voi”.

21. Ca să descoperi comorile ascunse, du-te în ziua de „țom Ghedalie” (a patra zi din luna Tișri) și ia dintr-un alun patru rămurele din același an. Leagă rămurelele laolaltă, ține legătura cu mâna stângă, pune în mâna dreaptă aur sau orice bijuterie și înconjoară cu legătura de rămurele de trei ori pumnul în care ții aurul sau bijuteria, zicând: „aceste rămurele să fie aducătoare de noroc, ca pe vremuri bețișoarele străbunului Iacov⁴, pentru ca să pot descoperi comorile ascunse”.

A doua zi de dimineață, înainte de răsare soarele, du-te la alunul de la care ai tăiat rămurelele, desfă legătura și aruncă câte una din ele la răsărit, la apus, la miazănoapte și la miazăzi.

22. Se crede că animalul poate să aibă suflet (de om)

---

⁴ Iacov făcuse înțelegere cu Laban ca pentru simbria ce i se cuvenea, pentru că-i păștea oile, să i se dea toți mieii care se vor naște bălțați, pestriți și pățați. Iacov luă nuiele verzi de plop, de migdal și de paltin și despuindu-le de coajă, făcu pe ele creștături albe, de se vedea albul de pe nuiele. Nuielele pe care le curăți de coajă le puse înaintea turmelor, în rupturile de apă și în adăposturile unde veneau oile să bea. Acestea se înfierbântau când veneau să bea, concepeau, uitându-se la nuiele, și fătau miei bălțați, pestriți și pățați.

precum sunt unii oameni cu suflet de animal.

23. Să nu lovești câinele, căci nu poți ști al cui suflet se ascunde în el.

(Geneza, 37-39)

24. Dacă urlă unul sau mai mulți câini, e semn rău pentru cei din casă. Ca să alungi nenorocirea, pui în dreptul ușii un papuc cu talpa în sus.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, pp. 544-550)

25. Dacă tai un liliac cu un ban de aur și-l îngropi în pragul ușii, îți aduce noroc și bogăție.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, pp. 2214-2218)

26. Dacă pisica își linge labele, vor veni oaspeți.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, p. 2178)

27. Cine mănâncă inimă de urs devine tiran.

28. Pentru ca vaca să aibă lapte mult, se zice că e bine să i se spele în trei vineri dimineața țâțele cu zeamă de *oișaneth* (ramuri înfrunzite de răchită).

29. Dacă laptele dă în foc, crapă țâțele vacii. Ca să nu se întâmple lucrul acesta, se presară puțină sare pe locul unde a dat laptele în foc.

(Comp. Gorovei, *op. cit.*, p. 1840)

30. Dacă tai vițelul în fața mumei sale, se va cloci mâncarea ce vei face din carnea lui, iar laptele vacii se va strica mereu.

31. Să nu alungi cocostârcul de pe acoperiș, pentru că-ți va da foc casei.

(Gorovei, *op. cit.*, p. 809)

32. Să nu iei din cuibar oul abia făcut (cald), căci capătă un punct de sânge pe albuș și legea te oprește să-l mănânci.

33. Cine strică cuiburile cu păsările moare fără copii, căci chiar aceia pe care îi are mor curând.

34. Un cuib de rândunică sub streășina casei aduce noroc.

CATEGORIA A II-A

Ființe și lucruri supranaturale: Dumnezeu, îngerii, dracul, duhuri necurate, spiridușul, stafii, locuri bântuite, personalități, tradiții și legende biblice, minuni.

35. Nu se știa dacă lumea este locuința lui Dumnezeu sau Dumnezeu locuința lumii, până nu s-a dovedit în rugăciunea psalmistului: „Dumnezeu – zice acolo –, locuință ai fost pentru noi”.

Bazat pe aceste cuvinte, rabi Ami spune că Dumnezeu se numește și „spațiu”, pentru că El este spațiul lumii, iar nu lumea e spațiul Lui.

36. Unica hrană pentru îngeri sunt razele dumnezeiești.

37. Cel mai neînsemnat firicel de iarbă, cea mai micuță floriceică își are un înger în cer care o tot îndeamnă: „crește!”.

38. Și lumea devenise rea și plină de păcat. Și atunci au apărut *Îngerii căzuți și uriașii*.

CATEGORIA A III-A

Omul și viața omenească: bărbatul, femeia, corpul omului, sufletul, nașterea, pruncia și copilăria, căsătoria, moartea și înmormântarea, Lumea de Apoi.

Soarta: preziceri, somnul și visul.

Vrăji și farmece: deochiul, descântece, talismane, boale și leacuri.

39. Dumnezeu a creat numai un singur om, pentru ca mai târziu să nu se mândrească unul față de celălalt, zicând că e mai de neam; toți oamenii sunt egali și de aceeași proveniență.

40. Pentru ca omul să poată găsi toate gata, pe el l-a creat cel din urmă.

41. La facerea lumii, omul a fost creat la urmă, în ajunul sâmbetei, după ce toate erau gata, pentru ca în cazul când el ar încerca să se mândrească, să i se poată spune: „Nu te mai ține așa mândru, trebuie să recunoști că cea mai neînsemnată musculiță a fost creată înainte de a fi fost creat tu”.

42. Dacă șezi undeva, să nu hâțâni picioarele că te vrăjește dracul.

(Comp. Gorovei, 3142-3)

43. Nu e bine să se culce nimeni cu picioarele spre ușă, căci îl pândește moartea.

44. Dacă te mănâncă palma dreaptă, vei primi bani, dacă te mănâncă cea stângă, vei da bani.

(Comp. Gorovei, 2988)

45. Îndată ce te dai jos din pat, spală-ți degetele mâinilor astfel: ții mâna stângă cu vârfurile degetelor în jos și torni apă pe ele; tot astfel faci și cu cele de la mâna dreaptă, ca să se scurgă demonii ce s-au lipit de ele în timpul nopții.

46. Să nu pornești niciodată cu piciorul stâng.

47. Când strănută cineva, i se zice: „să trăiești”, deoarece în timpurile vechi, omul care strănuta murea imediat.

48. Dacă strănuți în momentul când se vorbește despre un mort, trebuie să tragi puțin în sus lobul urechii tale stângi.

49. Dacă ți se bate pleoapa dreaptă, e semn că vei păți ceva.

(Comp. Gorovei, pp. 2875-2878)

50. Cine lasă să i se măsoare umbra poate muri în acel an.

51. Dacă te culci flămând (având ce mânca), sufletul îți umblă printre oalele din bucătărie.

52. Cel mai sigur leac pentru a scăpa pe un bolnav din ghearele morții este ca un număr oarecare de credincioși (cel

puțin zece bărbați) să se adune la sinagogă – se pot aduna și într-o casă particulară – și să citească psalmii împreună. Unii preferă ca această rugăciune să fie făcută de copii între zece și cincisprezece ani.

53. Mulți bolnavi se vindecă urmând sfaturile date în vis de rude moarte sau chiar de străini decedați.

54. Ca să se vindece un copil care s-a îmbolnăvit de spaimă, i se ține deasupra capului o strachină cu apă neînceptută în care baba care-i descântă toarnă puțin plumb topit. Pe placa de plumb răcită arată baba de ce anume s-a speriat copilul. O lingură din acea apă i se dă apoi copilului să bea și se vindecă.

55. Copiilor bolnavi li se mai adaugă un nume pe lângă acela de botez și boala fuge de ei.

(Comp. Gorovei, p. 879)

56. Leac contra deprimării este: mușchi fript pe jăratec și vin amestecat cu apă.

(*Ghit 'n* 63)

57. Omul care este amenințat de demonul *șabririei* (orbirii) trebuie să spună: „mama mi-a spus să mă feresc de:

S H A B R I R I

A B R I R I

R I R I

R I”.

58. Leac contra fumatului e să dai omului o țigară în care pui, fără știrea lui, un fir de păr.

59. Poporul crede că pentru boala de ochi e bine ca bolnavul să-și ștergă ochii cu capătul *talith-katon*-ului și cu *fiṭiyth* ale unui om drept și învățat.

60. Baia de furnici este cel mai bun leac pentru râioși.

61. Dacă cineva s-a speriat de un câine, trebuie să-l afume cu puțin păr luat de la acel câine.

(Gorovei, p. 3540)

62. Zeama de salcie fiartă astâmpără durerile de stomac.

63. Fetele mari se lecuiesc de zăbale ștergându-le cu vârfurile cozilor înainte de răsare soarele.

64. Să nu te uiți în ochii lehuzei, că-i pieri laptele.

65. O femeie însărcinată să nu mănânce gât de rață, căci copilul va fi foarte vorbăreț.

66. Să nu arunci ceva, fie chiar și flori sau alte lucruri plăcute, după femei însărcinate, căci în cele mai multe cazuri ele nasc apoi copii care au câte un semn urât pe obraz.

(Comp. Gorovei, pp. 76, 3474, 3475)

67. O parte din evrei cred că, înainte de a se naște copilul, îngerul Gabriel îl învață toate cele șaptezeci de limbi câte se vorbesc în lume. În momentul însă în care el părăsește pântecul mamei sale, tot acest înger îi dă un bobârnac peste buza de sus și copilul uită tot.

68. Dacă o femeie nu poate naște copilul, i se leagă la buric o monedă și atunci copilul se naște ușor.

69. Să nu se lase o lehuză singură în casă în primele opt zile de la facere, căci o pândește necuratul.

70. Noaptea nu se aruncă apa din scaldătoarea copilului, căci își pierde liniștea și somnul.

(Comp. Gorovei, pp. 2569, 2584)

71. Vineri seara, pruncii fiind în primejdie de a fi omorâți de stafii, e bine ca mamele să-i culce în leagăn, iar nu lângă ele.

72. Orice fată poate să cunoască pe bărbatul care-i e urșit dacă în seara dinspre „Tișe-beab” se va uita cu evlavie, după asfințitul soarelui, într-o fântână părăsită.

73. Patruzeci de zile înainte de zămisirea copilului se hotărăște în cer cu cine se va căsători.

74. Se crede că în momentul când se zămislește un băiat la oameni, se zămislește o fată la necuratul și viceversa. Din această pricină se produc aproape în toate părțile certuri și nemulțumiri la încheierea logodnelor și la toate nunțile; căci necuratul pretinde că lui i se cuvine băiat pentru fata lui, iar fata pentru un băiat al lui, adică pentru aceia care s-au născut odată cu ei.

75. Dacă în timpul cununiei religioase, mirele va călca piciorul logodnicei, el va domina în casă; dacă mireasa va face acest lucru, ea îl va stăpâni pe bărbatul ei.

(Gorovei, p. 1044)

CATEGORIA A IV-A

Viața religioasă: posturi și rugăciuni, anul și calendarul.

76. În interiorul sinagogilor, nimeni n-are voie să se culce sau să rămâie singur noaptea, chiar fără să doarmă, deoarece în timpul nopții, sufletele enoriașilor dispăruți se adună acolo spre a se închina.

77. În tindele sinagogilor se pregătește un ștergar și apă, pentru ca morții, care se adună noaptea acolo ca să se închine, să aibă cu ce-și spăla mâinile.

78. Credința strămoșească este mândria și bogăția omului. Cine o schimbă știe întotdeauna ce dă și niciodată ce primește în schimb, afară doar de remușcările care nu-l părăsesc nici în ceasul morții.

79. Dumnezeu iartă omului toate păcatele săvârșite față

de El, afară de păcatul de a se fi închinat la idoli.

80. Șofarul în care se suflă în sinagogă zilnic, de la prima zi a lunii Elul și până în ziua de Iom Kipur, seara, este făcut dintr-un corn de berbec, pentru ca, atunci când se suflă în el, Dumnezeu să-și amintească și să țină seama că patriarhul Avraam era gata să-și jertfească unicul fiu de dragul lui.

81. Toți credincioșii, precum și copiii sunt obligați, ca în cele șapte zile de Sucot să facă zilnic mica rugăciune ținând în mâna dreaptă un *ethrog*⁵.

82. Scris e în cronică lui Reb Ieșua: Omul născut duminică va fi prea bun sau prea rău; cel născut luna va fi arțagos; marțea, bogat și muieratic; miercurea, deștept și cu memorie bună; joia, binefăcător; vinerea, va fi lacom, iar cel născut sâmbăta, tot într-o sâmbătă va muri.

83. Orice lucru sau negoț e bine să-l începi în ziua de marți, căci în rugăciunea de dimineață a acestei zile e scris de două ori: „e bine”.

(Comp. Gorovei, p. 2145)

84. Dacă din vinul binecuvântat în seara sâmbetei și în care se stinge Aydala⁶ se stropesc buzunarele hainelor, este belșug de bani toată săptămâna.

---

⁵ Fructul unui copac din familia portocalilor și a lămâilor. Are forma lămâii: este vârtos, coaja groasă, miros foarte plăcut; coaja este acoperită cu mici ridicături, miezul este alb și la gust acrișor. Naturaliștii moderni susțin că patria lui este nordul Indiei, de unde a fost adus în țările mediteraneene din Media sau Persia, de unde și-a luat pomul numele de *Citrus Medica*, iar fructul *Malum Medicum* sau *Malum Persicum*. Se crede că evreii l-ar fi adus de aici în Palestina, odată cu întoarcerea lor din captivitatea Babiloniei, cam pe la 539 î.e.n.

⁶ Lumânare împletită din mai multe lumânările subțiri din ceară de albine, care este destinată numai acestei rugăciuni.

85. Se crede că cine mănâncă *ciulând*⁷ în ziua de sâmbătă, poate fi sătul toată săptămâna.

86. În ziua de Roș Hașana (Anul Nou) este oprit somnul, deoarece acel ce doarme nu va fi apărat de îngerul Gabriel în fața Judecătorului ceresc.

CATEGORIA A V-A

Viața casnică și socială: casa, obiecte din casă, lucrări casnice, îmbrăcămintea, mâncarea și băutura, călătorii, rude, prieteni, oaspeți, bani, furturi, salutări, întâlniri, vecini, împrumuturi, certuri, procese.

87. Când te muți într-altă casă, trimite pâine și sare înainte.

88. Nu se așază patul de dormit cu partea unde vin picioarele spre ușă, deoarece e pericol de moarte.

89. Nu e voie să se arunce ața înnodată, căci pe lumea cealaltă te pune să o desnozi cu degetele picioarelor.

90. Nu e bine să se țină în casă o oglindă spartă.

(Comp. Gorovei, p. 2364)

91. Să nu-ți coși sau să pui să ți se coasă nimic pe haina îmbrăcată pe trup, decât dacă iei și în gură o bucată de ață, altfel ți se coase mintea.

(Comp. Gorovei, pp. 222, 225-227)

92. Dacă-ți cade brâul sau cureaua cu care ești încins,

---

⁷ Mâncare crudă pusă într-un cuptor de cărămidă bine încălzit și închisă în el de vineri, pe la orele 4 și jumătate după-amiază, până sâmbătă, la ora 12 din zi, cel puțin.

cineva caută să-ți seducă nevasta.

(Comp. Gorovei, p. 334)

CATEGORIA A VI-A

Proverbe și locuțiuni proverbiale.

93. Oriunde e bine, dar *acasă* e și mai bine.

(Comp. rom.: Nicăieri nu e mai bine ca acasă.)

94. Toți suntem fiii lui Adam.

95. Părinții mănâncă *aguridă* și copiilor li se strepezesc dinții.

(Proverb biblic)

96. Dacă *ai*, dai și ești cineva. Dacă n-ai, nu dai și nu ești nimic.

97. Să nu arunci pietre în fântâna din care ai băut apă.

98. Din sânge nu se face apă.

(Comp. rom.: Sângele apă nu se face.)

99. Vai de acela al cărui apărător devine acuzator.

100. Bărbatul nu moare decât pentru nevasta lui.

indicând obiecte de artă rituală evreiască

1. *Act de căsătorie (ketuba, kesibe)*. Exemplare caligrafiate și împodobite cu desene în tuș negru și culori; se foloseau mai ales în Europa apuseană și centrală și în țări islamice. La noi, foarte rar, numai la sefarzi.

2. *Amuletă*. Text caligrafiat, ornat în tuș negru și culori, executat ca decupaj în hârtie sau colaj. E folosit în general în camera lehuzei. În aceeași tehnică se execută și obiectul *șeviti*. Există și amulete în metal (de ex. de plumb, în col. I. Kara) de valoare mai ales etnografică. Exemplare în col. I. Kara și în sinagogi.

3. *Amvon (almenor sau bima, balemer)*. Estrada situată de obicei în mijlocul sinagogii, pe care e plasată masa destinată lecturii biblice din sulurile caligrafiate pe pergament. Uneori este împodobit cu coloane de lemn sculptat, înconjurat cu un garduș de fier forjat, datat și semnat (de ex. la Sina-

---

⁸ Glosar întocmit cu ajutorul dlui I. S. Kara (Iași), în a cărui colecție particulară se află unele dintre obiectele menționate.

goga Mare din Iași, 1864).

4. *Aplică (hese)*. Variantă de sfeșnic având o bază fixată în perete, din care se desfac unul sau mai multe brațe, în care se așază lumânările. Confeccionată din alamă sau bronz, cu forme și ornamente interesante – uneori reprezentând animale, păsări, flori. Reușite realizări ale alămarilor evrei din România.

5. *Atara (oțara, ature)*. Fâșie ornamentală cusută la marginea superioară a *tales*-ului (*tales* de rugăciune), țesută, brodată sau lucrată (de ceaprazari) din fir și șnur metalic.

6. *Baldachinul* pentru cununii (*hupa*), brodat pe catifea, atlas, cu simboluri și text de binecuvântări.

7. *Broderie* lucrată de gospodinele evreice; când nu avea scop ritual sau etnografic, urma în general modelele comune întregii populații locale, cu anumite nuanțe specifice.

8. *Candelabru de alamă*, frecvent în sinagogi, cu ramuri curbate și ornamentat cu lei, păsări, flori etc. Alămarii evrei le confeccionau și pentru biserici.

9. *Catastif (pinkas, pinkes)*. Catastifele de bresle, frății, asociații aveau foile de titlu și marginile întregului text lucrate în tuș cu multă măiestrie. Cunoaștem numele câtorva artiști populari din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

10. *Chivot (Aron Kodeș, Koideș)*. Dulap situat în perețele de răsărit, în care se păstrează sulurile de pergament cu textul *Pentateuhului*. Bogat ornat cu sculpturi în lemn, ocupă o parte din perețele estic al sinagogii.

11. *Coroana (keter, kroin)*. Se plasează deasupra celor două capete de axă (*eț chayim*) pe care este înfășurat textul *Pentateuhului*. Deseori sunt lucrate cu mult rafinament în metal prețios și încrustate cu pietre semiprețioase sau sticlă colorată.

12. *Cupă de „Kiduş” (Kos beher)* pentru rugăciunea de binecuvântare a vinului la ocazii festive. Variată ca mărime, formă, tehnică de execuție, ornamentare; de obicei, din argint, ușor poleit în interior; uneori e din alamă sau bronz.

13. *Cutia de mirodenii (hadaş, hudesl, pişke)*. Vas de formă variată: turn, clopotniță, rodie, floare, sferă, ovoid, pește, pasăre și... locomotivă. Cel mai frecvent, obiectul e lucrat din metal: argint, aramă filigranată, sau ornamentat prin presare în metal. Exemplele din lemn de măslin sunt lucrate la strung. Se umplu cu mirodenii – cuișoare, scorțișoară – în ritualul de sâmbătă seara.

14. *Cutie pentru ethrog*. Este de diferite forme – ovoid, chitră sau pară, paralelipiped, sarcofag gravat, fiind lucrată în general din metal. Exemplele din lemn de măslin sunt incizate cu imagini tradiționale: Zidul plângerii, mormântul Rahelei etc.

15. *Cutii din lemn sculptat* pentru păstrarea bijuteriilor, actelor de preț etc. Lucrate de cioplitorii în lemn evrei din Moldova; se mai găsesc și azi pe la colecționari.

16. *Dantelărie* pentru față de masă, șervete, mânecute, gulere, jabouri, lenjerie de corp și de pat, prezintă uneori trăsături specifice, deși urmează moda generală.

17. *Eț chayim*, vezi Rimon.

18. *Forme din lemn* folosite pentru realizarea din aluat a unor căpăcele, între care se așază un amestec de nuci fierte în miere; prăjitură coaptă, specifică sărbătorii de Purim (*humantaş*). Analoage cu formele pentru caş din România, dar cu alte motive ornamentale.

19. *Fruntar (şternlichl)*. Panglică din împletitură de fier sau textilă, pe care se cos perle sau monede de argint. Se

poartă pe frunte, fiind legată la ceafă cu șireturi. Era foarte comună în secolul trecut.

20. *Indicator (yad)*. Obiect de metal, lemn etc. cu care se urmărește în sulurile Legii șirul lecturii. Este bogat ornamentat, filigranat sau presat în argint ori metal alb. Există și exemplare din lemn sculptat, combinat cu metal, fildeș, pietre semiprețioase etc. Se termină printr-o mână cu arătătorul exagerat de lung. Expresia cea mai simplă: un bețișor cilindric sau plat, ascuțit la vârf.

21. *Inel* din alamă pentru prosopul de sinagogă. De pe un susținător plasat pe perete se desprinde inelul prin care e trecut prosopul. Linii curbe și figuri de păsări, cerbi, flori, împodobesc obiectul.

22. *Învelitoare* pentru pâinea de sâmbătă și sărbători (*haledekl*). Pânză dreptunghiulară, brodată cu fir roz, cu formule de binecuvântare, pâini împletite, sfeșnice etc.

23. *Jilțul lui Eliahu*, folosit în ceremonialul circumciziei, e împodobit cu o frumoasă sculptură în lemn. Un exemplar excepțional se află la Sinagoga Mare din Iași.

24. *Kehara*. Farfurie de pește, de obicei ovală. Primește alimentele rituale: ou, carne, hrean, pentru seara de Paște.

25. *Lampa de hanuca (Hanukia, Chanuke-lempl)*. Corp de iluminat folosit în cele opt seri ale sărbătorii Macabeilor (în decembrie). Unele exemplare din metal, mai ales din argint, sunt lucrate în diferite tehnici: cu *repoussé*, filigran, ciocănire etc. Altele sunt turnate din alamă sau bronz, de obicei în serii mici, cu o mare varietate de forme, ornamente, motive decorative etc. S-au încercat și imitații de tinichea, lucrate de tinichigii.

26. *Mantela (ketonet, toire-mentale)*. Învelitoare cilin-

drică pentru sulurile Legii. Pe fond de catifea, ceaprazarii e-vrei sau câte o donatoare brodau cu fir bogate motive tradiționale: coroană, vulturi, tablele Legii, lei contrapuși etc. și texte sacre.

27. *Meghila*. Textul Poveștii Esterei caligrafiat pe pergament. Uneori este bogat ilustrat sau iluminat, mai ales în Occident. Câteodată e plasat într-un toc de argint sau de lemn sculptat.

28. *Menora*, candelabru cu șapte brațe, din alamă, bronz, metal alb – plasat mai ales pe pupitrul de rugăciune.

29. *Mezusa*. Textul caligrafiat pe pergament al crezului mozaic „Șema, Israel” e plasat pe canatul ușilor. Ne interesează teaca în care e plasată *mezusa*: din sticlă, metal, lemn sculptat, gravat, cizelat în forme diferite.

30. *Mizrach*. Obiect decorativ indicând peretele dinspre răsărit al unei locuințe sau sinagogi. Este realizat prin litografie ca desen în tuș sau colorat, ori decupaj, colaj, sau brodat pe canafas. Plasat pe pupitrul de rugăciune, vertical în fața oficianțului, este numit *șeviti*.

31. *Pectoral (tas)*. Tablă din metal cizelat sau gravat care se prinde cu un lanț peste mantela ce îmbracă sulurile Legii. Prezintă o varietate de motive artistice. Unele exemplare sunt datate.

32. *Piatră funerară (mațeva, mațeive)*. Din toată arta evreiască din România, cu toată vitregia vremurilor, aceste obiecte s-au păstrat cel mai bine, în condiții acceptabile. Proporțiile pietrei, sculptura, caligrafia inscripțiilor, fantezia lor naivă, simbolică, deseori străveche, sunt deosebit de interesante ca artă populară.

33. *Pâinea împletită* pentru sâmbătă sau anumite sărbă-

tori poate fi obiect de artă, prin împletitura etajată, adaosuri de ornamente geometrice sau păsări din aluat.

34. *Portrete de personaje celebre* (rabini, filantropi etc.) alcătuite din literele unor texte biblice sau talmudice erau frecvente altădată. În aceeași tehnică se alcătuiau și alte obiecte etnografice.

35. *Predela (parohet, paroihes)*. Cortina care acoperă chivotul cu sulurile Legii. Pe fond de catifea, atlas, brocart se brodau motive tradiționale, texte alături de numele donatorilor și de data donării. Uneori, literele erau decupate în foi de argint și cusute pe fond de catifea. În partea superioară, *predela* e susținută de o cortină scurtă, prinsă pe un suport de metal în forma unui arc de cerc.

36. *Punga pentru azimă*, folosită în ceremonialul primelor două seri ale Paștelui evreiesc (*mațe-zekl*); pe canafas se brodează binecuvântări, flori etc. Punga are trei despărțiri pentru cele trei foi de *mațot*.

37. *Pungă pentru filacterii (tefilin, tefilin-zekl)* confecționată din catifea sau atlas, frumos brodată, de obicei de către logodnică. Nu lipsea numele logodnicului și data lucrăturii. Unele exemplare sunt lucrate din fire de lână, solzi, mărgele etc.

38. *Pungă pentru talesul de rugăciune (tales – zekl)*. Este mai mare decât precedenta și e brodată cu motive ornamentale diferite.

39. *Pupitrul de rugăciune (amud, umed)* este împodobit cu sculpturi în lemn, cu complicate sfeșnice de alamă, având pe peretele din față o grafică *șeviti*.

40. *Rimon (tuț sau eț chayim)*, ornament metalic în formă de turn, clopotniță etc. care se îmbracă peste capătul supe-

rior al axei pe care e învăluit textul biblic în manuscrisele pe pergament. Se folosesc perechi pentru ambele capete ale axei.

41. *Sfeșnic (menora laichter)*. Este confecționat din alamă, bronz, metal alb, argint; prezintă o mare varietate de forme și ornamente, fiind folosit atât în casă, cât și în sinagogi. Alămarii evrei din Moldova și Muntenia lucrau sfeșnice și pentru biserici.

42. *Sfârleaza (dreidl)*, turnată în plumb sau lucrată în lemn sub formă de cub ori paralelipiped cu axă; era ornată cu patru litere.

43. *Sinagoga de lemn*, frecventă în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea în Moldova, era inspirată de sinagogile galițiene și poloneze. S-au păstrat: sinagoga de lemn din Piatra Neamț, desenul aceleia din Mihăileni și câteva sinagogi de zid inspirate din arhitectura sinagogilor de lemn (Hârlău, Burdujeni etc.)

44. *Stegulețe* folosite în seara de Simchat Tora (*degel fun feindl*); erau confecționate din benzi de hârtie colorată, împletită în modele geometrice.

45. *Seviti* – „amuletă” prezentă pe toate pupitrele de rugăciune, executată în tuș negru și culori, cu decupaj pe hârtie sau chiar pictată.

46. *Tablă de pomenirea morților (iurțait tuvl)*. Caligrafiată și ornată pe hârtie, aduce datele comparate în calendarul evreiesc și cel universal ale morții unor rude apropiate, comemorate anual.

47. *Tabela de „sefira” (sfire parmet)*. Ornată cu desene geometrice, uneori colorată, e folosită în cele șapte săptămâni care despart a doua zi de Paște de prima zi de Rusalii.

48. *Vasele de alamă și aramă* pentru abluția rituală la in-

trarea în sinagogă, precum: cană, lighean, rezervor, dar și vase de aramă pentru bucătărie, prezintă deseori forme estetice.

49. *Vestitor sau Bătător (Kloper)*. Compus dintr-o perniță de piele (umplută cu câlți și împodobită cu ținte) și dintr-o lopățică de lemn, cu creștături, servind pentru a face liniște în sinagogi sau pentru anunțuri.

50. *Zugrăveala sinagogilor*, păstrată în prea puține cazuri, este un capitol deosebit de interesant. Semnalăm în sinagoga din Buhuși, pe scările ce urcă spre secția femeilor, un desen satiric: găște pe malul unui lac și înscripția în idiș „Sa Katkkes!” – „Tăceți, găștelor!”.

În loc de încheiere

Un mare etnolog prezintă folclorul din *Vechiul Testament*

*„...am descoperit, printre altele,
Creanga de Aur și Folclorul
în Vechiul Testament de Frazer
și prin aceste două lucrări
am avut revelația inepuizabilei bogății
a religiilor primitive și a folclorului.”*

M. Eliade, *Memorii*

Sir James G. Frazer, „ultimul dintre supraviețuitorii antropologiei clasice engleze”, este unul dintre savanții recunoscuți în mediile universitare și cunoscut de tot mai numeroșii cititori ai captivantei lucrări *Creanga de aur*, tradusă în limba română și răspândită larg prin colecția „Biblioteca pentru toți”.

Lucrarea *Folclorul în Vechiul Testament*, pe care o prezentăm în premieră absolută cititorului român, este mai puțin

cunoscută chiar și specialiștilor, cu toate că și această lucrare frazeriană, devenită de referință, are un caracter larg accesibil, fiind scrisă într-un stil ce îmbină noblețea și frumusețea limbajului cu rigoarea documentară a descrierilor și claritatea perfectă a interpretărilor, ca de altfel mai toate lucrările lui sir J.G. Frazer – de la *Totemism și exogamie*, *Mitul originii focului*, *Creanga de aur* și până la ultima, intitulată *Avocatul diavolului*, scrisă de autor cu puțin înainte de moartea sa, intervenită în anul 1941.

Așadar, la peste 70 de ani de la apariția în originalul său englez a *Folclorului în Vechiul Testament* și la peste 65 de ani de la traducerea acestei cărți în multe limbi de mare circulație, cititorul român va avea posibilitatea să ia cunoștință, prin intermediul excerptelor din lucrarea de față, de un text profund original, ce n-ar fi trebuit să lipsească atâta amar de vreme din cultura noastră.

„Enciclopedistul” Frazer a fost cel mai faimos „etnolog” de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din primele decenii ale celui următor. La aceasta au contribuit, în primul rând, lucrările sale capitale, *Creanga de aur* (12 volume) și *Folclorul în Vechiul Testament*, care au avut o importanță covârșitoare. Ambele lucrări se prezintă ca vaste „colecții” de credințe și practici magico-religioase adunate de pe întreg mapamondul.

În *Creanga de Aur*, tema o constituie mitul Marelui Tată, a cărui fertilitate personală merge mână în mână cu aceea a întregii omeniri: am putea spune că este întocmai ca în mitul modern despre „conducătorul cel bun”.

Completând datele istoriei cu cele ale etnologiei și ale folclorului, ciclul *Creanga de Aur* este dedicat inventarierii mitologiei dramelor sacre petrecute prin unirea sexuală a unui

bărbat zeu și a unei femei zeițe, pe pământul avid de fecunditate, drama morții vechii vegetații, reprezentate prin regele divin, și a resurecției sale sub forma vegetației primăverii. Aceste drame sacre, după Frazer, nu sunt însă decât gesturi primitiv-magice prin care omul de altădată (imaginând zei umani, magicieni-regi sau animând obiectele) voia să acționeze asupra cursului naturii și a ritmului anotimpurilor – ceea ce face ca mitologia să se nască în momentul trecerii de la magie, care este primordială, la religie, care este cuvântul explicativ al riturilor arhaice.

Demersul din *Creanga de Aur* poate fi regăsit și în *Folclorul în Vechiul Testament*, doar că aici, momentul surprins cu precădere este cel magico-ritologic, anterior celui mitologico-religios.

Lucrarea lui Frazer, de o monumentalitate *sui-generis*, fascinează literalmente prin impunerea evidenței (de ordin intuitiv și nu doar prin demonstrații) că: anumite rituri, anumite subiecte de legende și teme mitice se repetă pe întreg globul și în timpuri foarte diferite, în forme aproape identice cu cele excerptate din *Vechiul Testament*, și că acesta din urmă reprezintă nu doar un sumum al gândirii teologice monoteiste, ci și o reuniune a modalităților arhetipale de raportare „infralogică” la lumea înconjurătoare.

Exemplificările, în acest din urmă sens, sunt pregnante, fie că e vorba de: „Semnul lui Cain”, „Mitul potopului”, „Cupa lui Iosif”, „Samson și Dalila”, sau „Vrăjitoarea din Endor”, „Păzitorii pragului”, „Văduva tăcută”, „Doliul însângerat”, „Clopoțeii de aur” etc.

Deși profund colorate de contextul oriental al originii lor, arhetipuri ca cele de mai sus sunt dătătoare de seamă și

pentru o anume manieră general-umană de a organiza universul fantastic raportat la om și sex, omucidere, presimțire, putere, vrajă, moarte, duhuri etc., altfel spus, la esențiale „situații umane”.

De pildă, ritul (și mitul) „Văduvei tăcute” – pentru a face o referire mai puțin spectaculoasă – îi prilejuiește lui Frazer o hermeneutică etnologică ce trimite până în străfundurile ritualice ale întăririi specificului femeii și al bărbatului, ale necesității menținerii specificității lor. Cât de pilduitoare este o atare hermeneutică pentru contemporaneitatea noastră, derutată de „egalitarism” și „feminism”, de curentul „omogenizării sexelor” etc.! Căci, înainte să fie – cum pretinde interpretarea mitologică și alegorică – o pură colecție de mituri etnografico-istorice generale (referitoare la seminții, înrudiri, etnogeneză, sacerdoțiu ș.a.), *Vechiul Testament* se poate revela și în ipostaza unei enciclopedii de rituri general-antropologice ale ființei umane generice, conturând paradigme „infra-logice” pentru o seamă de situații umane tip: supliciul, crima, răzbunarea, victimizarea, răscoala, obstinația, adversitatea, rivalitatea, greșeala, sacrificiul etc.

Astfel, ritul „Alianța lui Avraam” devine paradigmatic pentru *obligăția* ce leagă două părți; ritul „Iacov și pielea de ied” marchează substituirea primogeniturii celeia din urmă; ritul „Iacov la Bethel” consacră „scara celestă”; ritul „Iacov prin vadul Jabbok”, relevă posibilitatea duhului învins de om; „Cupa lui Iosif” deschide fascinanta lume a divinației, iar „Moise în coșul de trestie” devine paradigmatic pentru abandonul inițiativ.

Frazer va stăruii, de asemenea, asupra subtextului paradigmatic din riturile: „Fascicolul vieții” (ce leagă sufletele);

„Vrăjitoarea din Endor” (cu trimeri la spiritism și necromanție); „Păcatul recensământului” (superstiția numărării); „Păzitorii pragului” (pragul oricărei incinte, ca separare a regiunilor „ontologice”).

Sintetizând întreaga experiență conștient-umană (reflec-tată cultural în marile opere literare), un autor dorea să le re-ducă la 36 de situații paradigmatică (vezi G. Polti: *La treinta y seis situaciones dramáticas*). Urmărind panorama situațiilor magice arhetipale dezvăluite de culturile populare, zise primi-tive, și oglindirea acestora în *Vechiul Testament*, numărul si-tuațiilor umane tipice pare să fie întreit. Sunt „situații” pe care Frazer le consideră caracterizante în *Vechiul Testament*, dar care își au sorginea în riturile străvechiului Orient și care se regăsesc până în zilele noastre la mai toate populațiile afla-te încă în zodia oralității. Analizându-le în spiritul teoriei sale despre magie, Frazer va da la iveală, în *Vechiul Testament*, o imensă infrastructură magico-mitică, un caleidoscop de mi-turi reductibile la rituri, iar acestea decompozabile în riteme de o varietate uluitoare. În lucrarea lui Frazer, toate obiceiuri-le și povestirile inventariate, în ciuda variantelor ce se prezin-tă pe mapamond, sugerează, uneori până la identitate, „sche-me ideale”, pretabile la cele mai diverse analogii.

Sunt oare aceste „scheme” dătătoare de seamă asupra structurilor sau doar asupra unor riteme și miteme (respectiv, elemente de rit și mit)?

Frazer răspunde, în lumina viziunii sale evoluționiste, în mod afirmativ la prima parte a întrebării, cumuliând în cele trei volume ale ediției originale mii de exemple, descrise pe larg sau doar menționate, pentru a arăta că arhetipurile dezvă-luite în *Vechiul Testament* sunt structuri integrale de obiceiuri

ce pot fi regăsite la mai toate popoarele antichității – aflate în stadiile de început ale startului lor istoric –, cât și la populațiile „primitive” și folclorice actuale.

Erau oare necesare atâtea exemplificări în lucrarea lui Frazer? Ni se pare simptomatic răspunsul marelui etnolog Malinowski, în acest sens: „Interminabilele litanii de date etnografice fac scrierile evoluționiștilor și comparațiștilor plictisitoare de moarte. Transfigurate însă de Frazer, ele dau viață și strălucire *Crengii de Aur*, valoare și interes documentar lucrării *Totemism și exogamie*, iar în ceea ce privește *Folclorul în Vechiul Testament*, el are toate virtuțile unei saga antropologice (vezi B. Malinowski: *Une théorie scientifique de la culture*). Iată, așadar, „secretul” pentru care J.G. Frazer, cu ale sale voluminoase tomuri de „istorioare”, a domnit în etnografia mondială „de teren” peste o jumătate de secol și a fost sursă de inspirație pentru nenumărații cercetători. De aici și-a scos S. Freud materialul antropologic de care a avut nevoie, ca și A. France, H. Bergson, A. Toynbee și O. Spengler care s-au declarat copleșiți de „documentarul frazerian”. Iar o seamă de pionieri, istorici și etnologi și-au format gustul pentru teme ca tabu și totemism, magie și exogamie ș.a., în urma lecturilor din Frazer.

Toruși, unii analiști i-au reproșat lui Frazer „mania” sa, chiar viciul de a cumula exemple peste exemple, omițând întotdeauna să releve contextul socio-cultural al ritului sau mitului pe care-l descrie.

Se zice că viciul, atunci când e grandios, impune. Or, în cazul *Folclorului în Vechiul Testament*, impune sigur! Un Mont Blanc de fapte etnografice și folclorico-religioase – oricare ar fi scrupulele hiperempiriste și pozitivistice ce l-au ivit –

nu poate constitui decât o binefacere pentru știință, chiar dacă n-ar reprezenta azi decât o vastă enciclopedie de credințe și practici juxtapuse, de pe întreg mapamondul.

Exprimăm chiar aici, la urmă, dar nu de ultimă importanță, regretul că în Mont Blanc-ul frazerian de fapte etnografice vehiculate nu se regăsesc și riturile, și miturile din spațiul geografic românesc – care s-ar fi dovedit atât de pregnante pentru subiectul tratat în asemenea extensiune de autor. Ar fi fost suficientă, din partea lui Frazer, o simplă parcurgere a unor impresionante lucrări de referință în materie, elaborate deja în anii când etnologul englez își scria cartea! Acest material i-ar fi oferit, incontestabil, lui Frazer un nou prilej de concluzive, sau chiar decisive, comparații și analogii și i-ar fi îmbogățit bibliografia cu titluri esențiale. Avem în vedere aici ciclul academic, început la finele secolului trecut și intitulat *Din cultura poporului român*, care a cuprins impresionantele tomuri elaborate de S. Fl. Marian, T. Pamfil, A. Gorovei, N. Leon ș.a.; alături de aceștia, opera anterioară a unui B. P. Hasdeu, ori sutele de studii și titluri în materie citate de *Bibliografia etnologiei și folclorului românesc* de A. Fochi întregesc un repertoriu ce ar fi putut figura cu cinste în acea parte a cărții lui Frazer consacrată sud-estului european.

Cu atât mai mult, cu cât variante demne de studiu ale celor mai multe dintre riturile descrise în lucrarea lui Frazer se regăsesc și în străvechiul folclor românesc și sunt amplu descrise în lucrările etnografice de specialitate. Menționăm doar câteva dintre riturile în chestiune: practica ultimogeniturii, transfigurarea prin măști și piei de animale, renașterea prin schimbarea numelui sau trecerea copilului „sub brazdă”, practici mantice (oniromanția, acvamanția, sicomanția etc.),

alianța prin „tăierea” aldămașului, fascicolul vieții, tabuul censului și al pragului, văduva tăcută, separarea bucatelor (de dulce și de post), alungarea duhurilor prin clopote etc.

Cât privește mitologia *Vechiului Testament*, recte legendele religioase în diversele tipuri de relatări și narațiuni și circulația lor în spațiul românesc, sunt tot atâtea teme ce au constituit obiectul unor îndelungate și minuțioase cercetări autohtone, chiar în epoca în care Frazer își scria lucrarea; de n-ar fi să amintim decât rolul unor cărturari evreo-români în acest demers: în primul rând, triada Gaster-Tiktin-Șeineanu, ultimul cu a sa monumentală monografie întocmită pe baze larg comparativiste, intitulată *Basmele la români*.

O seamă de „mituri” biblice – cum s-au străduit să arate și cei de mai sus – sunt constitutive pentru mitologia românească, mai ales în ceea ce datorează aceasta creștinismului. Nu întâmplător, renumiți etnologi români au folosit sintagma „creștinism cosmic”, sugerând tocmai continuumul ritologic și mitologic dintre precreștinism și... creștinismul biblic.

Dilema care a făcut să curgă atâta cerneală, anume dacă această mitologie este în esența ei precreștină sau creștină, se poate dovedi falsă în lumina unor probe ce dovedesc posibilitatea concluziilor conciliatoare. Exemplele ne pun în fața unor frapante analogii dintre străvechi mituri și rituri biblice (*via creștină*), și unele „piese” relevante, chiar decisive ale folclorului mitic românesc.

Miturile și riturile la care se face referire în lucrarea lui Frazer aruncă noi lumini întru stabilirea unor analogii – de formă și conținut – în planurile: mitologiei sorții și a morții, teogoniei, cosmogoniei și antropogoniei, etnogoniei și nomi-goniei, erotogoniei, demonologiei, fitozoomitologiei sau

chiar a hidromitologiei.

Mitologia românească – așa cum există ea în înregistrările folcloriștilor – nu are multe zeități absolute. Întocmai ca în atâtea descrieri și exemplificări frazeriene, divinitățile sunt și aici duhuri inferioare (provenite din animism), zeități secundare (de origine totemică), monștri polimorfi sau zoomorfi, demoni, genii, eroi civilizatori, zâne etc.

În alt plan, cel al legendelor religioase care ne înfățișează figurile biblice, obiceiurile, legendele privind apariția și „organizarea” lumii, asemănarea cu povestirile din *Vechiul Testament* este de ordinul evidenței.

Biblia evreiască (*Tora*), în speță *Vechiul Testament*, și folclorul (nu doar cel religios) românesc – iată o temă care, deși îndelung cercetată, mai poate stârni curiozități reînnoite. Pentru că, dacă într-un plan cultural european general, transferul biblic de teme a prilejuit un index de motive, precum cel datorat savanților Aarne și Thomson, pentru cazul special al folclorului românesc, o atare sarcină se află abia la început în fața folcloriștilor.

Se știe că legendele biblice au constituit ample izvoare de inspirație pentru beletristică, în general, și pentru cea românească, în special. Amintim de prelucrarea românească a unor legende ca aceea a lui *Aman și Mardocheu* (J. A. Waillant, 1868); *Vrăjitoarea lui Saul* (A. Macedonski și Cincinat Pavelescu, 1893); *Iov* (G. Garbea, 1898); *Eliezer* (E. Lovinescu, 1908); *Abișag* (E. Furtună, 1963) și *Iona*, în versiunea lui M. Sorescu.

Dar magistrala relațiilor culturii românești cu *Vechiul Testament* o constituie, desigur, vechea carte românească (religioasă, în primul rând) repertoriată și studiată în toate impli-

cațiile ei în monografia impresionantă, de felul celor datorate lui M. Gaster, N. Cartoian ș.a.

Evidențierea, în spiritul comparativismului modern, a multitudinii de relații și analogii ce pot fi stabilite între culturi – în acest caz, între folclorul *Vechiului Testament* și folclorul tuturor popoarelor, inclusiv cel al românilor – nu numai că nu scade din valoarea și originalitatea acestora, dar vine chiar în sprijinul unei susțineri umaniste fundamentale – unitate în varietatea și multiformitatea spiritualității omenirii.

Mesajul umanist devine astfel o concluzie necesară studierii comparate a mitologiei unui popor cu mitologia tuturor celorlalte; condiția umană universală străbate toate ipostazele locale ale acesteia, așa cum marile arii și centre culturale nu pot fi separate de toate celelalte.

Discutând o teză emisă de E. Renan, potrivit căreia, pentru studierea originilor și trecutului umanității evoluată, doar trei istorii – a grecilor, a evreilor și a Romei – se dovedesc a fi de un interes primordial, Frazer o corectează, arătând că acestor istorii, bazate pe documente scrise, li se cuvine alăturată istoria umanității din secole și locuri dominate de oralitate.

Însăși lucrarea *Folclorul în Vechiul Testament* constituie o magnifică demonstrație în acest sens, făcută însă nu pentru a coborî aura ce înconjoară o umanitate anume, în acest caz cea ebraică, marcată de revelația divină a *Cărții cârților*, ci pentru a-i diversifica rădăcinile adâncite în cernoziomul mitului și ritului din care, printr-o lentă selecție culturală, ajungându-se la acel monoteism superior, s-au ivit principalele religii ale lumii: mozaismul, creștinismul și mahomedanismul.

Cuprins

<i>Câteva gânduri și recomandări</i>	7
<i>Introducere</i>	13
Partea I. Tradiția și sensurile ei	19
1. Tradiție și istorie	21
2. Tradiție și gândire religioasă	28
3. Tradiție și morală	39
4. Tradiție și modernitate	46
Partea a II-a. Legende în Tora (Pentateuh)	51
1. Gustul reînnoit pentru folclorul biblic	53
2. Din panorama imaginarului iudaic	56
Partea a III-a. Comentarii la unele texte	
ale profeților	123
1. Scurtă prezentare	125
2. Noah, Dumnezeu și evreii	130
3. Lupta cu îndoiala	135

4. Minuni în istoria poporului evreu	140
5. Succesiunea lui David	145
6. „Îi caut pe frații mei”	149
7. Cântecul de laudă al Deborei	153
8. Destrămarea și regenerarea lui Israel	157
9. Prima abolire a sclaviei	161
10. „Dacă vei împlini rânduielele Mele...”	165
11. Binele, idealul și proiectul care le unește ...	169
12. „Proba de foc” de pe Muntele Carmel	173
13. Edomiții din „Țara Răutății”	177
14. Profetul Hosea și regenerarea prin moralitate	181
15. Mesaj de pace și bună vecinătate	187
16. Păcatul de neiertat al denaturării adevărului	191
17. Iudaism și universalism /	197
18. Ctitorirea la evrei – tradiție și istorie	201
19. Dileme milenare, încă actuale	206
Partea a IV-a. Ritologie iudaică	211
1. Considerații introductive	213
2. Obiceiuri de „trecere”	218
3. Obiceiuri domestice	234

4. Obiceiuri de sociabilitate	243
5. Sinagoga și sărbătorile	245
6. Rugăciunile evreiești	275
Partea a V-a. Interferențe etno-folclorice	289
<i>Glosar</i>	303
<i>În loc de încheiere. Un mare etnolog prezintă folclorul din Vechiul Testament</i>	311

executat la

The logo for RCR Print features a stylized graphic of a printer's carriage and paper path. It consists of a solid black trapezoidal shape on the left, followed by a white curved line representing the paper path, and two parallel black lines representing the carriage rails. A small registered trademark symbol (®) is located to the right of the graphic.

RCR Print

Tel / Fax: 021-242 03 03, 021-242 03 13
e-mail: rcrprint1@adslexpress.ro
rcrprint@yahoo.com

Istoria dezvoltării religiei evreilor este într-adevăr istoria luptei dintre structura naturală a religiei populare mitico-monoteiste și structura intelectuală a religiei raționalist-monoteiste, rabinice. Dar [...] nu este defel adevărat că monoteismul și mitul se exclud reciproc și un popor cu înclinații monoteiste este implicit văduvit de capacitatea de a produce mituri. Dimpotrivă, orice monoteism viabil este saturat cu elemente mitice și viază doar atât timp cât le conține [...]. Numai zelul orb de a ridica un zid în jurul iudaismului a urmărit să întroneze o credință în Dumnezeu complet purificată de mit. Dar rezultatul acestei strădanii nu a fost decât un lamentabil homunculus [...] și, astfel izgonit, mitul a trebuit să se refugieze în turnul Cabalei [...], fiind tolerat doar ca o doctrină ezoterică sau considerat superstiție [...] până când hasidismul l-a așezat din nou pe tronul său binemeritat în iudaism.

MARTIN BUBER

ISBN 978-973-630-348-7

